

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

ΝΟΜΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΕΝΙΑΙΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2016-2017

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Γεώργιου Κ. Δημητριάδη
Α.Μ.: 7340011116026

**Η εφαρμογή της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege certa*
στο πειθαρχικό διοικητικό δίκαιο**

Επιβλέποντες:

Καθηγητής Γεώργιος Γεραπετρίτης
Καθηγητής Σπυρίδων Βλαχόπουλος
Επίκουρος Καθηγητής Βασίλειος Κονδύλης

Αθήνα, Ιανουάριος 2018

Copyright © Γεώργιος Δημητριάδης 2018

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Περιεχόμενα

Συντομογραφίες.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
ΜΕΡΟΣ Α ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ	12
1. Πεδίο εφαρμογής.....	12
2. Σχέση του πειθαρχικού και του ποινικού δικαίου.....	19
ΜΕΡΟΣ Β ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ.....	49
1. Εθνικό δίκαιο	49
2. Διεθνές δίκαιο	65
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	75
Κατάλογος δικαστικών αποφάσεων.....	77
Βιβλιογραφία.....	81

Συντομογραφίες

Αρμ	Αρμενόπουλος (περιοδικό)
βλ.	Βλέπε
Δ	Δίκη (περιοδικό)
ΔιΔικ	Διοικητική Δίκη (περιοδικό)
ΔΔνη	Διοικητική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔιοικΕφΑθ	Διοικητικό Εφετείο Αθηνών
ΕΔΔ	Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
εδ.	Εδάφιο
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΔΚΑ	Επιθεώρηση Δικαίου Κοινωνικών Ασφαλίσεων (περιοδικό)
ΕΕΕυρΔ	Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου (περιοδικό)
ΕλλΔνη	Ελληνική Δικαιοσύνη (περιοδικό)
επ.	επόμενα
ΕφημΔΔ	Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
Θεμ	Θέμις (περιοδικό)
ΘΠΔΔ	Θεωρία και Πράξη Διοικητικού Δικαίου (περιοδικό)
ΚΕΔΕ	
ν.	νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα (περιοδικό)
ν.π.δ.δ.	νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου
Ολομ.	Ολομέλεια
ό.π.	όπου παραπάνω
παρ.	παράγραφος
π.δ.	προεδρικό διάταγμα
πρβλ.	παράβαλε
π.χ.	παραδείγματος χάριν
ΠοινΧρ	Ποινικά Χρονικά (περιοδικό)
σελ.	σελίδα

σ.π.	συντακτική πράξη
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
Σύντ.	Σύνταγμα
ΤοΣ	Το Σύνταγμα (περιοδικό)
ΥΚ	Υπαλληλικός Κώδικας
υποσ.	υποσημείωση
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβέρνησης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ένα από τα σπουδαιότερα ζητήματα που απασχόλησαν την θεωρία του πειθαρχικού δικαίου, ήδη από την θέσπιση του πρώτου ΥΚ/1951, υπήρξε ο καθορισμός του περιεχομένου των πειθαρχικών παραπτώματων¹. Κατά το άρθρο 131 § 1 ΥΚ/1951², πειθαρχικό παράπτωμα συνιστούσε «πάσα δι' υπαιτίου πράξεως ή παραλείψεως παράβασις υπαλληλικού καθήκοντος, δυναμένη να καταλογισθή», το δε ειδικότερο περιεχόμενο του υπαλληλικού καθήκοντος προσδιοριζόταν «τόσον εκ των υπό των κειμένων διατάξεων, οδηγιών και διαταγών επιβαλλομένων τω υπαλλήλω υποχρεώσεων, όσον και εκ της καθόλου εντός και εκτός της υπηρεσίας εκάστοτε τηρητέας εν γένει διαγωγής»³. Περαιτέρω, οι προϊσχύσαντες ΥΚ υιοθετούσαν την μέθοδο της ενδεικτικής απαρίθμησης των ειδικών πειθαρχικών παραπτώματων⁴. τούτο είχε ως συνέπεια να θεωρείται πειθαρχικό παράπτωμα κάθε παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος ανεξάρτητα από το αν προβλε-

¹ Βλ. *Μ. Στασινόπουλου*, Υπαλληλικός Κώδιξ και Κώδιξ υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, σελ. 127.

² Η ίδια διατύπωση διατηρήθηκε και στα άρθρα 205 § 1 ΥΚ/1977 και 106 § 1 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015.

³ Βλ. άρθρο 131 § 2 ΥΚ/1951. Όμοια ήταν και τα άρθρα 205 § 2 ΥΚ/1977 και 106 § 2 ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007. Αντίθετα, ο ΥΚ/2012, ενώ απάλειψε την σχετική διάταξη από το άρθρο 106 με τίτλο «Πειθαρχικό παράπτωμα», την επανέλαβε στο άρθρο 107 με τίτλο «Απαρίθμηση πειθαρχικών παραπτώματων», το οποίο ορίζει ότι: «1. Πειθαρχικά παραπτώματα είναι: α) ... β) κάθε παράβαση υπαλληλικού καθήκοντος που προσδιορίζεται από τις υποχρεώσεις που επιβάλλουν στον υπάλληλο οι κείμενες διατάξεις, εντολές και οδηγίες ...». Από την νομολογία, βλ. ήδη ΣτΕ 376/1934, η οποία δεχόταν ότι παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος συνιστούσε «η παράβασις των γενικών ή ιδιαιτέρων καθηκόντων του δημοσίου υπαλλήλου, των επιβαλλομένων εκ νόμου ή διοικητικής πράξεως ή απορρεόντων εκ της ιδιότητος αυτού ως δημοσίου υπαλλήλου», και 1146/1946 κατά την οποία «πάσα παρά δημοσίου υπαλλήλου παραμέλησις των εκ των γενικών ή ειδικών καθηκόντων του επιβαλλομένων ενεργειών συνιστά παράβασιν καθήκοντος, έστω και αν περί ταύτης δεν προνοή ειδικώς διάταξις τινος νόμου ή υπηρεσιακή διαταγή».

⁴ Βλ. άρθρα 132 § 1 ΥΚ/1951, 206 § 1 ΥΚ/1977, 107 § 1 ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007. Αντίθετα, το άρθρο 107 § 1 ΥΚ/2012 απαριθμεί περιοριστικά τα πειθαρχικά παραπτώματα· βλ. παρακάτω σελ. 49. Από την θεωρία, βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, Πειθαρχικό δίκαιο. Συστηματική κατ' άρθρο ερμηνεία του ισχύοντος υπαλληλικού (πειθαρχικού) κώδικα, σελ. 502, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα, σελ. 759, *Θ. Παναγόπουλου*, Υπαλληλικό δίκαιο, σελ. 188-189, *Β. Σκουρή/Α. Τάχου*, Δημοσιο-υπαλληλικό δίκαιο, σελ. 198 *Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου*, ό.π., σελ. 387, 391, *Χ. Φθενάκη*, Σύστημα υπαλληλικού δικαίου κατά τον Κώδικα, σελ. 160, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 390-391, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127, *Η. Κυριακόπουλου*, Δίκαιον των πολιτικών διοικητικών υπαλλήλων, σελ. 238-239, *Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου*, Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Ερμηνεία-Ιστορία-Συγκριτικόν Δίκαιον, Μέρος Ι, Κράτος και Εκκλησία-Ατομικά δικαιώματα, σελ. 107-108, *Ε. Μακρινδάκη*, Πειθαρχικόν δίκαιον των υπαλλήλων του Δημοσίου, των δημοτικών και κοινοτικών υπηρεσιών και λοιπών Ν.Π.Δ.Δ., σελ. 10, *Θ. Αγγελόπουλου*, Δίκαιον των πολιτικών υπαλλήλων εν Ελλάδι, σελ. 259-260.

πόταν ρητά ως τέτοιο από τον νόμο ή όχι⁵. Κατά την κρατούσα σε θεωρία και νομολογία γνώμη, στο πειθαρχικό δίκαιο δεν ήταν δυνατό, ως εκ της ίδιας της φύσης του, να προσδιορισθούν τα πειθαρχικά παραπτώματα μέσω μιας περιοριστικής απαρίθμησης όπως επέβαλλε στο ποινικό δίκαιο η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*⁶, γεγονός που επέτρεπε στο πειθαρχικό όργανο να χαρακτηρίζει ως τέτοιο οποιαδήποτε πράξη ή παράλειψη του δημοσίου υπαλλήλου κρινόταν ότι συνιστά παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος⁷. Το σύνολο των ΥΚ επιλέγουν την περιοριστική απαρίθμηση μόνο προκειμένου για τα βαρύτερα πειθαρχικά παραπτώματα, δηλαδή εκείνα για τα οποία επιτρέπεται η επιβολή της ποινής της οριστικής παύσης⁸.

Ωστόσο, οι συγγραφείς του πειθαρχικού δικαίου δεν υιοθετούσαν την ίδια γνώμη ως προς τους λόγους που επέβαλλαν την ενδεικτική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτωμάτων. Έτσι, υποστηριζόταν ότι η *«περιοριστική απαρίθμησης των πειθαρχικών αδικημάτων, καθ' ον τρόπον απαριθμούνται περιοριστικώς εν τω νόμω τα ποινικά αδικήματα, απεδείχθη αδύνατος»*⁹. Κι αυτό διότι η, με πράξεις ή παραλείψεις του δημοσίου υπαλλήλου, προσβολή της υπηρεσιακής έννομης τάξης δεν είναι αντίθετη μόνο στο θετικό υπαλληλικό δίκαιο, αλλά και στην επιταγή κατά την οποία το υπαλληλικό καθήκον προσδιορίζεται και από εγκυκλίους, οδηγίες και διαταγές¹⁰. Ταυτόχρονα, το δημόσιο συμφέρον επιβάλλει να μπορεί να χαρακτηρίζεται ως πειθαρχικό παράπτωμα οποιαδήποτε τυχόν πράξη ή παράλειψη κρίνεται ότι βλάπτει την δημόσια υπηρεσία, έστω και αν δεν είχε προβλεφθεί ρητά από τον νομοθέτη κατά τον χρόνο θέσπισης των πειθαρχικών

⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 759, Β. Σκουρή/Α. Τάχου, ό.π., σελ. 198, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 132, 160, Ε. Μακρινδάκη, ό.π., σελ. 10, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 238-239, 246, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 259.

⁶ Βλ. Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 188, Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου, ό.π., σελ. 391, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 160, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 390-391, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 238-239, Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, ό.π., σελ. 107-108, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 259-260.

⁷ Πρβλ. Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 160, Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, ό.π., σελ. 107, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 39, οι οποίοι διαπιστώνουν σχετικώς ότι το πειθαρχικό παράπτωμα δεν προσδιορίζεται αποκλειστικώς από το αντικειμενικό (θετικό) δίκαιο, αλλά και *«εκ της καθόλου εντός και εκτός της υπηρεσίας εκάστοτε τηρητέας εν γένει διαγωγής»* του υπαλλήλου.

⁸ Βλ. άρθρα 133 § 4 ΥΚ/1951, 207 § 4 ΥΚ/1977 και 109 § 2 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007. Ακόμη και η αποσύνδεση, με τον ΥΚ/2012, της ποινής της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα, εκ των προτέρων καθορισμένα, πειθαρχικά παραπτώματα έμελλε να είναι βραχύβια· ο ΥΚ/2015 (άρθρο 109 § 1 περ. η') αποκατέστησε αυτήν την σύνδεση καθορίζοντας εκ νέου τα πειθαρχικά παραπτώματα για τα οποία και μόνο μπορεί πλέον να επιβληθεί η ποινή της οριστικής παύσης.

⁹ Βλ. Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127. Βλ. και Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 188, Ε. Μακρινδάκη, ό.π., σελ. 10, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 160.

¹⁰ Βλ. Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 160.

χικών παραπτώματων¹¹. Τέλος, ενώ η απειλούμενη από το ποινικό δίκαιο ποινή μπορεί να επιφέρει διαρκή ή προσωρινή στέρηση της ελευθερίας του δράστη, αντίθετα η βαρύτερη πειθαρχική ποινή έχει ως συνέπεια την λύση του ειδικού νομικού δεσμού του δημοσίου υπαλλήλου με το κράτος¹². Οι εκατέρωθεν ποινές διαφέρουν όμως και ως προς τον σκοπό: η μεν του ποινικού δικαίου έχει ως σκοπό την αποκατάσταση της συνταραχθείσας από το έγκλημα κοινωνίας, η δε πειθαρχική επιδιώκει μόνο τον εξαναγκασμό του δημοσίου υπαλλήλου στην εκπλήρωση των υπαλληλικών του υποχρεώσεων¹³. Συνοπτικά, υπέρ της μη εφαρμογής της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege* στο πειθαρχικό δίκαιο συνηγορούν, κατά την παραπάνω γνώμη, το διαφορετικό πεδίο εφαρμογής τους, η εννοιολογική διάκριση του πειθαρχικού παραπτώματος από το ποινικό αδίκημα και η διαφορετική ένταση των απειλούμενων ποινών.

Εξάλλου, οι πειθαρχικές ποινές επιβάλλονται με διοικητικές πράξεις, κατόπιν τήρησης της πειθαρχικής διαδικασίας, δηλαδή μιας ειδικής διοικητικής διαδικασίας, που συνιστά άσκηση ενεργού διοίκησης και όχι δικαιοδοσίας, γεγονός που επιβεβαιώνει γιατί η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* δεν μπορεί να επεκταθεί και στα πειθαρχικά παραπτώματα¹⁴. Μια τέτοια επέκταση, αν γινόταν δεκτή, θα επέβαλλε την απόσχιση της πειθαρχικής εξουσίας από την ενεργό διοίκηση και την ανάθεσή της στα δικαστήρια¹⁵. Το παραπάνω συμπέρασμα δεν είναι ικανή να ανατρέψει ούτε η χρησιμοποίηση, τόσο από την θεωρία όσο και από την νομολογία, εννοιών που εμφανίστηκαν στο δικονομικό ποινικό δίκαιο. Οι όροι αυτοί έχουν πράγματι διαφορετική έννοια στο πειθαρχικό δίκαιο: η «έφεση» κατά της απόφασης του πρωτοβάθμιου πειθαρχικού συμβουλίου δεν είναι παρά ενδικοφανής προσφυγή, η «πειθαρχική δίκη» μια διοικητική διαδι-

¹¹ Βλ. Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 185, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127.

¹² Βλ. Β. Κονδύλη, σε Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη, Σύναγμα, κατ' άρθρο ερμηνεία, σελ. 1677, αρ. περιθ. 95, Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 185, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 28 επ., Β. Σκουρή/Α. Τάχου, ό.π., σελ. 195, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 132-133, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 238, ο οποίος παρατηρεί (ό.π., σελ. 238 υποσ. 11) ότι η απειλή από το στρατιωτικό πειθαρχικό δίκαιο στερητικών της ελευθερίας ποινών διακρίνει την πειθαρχική ευθύνη των στρατιωτικών έναντι των πολιτικών δημοσίων υπαλλήλων ως προς την έκταση και όχι ως προς την ποιότητα: Θ. Τσάτσου, Μελέται διοικητικού δικαίου, σελ. 80, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 266, ο οποίος αναφέρει ότι: «Κατ' αντίθετον λόγον εν τω πειθαρχικό δικαίω η βαρυτάτη ποινή συνίσταται εν τη αποδόσει εις τον πταίσαντα πλήρους της ελευθερίας αυτού διά της λύσεως του νομικού δεσμού, όστις συνέδεε τον τέως υπάλληλον μετά του κράτους».

¹³ Βλ. Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 188, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 29, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 133, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 390, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 236, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 259.

¹⁴ Βλ. Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 184, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 40, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 133, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 389-390, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 244.

¹⁵ Βλ. Μ. Στασινόπουλου, Ο αληθής χαρακτήρ των διοικητικών ποινών, ΑρχΝ 1950, σελ. 90.

κασία και η «πειθαρχική δικαιοδοσία» συνίσταται στην εξουσία πειθαρχικής δίωξης των παραπτώμων¹⁶.

Περαιτέρω, η κρατούσα γνώμη δεχόταν ότι η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* δεν μπορεί να εφαρμοσθεί ούτε για τις πειθαρχικές ποινές, καθώς τα πειθαρχικά παραπτώματα δεν μπορούσαν να συνδεθούν εκ των προτέρων με την απειλή μιας συγκεκριμένης ποινής¹⁷. Μοναδική εξαίρεση συνιστούν τα παραπτώματα για τα οποία και μόνο μπορεί να επιβληθεί η ποινή της οριστικής παύσης¹⁸. Ακόμη όμως και «τινά εκ των ούτω περιοριστικώς απαριθμουμένων αδικημάτων είναι τοσούτον γενικά και δυσκαθόριστα, ώστε κατ' ουσίαν χορηγείται ευρεία διακριτική εξουσία εις τον πειθαρχικόν δικαστήν, ως π.χ. να εκτιμήση αν υφίσταται παράβασις καθήκοντος κατά τον ποινικόν ή άλλους ειδικούς νόμους ή χαρακτηριστικώς αναξιοπρεπής ή αναξία υπαλλήλου διαγωγή ή εκ συστήματος κακή συμπεριφορά προς τους πολίτας ή σοβαρά απείθεια ή αδίκημα δυνάμενον να προκαλέση σκάνδαλον, κλπ»¹⁹. Κατά συνέπεια, όχι μόνο η ενδεικτική απαρίθμηση αλλά και η αόριστη περιγραφή των πειθαρχικών παραπτώμων επιφέρουν δυσμενείς συνέπειες για τον δημόσιο υπάλληλο, δεδομένου ότι ο τελευταίος είναι πιθανό να διαπιστώσει το πειθαρχικώς αξιόποινο της συμπεριφοράς του μετά την άσκηση της πειθαρχικής δίωξης και την επιβολή ποινής, που μπορεί να είναι ακόμη και η οριστική του παύση²⁰. Τέλος, δεδομένης της μη εφαρμογής της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege*, κατά την παλαιότερα

¹⁶ Βλ. Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 389.

¹⁷ Βλ. Θ. Παναγόπουλου, ό.π., σελ. 199, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 132, 160, 217, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 391, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 130, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 241, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 261. Ο Χ. Φθενάκης (ό.π., σελ. 217 υποσ. 29), παραθέτοντας το περιεχόμενο της ειδικής εισήγησης του Δ. Παπασταθόπουλου, μέλους της επιτροπής σύνταξης του ΥΚ/1951, αναφέρει τα εξής: «... είναι ασύλληπτος ο αριθμός των δυνατών πειθαρχικών αδικημάτων επί του ευρυτάτου πεδίου της καθόλου διοικητικής δράσεως, επιζητούντες δε την καθιέρωσιν της αντιστοιχίας ... υφιστάμεθα αθελήτως την επήρειαν του ποινικού αταβισμού». Στην γνώμη αυτή ασκεί εύστοχη κριτική, όχι μόνο ο ίδιος ο Χ. Φθενάκης υποστηρίζοντας ότι η αντιστοίχιση πειθαρχικών παραπτώμων και με άλλες, εκτός από την οριστική παύση, ποινές, θα παρείχε πλείονες εγγυήσεις κατά την άσκηση της πειθαρχικής διαδικασίας, αλλά και ο Θ. Αγγελόπουλος (ό.π., σελ. 260-261), μέλος και ο ίδιος της επιτροπής σύνταξης του ΥΚ/1951, ο οποίος απέδιδε την μη αντιστοίχιση πειθαρχικών παραπτώμων προς ποινές στην «τακτική[v] της συντάξεως των νόμων ουχί επί τη βάσει διηρευνημένων επιστημονικών αρχών, αλλά κατά τας ατομικάς, πολλάκις δε αβασανίστους, εμπνεύσεις εκ συγκυρίας θεσμοθετών».

¹⁸ Βλ. παραπάνω σελ. 6 και υποσ. 8.

¹⁹ Βλ. Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 13· Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 241, υποσ. 24.

²⁰ Βλ. Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 130. Είναι αντιπροσωπευτικό για το πρόβλημα της αοριστίας των πειθαρχικών παραπτώμων ότι ένα από τα βαρύτερα πειθαρχικά παραπτώματα, δηλαδή εκείνα που επισύρουν την ποινή της οριστικής παύσης, είναι και το κατ' εξοχήν αόριστα περιγραφόμενο: πρόκειται για το παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός ή εκτός υπηρεσίας» (άρθρο 107 § 1 περ. ε' ΥΚ/2015).

κρατούσα θεωρία, το πειθαρχικώς αξιόποινο μπορούσε να θεμελιωθεί ή και να επαυξηθεί ή το αόριστα περιγραφόμενο πειθαρχικώς αξιόποινο να εξειδικευθεί με νόμο αναδρομικής ισχύος²¹.

Εντούτοις, οι ανεπιεικείς για τον διωκόμενο υπάλληλο συνέπειες οδήγησαν συγχρόνως την θεωρία σε μια προσπάθεια να τις μετριάσει υποστηρίζοντας μια περιορισμένη εφαρμογή του άρθρου 7 Συντ. και στο πειθαρχικό δίκαιο. Ειδικότερα, υποστηριζόταν ότι, αφενός, η αύξηση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων και η εντεύθεν σημαντική επέκταση της πειθαρχικής διαδικασίας και, αφετέρου, η ολοένα και συχνότερη αυθαιρεσία της κρατικής εξουσίας επέβαλλαν την τήρηση ουσιαστικών και διαδικαστικών εγγυήσεων κατά την θέσπιση των πειθαρχικών παραπτώματων και την επιβολή των πειθαρχικών ποινών²². Οι παραπάνω εγγυήσεις δεν θα μπορούσαν παρά να προέλθουν από το ποινικό δίκαιο, όπου ένα από παλιά διαμορφωμένο σύστημα αρχών θα ήταν ικανό να εμπλουτίσει το πειθαρχικό δίκαιο με ένα δόγμα συγγενές με τις ανάγκες και την πραγματικότητα του τελευταίου²³. Κατά την ίδια λοιπόν γνώμη, αποκορύφωμα της ευεργετικής επίδρασης του ποινικού στο πειθαρχικό δίκαιο θα ήταν η επέκταση της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege*, που κατοχυρώνει το άρθρο 7 Συντ., ως μιας κατευθυντήριας αρχής τόσο για τον νομοθέτη όσο και για τον δικαστή²⁴.

Πιο πρόσφατα, η θεωρία υποστήριξε, ότι οι εγγυήσεις του άρθρου 7 Συντ. πρέπει να επεκταθούν και να εφαρμόζονται αναλογικά και στο πειθαρχικό δίκαιο. Έτσι, παρατηρήθηκε ότι ο περιορισμός του πεδίου εφαρμογής του στα εγκλήματα και στις ποινές του ποινικού δικαίου δεν εναρμονίζεται με τις αρχές ενός σύγχρονου δημοκρατικού πολιτεύματος²⁵. Εκτός από πράγματι θεμελιώδεις διαφορές, το πειθαρχικό και το ποινικό δίκαιο συνδέουν και θεμελιώδεις ομοιότητες, οι δε πειθαρχικές ποινές συνιστούν με την σειρά τους και αυτές την εξουσιαστική αντίδραση

²¹ Βλ. Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 390, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 238, υποσ. 12.

²² Βλ. Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, ό.π., σελ. 109.

²³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 35.

²⁴ Βλ. Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, ό.π., σελ. 109, οι οποίοι συμπληρώνουν (υποσ. 95) ότι την επέκταση των εγγυήσεων του άρθρου 7 σε συνδυασμό με το άρθρο 4 Συντ. 1952 καθιστά επιβεβλημένη και η συνεκτίμηση, για την επιβολή ή επιμέτρηση της πειθαρχικής ποινής, των «γενικών ιδεολογικών κριτηρίων» των άρθρων 100 Συντ. 1952 και 132 § 1 περ. α' ΥΚ/1951. Παράλληλα, οι ίδιοι συγγραφείς υποστηρίζουν (ό.π., σελ. 110 επ.) ευθέως την επέκταση των εγγυήσεων του άρθρου 7 Συντ. 1952 στις διοικητικές ποινές, οι οποίες, καθώς δεν προϋποθέτουν τον ειδικό νομικό δεσμό που συνδέει τους δημοσίους υπαλλήλους με το κράτος, «διαφέρουν ουσιωδώς από των πειθαρχικών ποινών και πλησιάζουν προς τας ποινάς του Ποιν. Δικαίου» (ό.π., σελ. 111). Εντούτοις, η επιχειρηματολογία που υιοθετούν υπέρ της επέκτασης του άρθρου 7 Συντ. 1952 στις διοικητικές ποινές θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ισχύει και για τις πειθαρχικές ποινές.

²⁵ Βλ. Α. Μάνεση, Συνταγματικά δικαιώματα α', Ατομικές ελευθερίες, σελ. 196.

του κράτους σε μια υπαίτια συμπεριφορά²⁶ ενώ οι βαρύτερες από αυτές δεν είναι καθόλου ηπιότερες από τις ελαφρύτερες ποινές του ποινικού δικαίου²⁷. Γι' αυτούς τους λόγους, πρέπει η επιβολή τους να αποτελεί την προβλέψιμη συνέπεια μιας επιλήψιμης συμπεριφοράς²⁸ και να περιβάλλεται με τις ίδιες εγγυήσεις²⁹, με την προϋπόθεση όμως ότι δεν αναιρούνται τα ιδιαίτερα γνωρίσματα του πειθαρχικού δικαίου. Κατ' άλλη γνώμη, η *constitutionis sedes* για την αναλογική εφαρμογή των θεμελιωδών αρχών του ποινικού δικαίου και στο πειθαρχικό δίκαιο πρέπει να αναζητηθεί στην αρχή του κράτους δικαίου και ειδικότερα στην αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικουμένου³⁰. Έτσι γίνεται δεκτό, το μν, ότι απαγορεύεται η αναδρομική θεμελίωση και επαύξηση του πειθαρχικώς αξιοποιήσιμου, δηλαδή η επιβολή πειθαρχικής ποινής για παράπτωμα το οποίο θεσπίσθηκε με νεότερο νόμο, καθώς και η επιβολή βαρύτερης πειθαρχικής ποινής που προβλέφθηκε με νεότερο νόμο έναντι της ποινής που προβλεπόταν κατά τον χρόνο τέλεσης του παραπτώματος³¹. το δε, ότι πρέπει να επιβάλλεται η τυχόν ηπιότερη πειθαρχική ποινή που προβλέφθηκε με νεότερη νομοθετική διάταξη³².

Αντίθετα, είτε θεωρηθεί ότι το άρθρο 7 Συντ. εφαρμόζεται αναλογικά και στο πειθαρχικό δίκαιο ή ότι συνιστά κατευθυντήρια αρχή του ή, τέλος, ότι δανείζει σε αυτό αρχές με σκοπό την προστασία της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του δημοσίου υπαλλήλου, υπάρχει σχετική ομοφωνία ότι σε κάθε περίπτωση δεν επιτάσσει την ίδια σαφήνεια των πειθαρχικών παραπτωμάτων με εκείνη των ποινικών αδικημάτων³³. Συνεπώς, δεδομένου ότι έχει γίνει δεκτή από την θεωρία η αναλογική εφαρμογή στο πειθαρχικό δίκαιο των αρχών *nullum crimen nulla poena sine lege stricta, scripta* και *praevia*, τελευταία μη εφαρμοζόμενη απομένει η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa*. Τελικά, η διαφωνία μεταξύ των συγγραφέων επικεντρώνεται στην απόσταση που χωρίζει το πειθαρχικό από το ποινικό δίκαιο: οι διαφορές τους, που προσδίδουν στο καθένα την ξεχωριστή φυσιογνωμία του, είναι τέτοιες ώστε πρέπει να απορρίπτεται ή να επιτρέ-

²⁶ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, σελ. 225.

²⁷ Βλ. Π. Δαγτόγλου, Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, σελ. 274, Α. Μάνεση, ό.π. σελ. 196.

²⁸ Βλ. Κ. Χρυσόγονου, ό.π., σελ. 225.

²⁹ Βλ. Π. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 274, ο οποίος όμως προσθέτει ότι: «η σχετική αοριστία πολλών πειθαρχικών παραπτωμάτων μειώνει την πρακτική σημασία του ζητήματος» Α. Μάνεση, ό.π., σελ. 196-197. Πρβλ. Κ. Γεωργόπουλου, Επίτομο συνταγματικό δίκαιο, σελ. 527.

³⁰ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, Η εφαρμογή της αρχής *nullum crimen nulla poena sine praevia lege* στο πειθαρχικό διοικητικό δίκαιο, Διδικ 1999, σελ. 574 επ.

³¹ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 574, Κ. Χρυσόγονου, ό.π. σελ. 226.

³² Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 580-581.

³³ Βλ. Π. Δαγτόγλου, ό.π., σελ. 274, Κ. Χρυσόγονου, ό.π., σελ. 226-227, ο οποίος διαπιστώνει ότι: «δεν μπορεί να ισχύσει για τις πειθαρχικές ποινές και τις άλλες διοικητικές κυρώσεις η απαίτηση να ορίζει ο νόμος τα στοιχεία της πράξης κατά τον ίδιο τρόπο όπως ισχύει για τα ποινικά αδικήματα».

πεται η επέκταση στο πειθαρχικό δίκαιο του άρθρου 7 Συντ., μιας διάταξης που προοριζόταν να εφαρμόζεται στο ποινικό δίκαιο; Επιβάλλεται λοιπόν να εξετάσουμε εγγύτερα τις διαφορές τους και να παρακολουθήσουμε την διαχρονική εξέλιξή τους μέχρι και τον ισχύοντα ΥΚ/2015, όταν μάλιστα είχε προηγηθεί ο ΥΚ/2012 που, αντικαθιστώντας το σύνολο των διατάξεων του πειθαρχικού δικαίου, θα περίμενε κανείς ότι επέφερε μια ριζική μεταρρύθμιση των κανόνων του· τουναντίον, όμως, μολονότι έθεσε τέλος στην ενδεικτική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτωμάτων «για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία του δημοσιοϋπαλληλικού δικαίου»³⁴, επέτρεψε ταυτόχρονα να επιβιώσουν και παραπτώματα που, περιγραφόμενα τόσο γενικά, είναι αμφίβολο αν επιτρέπουν την επίτευξη του νομοθετικού σκοπού, «να γνωρίζει εκ των προτέρων ο δημόσιος υπάλληλος το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλει να διαμορφώνει την εν γένει συμπεριφορά του ..., έτσι ώστε να αποφεύγει πράξεις ή παραλείψεις που είναι πειθαρχικά αποδοκιμαστές»³⁵.

³⁴ Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4057/2012, σελ. 1.

³⁵ Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4057/2012, σελ. 1.

ΘΕΩΡΗΤΙΚΑ ΠΡΟΛΕΓΜΕΝΑ

1. Πεδίο εφαρμογής

Η άσκηση ποινικής δίωξης για την τέλεση ενός εγκλήματος κατά το ποινικό δίκαιο δεν προϋποθέτει κατ' αρχήν ορισμένη ιδιότητα στο πρόσωπο εκείνου που φέρεται ότι το τέλεσε, ενώ για τα υπηρεσιακά εγκλήματα αρκεί να συντρέχει η ιδιότητα του δημοσίου υπαλλήλου κατά τον χρόνο τέλεσης του εγκλήματος, όχι δε και στο μεταγενέστερο χρόνο της άσκησης της ποινικής δίωξης. Αντίθετα, η πειθαρχική ευθύνη «συγγενάται και συνεκλείπει»³⁶ με την συνδρομή της υπαλληλικής ιδιότητας, δηλαδή μετά την δημοσίευση του διορισμού και ακόμη και πριν την ορκωμοσία του υπαλλήλου³⁷. Πράξεις που τελέσθηκαν πριν τον διορισμό του υπαλλήλου κατ' αρχήν δεν διώκονταν πειθαρχικά³⁸. Κατ' εξαίρεση, διώκονταν πειθαρχικά και μπορούσαν να επιφέρουν την ποινή της παύσης πράξεις που είχαν τελεσθεί πριν τον διορισμό του υπαλλήλου και είχαν ως σκοπό τον με δόλο, βία ή δωροδοκία διορισμό του³⁹. Παρέκκλιση εισήγε και το άρθρο

³⁶ Βλ. Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 127-128, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 228, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ.), σελ. 126, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 236, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 262.

³⁷ Βλ. Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 391-392.

³⁸ Βλ. άρθρο 140 § 1 εδ. α' ΥΚ/1951. Βλ. Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 127, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 228, Γ. Παπαχατζή, σελ. 392, ο οποίος στις περιπτώσεις απομάκρυνσης του υπαλλήλου για πράξεις που τελέσθηκαν πριν τον διορισμό του προσθέτει και την απόλυση του άρθρου 183 περ. β' ΥΚ/1951 προκειμένου για πράξεις που αποδεικνύουν «έλλειψιν των εις τον δημόσιον υπάλληλον προσηκόντων ηθικών προσόντων» και δεν παρήλθαν πέντε χρόνια από την διάπραξή τους και δύο χρόνια από τον διορισμό. Πρβλ. Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 262 υποσ. 1, ο οποίος παραπέμπει στο πειθαρχικό δίκαιο της Βαυαρίας που επέτρεπε την πειθαρχική δίωξη και για πράξεις που τελέσθηκαν πριν την απόκτηση της υπαλληλικής ιδιότητας εφόσον επέσυραν τις ποινές της μετάθεσης και της παύσης. Εντούτοις, και σε αυτήν την περίπτωση, προσθέτει ο Αγγελόπουλος, η πειθαρχική δίωξη και η επιβολή της ποινής της παύσης ήταν δικαιολογημένες αν το παράπτωμα ήταν τέτοιο ώστε, αν ήταν γνωστό έγκαιρα, θα επέτρεπε τον μη διορισμό του υπαλλήλου.

³⁹ Βλ. άρθρο 137 § 2 εδ. α' ΥΚ/1951· Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 128, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 228, όπου περιγράφεται και η ratio της διάταξης, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 392 υποσ. 11, ο οποίος μεταξύ των εξουσιών της διοίκησης, εκτός από την πειθαρχική δίωξη, προσθέτει και την ανάκληση του παράνομου διορισμού. Μόνο ανάκληση του διορισμού στον οποίο συνετέλεσε με απατηλές ενέργειες ο υπάλληλος, όχι όμως πειθαρχική δίωξη, επέτρεπε το προϊσχύον του ΥΚ/1951 νομοθετικό καθεστώς. Πρβλ. Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 126-127, ο οποίος αναγνωρίζει και με το καθεστώς του ΥΚ/1951, διαζευκτικά με την άσκηση πειθαρχικής δίωξης, και την δυνατότητα ανάκλησης του διορισμού, δέχεται όμως ότι ενόψει του σκοπού και των μειζόνων εγγυήσεων της πειθαρχικής διαδικασίας, η πει-

140 § 1 εδ. β' ΥΚ/1951, κατά το οποίο η πειθαρχική δίωξη που είχε ασκηθεί πριν την λύση της υπαλληλικής σχέσης συνεχιζόταν και μπορούσε να καταλήξει σε πειθαρχική απόφαση και μετά την λύση της. Σε αυτήν την περίπτωση, η πειθαρχική απόφαση παρέμενε ανεκτέλεστη⁴⁰ εκτός αν επέβαλλε την ποινή του προστίμου αποδοχών το οποίο εισπραττόταν από τον παυθέντα σύμφωνα με τις διατάξεις του νόμου για την είσπραξη των δημοσίων εσόδων⁴¹. Συνέπεια της λήξης της πειθαρχικής ευθύνης ήταν το ακαταδίωκτο πειθαρχικού παραπτώματος που είχε διαπραχθεί κατά την διάρκεια της υπηρεσίας του υπαλλήλου σε διαφορετική δημόσια υπηρεσία, οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης ή νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου εκτός αν το παράπτωμα ήταν ικανό να επισύρει την ποινή της παύσης και δεν είχε υποκύψει στην πενταετή παραγραφή⁴². Από τις παραπάνω προϋποθέσεις, που έπρεπε να συντρέχουν σωρευτικά, η παραγραφή αρκούσε να έχει διατρέξει είτε στην προηγούμενη είτε στην παρούσα υπηρεσία του υπαλλήλου⁴³, ενώ ο τυχόν εκτός υπηρεσίας χρόνος μεταξύ του πρώτου και του δεύτερου διορισμού δεν υπολογιζόταν⁴⁴.

Οι παραπάνω εξαιρέσεις από τον κανόνα της έναρξης και της λήξης της πειθαρχικής ευθύνης από την απόκτηση μέχρι την απώλεια της υπαλληλικής ιδιότητας δεν διατηρήθηκαν στο σύνολό τους από τους μεταγενέστερους ΥΚ. Έτσι, από μεν τον ΥΚ/1977 υιοθετήθηκαν οι διατάξεις για την έναρξη και την λήξη της πειθαρχικής ευθύνης⁴⁵ ενώ μεταβλήθηκαν μόνο τα πειθαρχικά παραπτώματα που επέτρεπαν την επιβολή της ποινής της οριστικής παύσης· αντίθετα στον ΥΚ/1999 δεν περιεχόταν διάταξη που επέτρεπε τον πειθαρχικό έλεγχο του υπαλλήλου ο

θαρχική δίωξη που άρχισε πριν την ανάκληση του διορισμού πρέπει να συνεχισθεί και να περατωθεί με την έκδοση απόφασης. Κατά τον ίδιο συγγραφέα [ό.π. (υποσ. 1957), σελ. 126], η παραγραφή, που είναι πενταετής, καθώς εφαρμόζεται για πειθαρχικό παράπτωμα που επισύρει την ποινή της παύσης, ξεκινά από την δημοσίευση του διορισμού.

⁴⁰ Βλ. άρθρο 140 § 2 ΥΚ/1951. Βλ. *Γ. Παπαδάκη*, ό.π., σελ. 128, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 229, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 127, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 392, οι οποίοι αποδίδουν την ratio της διάταξης στην ανάγκη η διοίκηση να γνωρίζει, σε περίπτωση νέου διορισμού, τις τυχόν πειθαρχικές ποινές που είχαν επιβληθεί στο ίδιο πρόσωπο κατά τον χρόνο προγενέστερης υπηρεσίας του. Πρβλ. *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 126, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 392 υποσ. 13, οι οποίοι παραπέμπουν στην προ του ΥΚ/1951 νομολογία κατά την οποία τυχόν ασκηθείσα πριν την λύση της υπαλληλικής σχέσης πειθαρχική δίωξη έπαυε υποχρεωτικά μετά την λύση της

⁴¹ Βλ. άρθρο 172 § 2 εδ. β' ΥΚ/1951.

⁴² Βλ. άρθρο 137 § 1 σε συνδ. με το άρθρο 133 § 4 ΥΚ/1951.

⁴³ Βλ. *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ.), σελ. 126, *Η. Κυριακόπουλου*, ό.π., σελ. 237.

⁴⁴ Βλ. άρθρο 137 § 1 εδ. β' ΥΚ/1951.

⁴⁵ Βλ. άρθρο 211 ΥΚ/1977. Βλ. *Β. Σκουρή/Α. Τάχου*, ό.π., σελ. 195· ΣτΕ 356/2013 σκ. 4 (συνέχιση της πειθαρχικής δίωξης που ασκήθηκε πριν την λύση της υπαλληλικής σχέσης, συγκεκριμένα πριν την υποβολή από τον υπάλληλο παραίτησης), 2941/2003 σκ. 4 (συνέχιση της πειθαρχικής δίωξης που ασκήθηκε σε χρόνο κατά τον οποίο δεν είχε λυθεί η υπαλληλική σχέση, δηλαδή πριν την πάροδο έξι μηνών από την υποβολή παραίτησης και πριν γίνει αποδεκτή), 454/1997 σκ. 5, 4545/1997 σκ. 5.

οποίος με βία, δόλο ή δωροδοκία επιτύγχανε τον διορισμό του. Ωστόσο, και υπό την ισχύ του ΥΚ/1999, καθώς και του ΥΚ/2007, γινόταν δεκτό ότι η επίτευξη του διορισμού με βία, δόλο ή δωροδοκία εξακολουθούσε να διώκεται πειθαρχικά εφόσον ενέπιπτε στην αντικειμενική υπόσταση ενός από τα πειθαρχικά παραπτώματα του άρθρου 107 ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007 και δεν είχε εκπνεύσει, κατά την διάρκεια της υπηρεσίας, η διετής ή πενταετής κατά περίπτωση παραγραφή⁴⁶. Κατά την ίδια γνώμη, η πειθαρχική μεταχείριση των παραπάνω πράξεων είχε ως έρεισμα την διάταξη του άρθρου 20 § 2 ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007 που επέτρεπε την ανάκληση του διορισμού και μετά την παρέλευση δύο χρόνων από την συντέλεσή της αν ο υπάλληλος είχε προκαλέσει δόλια ή είχε υποβοηθήσει την παράνομή επίτευξή του⁴⁷. Όμοιες διατάξεις περιλήφθηκαν και στον ΥΚ/2007⁴⁸, ενώ ο ΥΚ/2012, ο οποίος κατήργησε την σύνδεση της ποινής της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα εκ των προτέρων καθορισμένα πειθαρχικά παραπτώματα, προέβλεψε ότι, σε περίπτωση πειθαρχικής δίωξης που είχε ξεκινήσει πριν την λύση της υπαλληλικής σχέσης και συνεχιζόταν και μετά την λύση της, το πειθαρχικό όργανο, αν άγεται στην επιβολή ποινής ανώτερης του προστίμου αποδοχών, μπορεί να την μετατρέψει στην τελευταία ποινή και να επιβάλει σωρευτικά και διοικητική κύρωση, ύψους 3.000 μέχρι 30.000 ή μεταξύ 10.000 μέχρι 100.000 ευρώ, κατά περίπτωση, ανάλογα με το αντικείμενο και την βαρύτητα του παραπτώματος⁴⁹. Δεδομένης της αποσύνδεσης της ποινής της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα πειθαρχικά παραπτώματα, συνάγεται ότι η πειθαρχική δίωξη για παράπτωμα που είχε τελεσθεί σε δημόσια υπηρεσία, οργανισμό τοπικής αυτοδιοίκησης ή νομικό πρόσωπο του δημόσιου τομέα πριν τον αναδιορισμό μπορούσε να επεκταθεί, εφόσον δεν είχε συμπληρωθεί ο χρόνος παραγραφής, σε οποιασδήποτε βαρύτητας παράπτωμα⁵⁰. Τέλος, ενώ ο ΥΚ/2015 συνέδεσε εκ νέου την ποινή της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα πειθαρχικά παραπτώματα⁵¹, εντούτοις η πειθαρχική δίωξη για παραπτώματα που τελέσθηκαν πριν τον αναδιορισμό του υπαλλήλου σε διαφορετική δημόσια υπηρεσία δεν περιορίστηκε με την σειρά της στα βαρύτερα από αυτά, τα οποία και μόνο πλέον επισύρουν την ποινή της οριστικής παύσης⁵².

⁴⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 127.

⁴⁷ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π. σελ. 127.

⁴⁸ Βλ. άρθρα 113, 110 § 5 ΥΚ/2007. Βλ. ΣτΕ 3273/2014, 3502/2013 σκ. 6, ΔιοικΕφΑθ 804/2012 σκ. 5.

⁴⁹ Βλ. άρθρο 113 § 2 σε συνδ. με το άρθρο 109 § 3 ΥΚ/2012.

⁵⁰ Βλ. άρθρο 110 § 5 ΥΚ/2012.

⁵¹ Βλ. άρθρο 109 § 1 περ. η' ΥΚ/2015.

⁵² Βλ. άρθρο 110 § 5 ΥΚ/2015. Πρβλ. Ν. Πανταζή, Πειθαρχικό δίκαιο δημοσίων υπαλλήλων, σελ. 171, ο οποίος επιφυλάσσει για το ζήτημα αν η διάταξη εφαρμόζεται, εκτός από τις περιπτώσεις μετάθεσης ή μετάταξης υπαλλήλου, και σε εκείνη του αναδιορισμού του. Εντούτοις, η θετική λύση του παραπάνω ζητήματος, που θα πρέπει να θεωρηθεί και ορθότερη, είχε γίνει δεκτή ήδη από την παλαιότερη θεωρία κατά την ερμηνεία των όμοιου περιεχομένου διατάξεων των προγενέστερων ΥΚ.

Με το καθεστώς πριν τον ΥΚ/1951, η πειθαρχική δίωξη ανήκε στην διακριτική εξουσία του αρμόδιου πειθαρχικού οργάνου το οποίο μπορούσε και υποχρεούνταν να συνεκτιμήσει την εν γένει διαγωγή του υπαλλήλου προκειμένου να αποφανθεί αν θα εγείρει πειθαρχική αγωγή και αν θα επιβάλει πειθαρχική ποινή⁵³. Αντίθετα, μετά την θέση σε ισχύ του ΥΚ/1951 κατέστη δέσμια η αρμοδιότητα των πειθαρχικών οργάνων για την δίωξη και τιμώρηση των πειθαρχικών παραπτωμάτων των υπαλλήλων που ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του, δηλαδή των δημόσιων πολιτικών διοικητικών υπαλλήλων του κράτους, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου⁵⁴, η δε παράλειψη δίωξης και τιμώρησης, λόγω του εσωτερικού χαρακτήρα της, δεν συνιστούσε παράλειψη οφειλόμενης ενέργειας⁵⁵ αλλά πειθαρχικό παράπτωμα του αρμόδιου οργάνου⁵⁶. Κατ' εξαίρεση, η πειθαρχική δίωξη εναπόκειται στην διακριτική εξουσία του πειθαρχικού οργάνου για παραπτώματα τιμωρούμενα με την ποινή της επίπληξης, ενώ έπρεπε να συνεκτιμάται, εκτός από το υπηρεσιακό συμφέρον, και η εν γένει, εντός και εκτός υπηρεσίας, διαγωγή του υπαλλήλου⁵⁷.

⁵³ Βλ. Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 393, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ.), σελ. 139-140, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 239, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 262 και υποσ. 2, ο οποίος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, αντίθετα από το πειθαρχικό, στο ποινικό δίκαιο η προσωπικότητα του δράστη ενός εγκλήματος ήταν κατ' αρχήν αδιάφορη για την κατ' αυτού άσκηση της ποινικής δίωξης.

⁵⁴ Βλ. άρθρο 141 § 1 σε συνδ. με το άρθρο 1 § 2 και 3 ΥΚ/1951. Βλ. Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 241, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 239, ο οποίος επισημαίνει ότι η διακριτική εξουσία άσκησης πειθαρχικής δίωξης παρέμεινε σε ισχύ για τους μη υπαγόμενους στον ΥΚ/1951 δημοσίους υπαλλήλους.

⁵⁵ Βλ. Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 140, κατά τον οποίο, αν ο ΥΚ όριζε ότι «η δίωξη και η τιμώρηση του πειθαρχικού αδικήματος είναι υποχρεωτική» θα μπορούσε οποιοσδήποτε είχε έννομο συμφέρον να προσβάλει ενώπιον του ΣτΕ την παράλειψη άσκησης πειθαρχικής δίωξης· αντίθετα, το άρθρο 141 § 1 ΥΚ/1951 με την διατύπωση που υιοθέτησε απέκλεισε σαφώς ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Πρβλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 118, 119, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818. Βλ. και Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 241, ο οποίος διαπιστώνει ότι ο πειθαρχικός προϊστάμενος έχει καθήκον, όχι δε και υποχρέωση, για την δίωξη των πειθαρχικών παραπτωμάτων, το δε καθήκον «δεν νοείται παραβιαζόμενο, καθ' όσον συμπλέκεται με την έννοια της ηθικής και αποτελεί υψίστην εκδήλωση του υπαλλήλου» κατά τον παραπάνω συγγραφέα, λοιπόν, εξηγείται, βάσει της διάκρισης μεταξύ καθήκοντος και υποχρέωσης, γιατί η παράλειψη άσκησης πειθαρχικής δίωξης δεν συνιστά παράλειψη οφειλόμενης νόμιμης ενέργειας (τέτοια θα συνιστούσε αν επρόκειτο για υποχρέωση), αλλά μόνο πειθαρχικό παράπτωμα (όπως επιβάλλει το γεγονός ότι παραβιάζεται ένα καθήκον).

⁵⁶ Βλ. άρθρο 141 § 1 ΥΚ/1951.

⁵⁷ Βλ. άρθρο 141 § 2 ΥΚ/1951. Βλ. Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 137-138, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 241-242, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 140, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 239. Πρβλ. Ν. Πανταζή, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 170, ο οποίος αποδίδει την ratio της διάταξης στην οικονομία της πειθαρχικής διαδικασίας η οποία έτσι απαλλάσσεται από την υποχρέωση εξέτασης ήσσοнос βαρύτητας πειθαρχικών παραπτωμάτων.

Παρόμοιες διατάξεις περιλήφθηκαν και στους μεταγενέστερους ΥΚ. Πράγματι, οι αρχές της ισότητας και της νομιμότητας⁵⁸ επέβαλλαν την καθιέρωση δέσμιας αρμοδιότητας ως προς τις προϋποθέσεις άσκησης πειθαρχικής δίωξης κατά των δημοσίων υπαλλήλων. Τίθενται όμως και εξαιρέσεις. Έτσι, αν με την έκθεση με την οποία περατώνεται η ένορκη διοικητική εξέταση διαπιστώνεται η διάπραξη πειθαρχικού παραπτώματος από συγκεκριμένο υπάλληλο, ο πειθαρχικώς προϊστάμενος που την διέταξε έχει υποχρέωση να ασκήσει πειθαρχική δίωξη⁵⁹. Επιπλέον, στην περίπτωση όπου τα πραγματικά περιστατικά που συνιστούν την αντικειμενική υπόσταση πειθαρχικού παραπτώματος προκύπτουν από αναφορά που υποβλήθηκε κατά το άρθρο 10 Συντ., επιβάλλεται από την ίδια την διάταξη του Συντ. η προσωρινή αποχή από την άσκηση πειθαρχικής δίωξης μέχρι την κοινοποίηση της απόφασης και την χορήγηση της άδειας της αρχής στην οποία υποβλήθηκε⁶⁰. Στον ΥΚ/1999 προβλέφθηκε ρητά ως ειδικό πειθαρχικό παράπτωμα η παράλειψη άσκησης πειθαρχικής δίωξης⁶¹. Επαναλαμβάνεται η εξαίρεση από την υποχρέωση άσκησης πειθαρχικής δίωξης για τα παραπτώματα που επισύρουν την ποινή της έγγραφης επίπληξης⁶². Σε αυτήν την περίπτωση, όπως και κατά το προϊσχύον καθεστώς, το πειθαρχικό όργανο συνεκτιμά, ως αντικειμενικές προϋποθέσεις, το υπηρεσιακό συμφέρον, ως προς τόσο τις εσωτερικές όσο και τις εξωτερικές σχέσεις της υπηρεσίας⁶³ και τις τυχόν ευμενείς⁶⁴ για τον ελεγχόμενο υπάλληλο συνθήκες τέλεσης της πράξης του και, ως υποκειμενική προϋπόθεση, την εν γένει, εντός υπηρεσίας, διαγωγή του⁶⁵. Υποστηρίζεται όμως και η γνώμη⁶⁶ ότι το πειθαρχικό όργανο

⁵⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 118.

⁵⁹ Βλ. άρθρο 127 § 4 εδ. γ' ΥΚ/1999. Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π. (υποσ.), σελ. 118, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818.

⁶⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 181, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818· ΣτΕ 2327/1995 σκ. 3: «το δικαίωμα του αναφέρεσθαι προς τις αρχές ανήκει και στους δημοσίους υπαλλήλους και δεν είναι δυνατόν να ασκηθεί κατ' αυτών πειθαρχική δίωξη για παραβάσεις που διαπράχθηκαν με αναφορά που υποβλήθηκε στην προϊσταμένη ή άλλη αρχή πριν από την κοινοποίηση της τελικής απόφασεως της αρχής αυτής και χωρίς την άδειά της. Εξ άλλου, ως "αναφορά", κατά την έννοια της ως άνω διατάξεως [του άρθρου 10 Συντ.] θεωρείται εκείνη η οποία περιλαμβάνει αιτιάσεις κατά συγκεκριμένων πράξεων ή παραλείψεων αρχής, από τις οποίες ο αναφερόμενος υποστηρίζει ότι υφίσταται βλάβη σε προσωπικό έννομο συμφέρον του, και η οποία απευθύνεται στην αρμόδια αρχή που είναι υποχρεωμένη, βάσει του νόμου, σε ανόρθωση της βλάβης που υπέστη ο αναφερόμενος ...».

⁶¹ Βλ. άρθρο 110 § 1 σε συνδ. με το άρθρο 107 § 1 περ. κα' ΥΚ/1999.

⁶² Βλ. άρθρο 110 § 2 ΥΚ/1999.

⁶³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 121.

⁶⁴ Βλ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818.

⁶⁵ Βλ. άρθρο 110 § 2 εδ. β' ΥΚ/1999. Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 119, ο οποίος προσθέτει μεταξύ των προϋποθέσεων που σταθμίζει το αρμόδιο πειθαρχικό όργανο και τις παλαιότερες πειθαρχικές ποινές του ελεγχόμενου υπαλλήλου, εφόσον δεν έχουν διαγραφεί από τον ατομικό του φάκελο, με την σκέψη ότι για το ίδιο παράπτωμα πρέπει να τιμωρείται βαρύτερα ο υπότροπος υπάλληλος· Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818.

⁶⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 119-120.

νο συνεκτιμά το σύνολο των ελαφρυντικών περιστάσεων που συντρέχουν στο πρόσωπο του ελεγχόμενου υπαλλήλου και εν γένει το σύνολο των αρχών και κανόνων του ποινικού δικαίου που εφαρμόζονται αναλόγως και στο πειθαρχικό δίκαιο⁶⁷. Η απόφαση για αποχή από την άσκηση πειθαρχικής δίωξης, δεδομένου ότι συνιστά πράξη με την οποία ασκείται η διακριτική εξουσία του αρμόδιου οργάνου, πρέπει να αιτιολογείται ειδικά και εμπειριστατωμένα ως προς τους λόγους που δεν οδήγησαν στην άσκησή της προκειμένου να καθίσταται δυνατός ο ιεραρχικός έλεγχος, ενώ σε διαφορετική περίπτωση είναι δυνατό να στοιχειοθετείται και το ειδικό πειθαρχικό παράπτωμα του άρθρου 107 § 1 περ. κα' ΥΚ/1999⁶⁸. Ο ΥΚ/1999 προσέθεσε την υποχρέωση του πειθαρχικού οργάνου που αποφαίνεται να μην ασκήσει πειθαρχική δίωξη να υποβάλει στο ανώτερο όργανο έκθεση στην οποία να περιγράφονται οι λόγοι που το οδήγησαν σε αυτήν την απόφαση⁶⁹. Στην περίπτωση όπου το ανώτερο όργανο διαφωνεί έχει, κατά την ορθότερη γνώμη, εξουσία να ασκήσει το ίδιο πειθαρχική δίωξη και να υποκαταστήσει ως προς την αρμοδιότητά του το κατώτερο πειθαρχικό όργανο⁷⁰. Με τους μεταγενέστερους ΥΚ διατηρήθηκαν σε ισχύ οι ίδιοι κανόνες. Ειδικά ο ΥΚ/2012 προσέθεσε την υποχρέωση τήρησης στον ατομικό φάκελο του υπαλλήλου αντιγράφου της έκθεσης με την οποία το αρμόδιο πειθαρχικό όργανο αποφαίνεται να μην ασκήσει πειθαρχική δίωξη⁷¹, ενώ τέλος η σύνδεση που επήλθε από τον ίδιο ΥΚ μεταξύ πειθαρχικών παραπτώματων και κατώτερων επιβαλλόμενων ποινών δεν επηρέασε την διακριτική εξουσία που καθιερώνει η 110 § 2 εδ. α' ΥΚ/2012, καθώς, με εξαίρεση τις ποινές του υποβιβασ-

⁶⁷ Βλ. άρθρο 108 ΥΚ/1999.

⁶⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, *ό.π.*, σελ. 121.

⁶⁹ Βλ. άρθρο 110 § 1 εδ. β' ΥΚ/1999.

⁷⁰ Βλ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, *ό.π.*, σελ. 818. Πρβλ. Γ. Ναυπλιώτη, *ό.π.*, σελ. 122, ο οποίος υποστηρίζει ότι το ανώτερο πειθαρχικό όργανο έχει την εξουσία να αξιολογήσει εκ νέου τα στοιχεία του πειθαρχικού φακέλου, όχι όμως και να ασκήσει το ίδιο την πειθαρχική δίωξη, υποκαθιστώντας το κατώτερο όργανο στην πειθαρχική του αρμοδιότητα, δεδομένου ότι η εξουσία του είναι μόνο ελεγκτική. Κατά την ίδια γνώμη, πρόκειται σε αυτήν την περίπτωση για σύγκρουση αρμοδιότητας που αίρεται με την διαδικασία του άρθρου 120 § 3 ΥΚ/1999. Η γνώμη αυτή παραγνωρίζει όμως, αφενός, ότι από το άρθρο 116 ΥΚ/1999 αναγνωρίζεται πειθαρχική εξουσία, μεταξύ άλλων, στο σύνολο των πειθαρχικώς προϊσταμένων αυτοτελώς και, αφετέρου, ότι στην συγκεκριμένη περίπτωση δεν προκαλείται σύγκρουση πειθαρχικής αρμοδιότητας, καταφατικής ή αποφατικής, κατά την έννοια του άρθρου 120 § 3 ΥΚ/1999· συντρέχει μόνο διαφωνία μεταξύ περισσότερων, ιεραρχικώς επάλληλων, πειθαρχικών οργάνων από τα οποία το ανώτερο αποφαίνεται θετικά για την άσκηση πειθαρχικής δίωξης σε αντίθεση με το κατώτερο. Βλ. και ΣτΕ 623/1999 σκ. 4: «... η αρμοδιότητα των πειθαρχικών προϊσταμένων ... είναι συντρέχουσα, υπό την έννοια ότι η πειθαρχική δίωξη μπορεί να ασκηθεί από οποιονδήποτε πειθαρχικώς προϊστάμενο, στον οποίο υπάγεται ο υπάλληλος, και ο οποίος σχηματίζει αντίληψη περί του πειθαρχικού αδικήματος ή στον οποίο περιέρχονται πληροφορίες, και στοιχεία γι' αυτό ...».

⁷¹ Βλ. άρθρο 110 § 2 εδ. γ' ΥΚ/2012.

σμού και του προστίμου αποδοχών, οι υπόλοιπες ποινές μπορούν να επιβληθούν κατ' αρχήν για οποιοδήποτε παράπτωμα⁷².

Από το πλέγμα των παραπάνω διατάξεων που καθιερώνουν τον κανόνα της δέσμιας αρμοδιότητας του πειθαρχικού οργάνου συνάγεται ότι το πειθαρχικό δίκαιο αγνοεί τον θεσμό της κατ' έγκληση δίωξης των πειθαρχικών παραπτωμάτων⁷³. Πράγματι, όπως δέχεται και η πάγια νομολογία του ΣτΕ, η τυχόν καταγγελία, έγκληση, μήνυση ή η καθ' οιονδήποτε τρόπο όχληση της δημόσιας υπηρεσίας από τον θιγόμενο δημόσιο υπάλληλο ή τρίτο δεν υποχρεώνει το πειθαρχικό όργανο στην άσκηση δίωξης για την καταγγελλόμενη πράξη ούτε συνιστά προϋπόθεσή της, δεδομένου ότι η πειθαρχική διαδικασία αποσκοπεί στην εύρυθμη οργάνωση και στην αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, όχι δε και στην ικανοποίηση του τυχόν θιγομένου από την πράξη προσώπου, το οποίο μπορεί να διεκδικήσει την αποκατάσταση της βλάβης του τόσο από τα πολιτικά όσο και από τα ποινικά δικαστήρια.

⁷² Βλ. άρθρο 109 § 5 ΥΚ/2012. Ωστόσο, με τον ΥΚ/2015 η ποινή της οριστικής παύσης συνδέθηκε εκ νέου με συγκεκριμένα πειθαρχικά παραπτώματα (άρθρο 109 § 1 περ. η' ΥΚ/2015).

⁷³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 122, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 818, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 241, Μ. Στασινόπουλου, ό.π., σελ. 139, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 239, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 263.

2. Σχέση του πειθαρχικού και του ποινικού δικαίου

Στο πειθαρχικό δίκαιο εφαρμόζονται αναλογικά αρχές και κανόνες του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας⁷⁴, καθώς τόσο το πειθαρχικό όσο και το ποινικό δίκαιο συνδέει το γεγονός ότι απειλούν με την επιβολή κυρώσεων⁷⁵. Πρόκειται για αρχές και κανόνες, τους οποίους η νομολογία του ΣτΕ αναγνώριζε ήδη πριν την θέσπιση του ΥΚ/1951⁷⁶, και από τους οποίους το πειθαρχικό δίκαιο αντλεί ένα πλούσιο και διαμορφωμένο σύστημα εννοιών. Μολονότι υποστηρίχθηκε, για το άρθρο 108 ΥΚ/1999 που αναγνώρισε ως θετικό δίκαιο την διεΐσδυση του ποινικού στο πειθαρχικό δίκαιο, ότι συνιστά ένα άκαιρο και βεβιασμένο «άλμα συγγενείας» με το ποινικό δίκαιο⁷⁷, εντούτοις τόσο η θεωρία όσο και η νομολογία υιοθετούσαν από παλιά την αναλογική εφαρμογή των πιο καίριων αρχών του και στο πειθαρχικό δίκαιο. Βέβαια, οι ΥΚ θέτουν μια σημαντική επιφύλαξη: οι αρχές και οι κανόνες αυτοί πρέπει να μην είναι αντίθετοι σε διατάξεις του ΥΚ και να συνάδουν με την φύση και τον σκοπό της πειθαρχικής διαδικασίας. Έτσι, γίνεται δεκτό ότι οι κανόνες επιμέτρησης της ποινής δεν μπορούν να εφαρμοσθούν αναλογικά στο πειθαρχικό δίκαιο, όπου κατ' αρχήν δεν καθορίζεται το πλαίσιο της ποινής που πρέπει να επιβληθεί για κάθε παράπτωμα και, στις περιπτώσεις που εμφανίζεται τέτοιο πλαίσιο, δεν έχει το εύρος που θα επέτρεπε μια αναλογία από τους σχετικούς κανόνες του ΠΚ^{78,79}.

Στην συνέχεια, ο ΥΚ απαριθμεί ενδεικτικά ορισμένες αρχές και κανόνες που εφαρμόζονται αναλογικά. Έτσι, το πειθαρχικό δίκαιο αντλεί το περιεχόμενο της υπαιτιότητας που πρέπει

⁷⁴ Βλ. άρθρο 108 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015.

⁷⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 65-66, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 789.

⁷⁶ Βλ. ΣτΕ 699/1930.

⁷⁷ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 66.

⁷⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 65-66, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 789, οι οποίοι προσθέτουν ότι οι αρχές και κανόνες του ποινικού δικαίου πρέπει να προσαρμόζονται και στον ιδιαίτερο σκοπό του πειθαρχικού δικαίου που συνίσταται στην διατήρηση και αποκατάσταση της εύρυθμης λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας.

⁷⁹ Μοναδική εξαίρεση συνιστούσαν τα άρθρα 133 § 4 ΥΚ/1951, 207 § 4 ΥΚ/1977, 109 § 2 ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007. Στην συνέχεια, ο νομοθέτης αμφιταλαντεύθηκε: από τον ΥΚ/2012 που αποσυνέδεσε την ποινή της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα, εκ των προτέρων καθορισμένα, πειθαρχικά παραπτώματα, ενώ για κάποια περιοριστικώς απαριθμούμενα παραπτώματα καθόρισε την κατώτερη επιβαλλόμενη ποινή (άρθρο 109 § 5α, β), τελικά με τον ΥΚ/2015 επανακαθορίστηκαν τα πειθαρχικά παραπτώματα για τα οποία και μόνο μπορεί να επιβληθεί οριστική παύση. Μετά τον καθορισμό, ανάλογα με το παράπτωμα, της οριστικής παύσης ως της ανώτερης επιβαλλόμενης ποινής και των ποινών του υποβιβασμού και του προστίμου ως των κατώτερων επιβαλλόμενων ποινών, γεννάται το ζήτημα αν οι κανόνες επιμέτρησης της ποινής διεκδικούν πλέον και αυτοί αναλογικής εφαρμογής και στο πειθαρχικό δίκαιο.

να συντρέχει για την παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος από το ποινικό δίκαιο⁸⁰. Υπαιτιότητα, λοιπόν, είναι η σχέση μεταξύ του υποκειμένου του πειθαρχικού παραπτώματος και της πράξης ή παράλειψης που εμπίπτει στην αντικειμενική του υπόσταση⁸¹. Για πράξη ή παράλειψη που παρουσιάζει τα εξωτερικά γνωρίσματα πειθαρχικού παραπτώματος, αλλά δεν καλύπτεται από την υποκειμενική υπαιτιότητα του υπαλλήλου, αποκλείεται ο καταλογισμός⁸². Η υπαιτιότητα προσλαμβάνει τις μορφές του δόλου ή της αμέλειας. Ειδικότερα, το πειθαρχικό παράπτωμα τελείται με δόλο, όταν ο υπάλληλος γνώριζε το αποτέλεσμα της πράξης ή της παράλειψής του και θέλησε την παραγωγή των περιστατικών που συναπαρτίζουν την αντικειμενική του υπόσταση⁸³ (άμεσος δόλος)⁸⁴ ή γνώριζε ως ενδεχόμενη την παραγωγή τους και το αποδέχθηκε (ενδεχόμενος δόλος)⁸⁵. Εξάλλου, το πειθαρχικό παράπτωμα τελείται από αμέλεια όταν ο υπάλληλος, από έλλειψη της προσοχής που μπορούσε και υποχρεούνταν κατά τις περιστάσεις να καταβάλει, δεν προέβλεψε το πειθαρχικώς αξιόποινο αποτέλεσμα της πράξης ή της παράλειψής του⁸⁶. Σε

⁸⁰ Για τους λόγους που συνηγορούν για την αναλογική συμπλήρωση του περιεχομένου της υπαιτιότητας από το ποινικό και όχι από το αστικό δίκαιο, βλ. *P. Χατζηνικολάου-Βουζίκα*, Η εφαρμογή αρχών του ποινικού δικαίου επί του πειθαρχικού αδικήματος, ΔΔνη 1969, σελ. 126.

⁸¹ Βλ. *X. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 138.

⁸² Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 68, *X. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 138, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 88· ΣτΕ 1313/1997 σκ. 5: «*Η καταγραφή ... των μηνυμάτων στον αυτόματο τηλεφωνητή [που βρισκόταν στο γραφείο του διευθυντή της σχολικής μονάδας] ήταν τυχαία και δεν οφειλόταν σε σκόπιμη ενέργεια του προσφεύγοντος. Τούτο καταφαίνεται από την χρονική διάρκεια των μηνυμάτων αυτών (ενός λεπτού το καθένα), ότι αυτά εξικνούνται σε μεγάλη χρονική διάρκεια, ήτοι επί ένα έτος περίπου και δύο έτη περίπου από την εγκατάσταση (1992) της συσκευής στο γραφείο του και ότι δεν έχουν μεταξύ τους αλληλουχία*».

⁸³ Πρβλ. *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 89, ο οποίος δέχεται ότι για την συνδρομή του δόλου αρκεί η συνείδηση, η γνώση από τον υπάλληλο, όχι του συγκεκριμένου πειθαρχικού παραπτώματος που διέπραξε και της νομοθετικής διάταξης που το προβλέπει, αλλά «*της αντιθέσεως της πράξεως ή παραλείψεως προς την εν γένει έννοιαν της πειθαρχίας*», αρκεί δηλαδή «*η επίγνωση του εν γένει πειθαρχικώς αδίκου χαρακτήρος της πράξεως ή παραλείψεως περί ης πρόκειται*».

⁸⁴ Βλ. άρθρο 27 § 1 εδ. α' ΠΚ· *P. Χατζηνικολάου-Βουζίκα*, ό.π., σελ. 125. Πρβλ. *X. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 138-139, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 90-91, οι οποίοι διακρίνουν μεταξύ απόλυτα συγκεκριμένου, διαζευκτικού και ενδεχόμενου δόλου. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου* σε *Ι. Μανωλεδάκη*, Ποινικό δίκαιο, γενικό μέρος, σελ. 216 επ., αρ. περιθ. 348 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, Ποινικόν δίκαιον. Μέρος Ι. Γενικόν Μέρος, σελ. 260 επ.

⁸⁵ Βλ. άρθρο 27 § 1 εδ. β' ΠΚ· *P. Χατζηνικολάου-Βουζίκα*, ό.π., σελ. 125· ΣτΕ 281/1996 σκ. 5: «*Οι ισχυρισμοί ... του προσφεύγοντος είναι αβάσιμοι, ... γιατί η πρόθεσή του να ιδιοποιηθεί τα παρ' αυτού αναληφθέντα και παρακρατηθέντα ποσά αποδεικνύεται από τις μεθόδους, που μετήλθε, για την επίτευξη του σκοπού του*». Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 221 επ., αρ. περιθ. 361 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 270 επ.

⁸⁶ Βλ. άρθρο 28 ΠΚ· *P. Χατζηνικολάου-Βουζίκα*, ό.π., σελ. 125, *X. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 140, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 91, ο οποίος δεν δέχεται ότι συνάδει με τον σκοπό του πειθαρχικού δικαίου η διάκριση που πραγματοποιείται από την θεωρία του ποινικού δικαίου μεταξύ συνειδητής και μη συνειδητής αμέλειας και υποστηρίζει ότι στο πειθαρχικό δίκαιο εφαρμόζεται αναλογικά μόνο η δεύτερη κατά την οποία ο υπάλληλος δεν προέβλεψε το πειθαρχικώς α-

αντίθεση όμως με το ποινικό δίκαιο, το πειθαρχικό παράπτωμα τιμωρείται κατ' αρχήν είτε τελείται με δόλο είτε από αμέλεια, εκτός αν από την νομοτυπική μορφή του συνάγεται με σαφήνεια ότι τιμωρείται μόνο όταν τελείται με δόλο, όπως π.χ. το παράπτωμα της «κακόβουλης άσκησης κριτικής των πράξεων της προϊσταμένης αρχής που γίνεται δημοσίως, γραπτώς ή προφορικώς, με σκόπιμη χρήση εν γνώσει εκδήλως ανακριβών στοιχείων ή με χαρακτηριστικά απρεπείς εκφράσεις»⁸⁷.

Στο πειθαρχικό δίκαιο εφαρμόζονται αναλογικώς και οι διατάξεις του ΠΚ για τους λόγους αποκλεισμού του αδίκου, της υπαιτιότητας και της ικανότητας για καταλογισμό⁸⁸. Συνεπώς, η προσταγή⁸⁹, η άμυνα⁹⁰ και η κατάσταση ανάγκης⁹¹ αποκλείουν το τελικό πειθαρχικό άδικο της πράξης ή παράλειψης που εμπίπτει στην αντικειμενική υπόσταση πειθαρχικού παραπτώματος⁹². Ειδικότερα, η διαταγή αίρει τον άδικο χαρακτήρα της πράξης που τελείται σε εκτέλεσή της εφόσον εμπίπτει στο καθήκον υπακοής του υπαλλήλου⁹³. το δε καθήκον υπακοής δεσμεύει όταν η διαταγή δεν είναι προδήλως αντισυνταγματική ή παράνομη, όταν δηλαδή με αυτήν δεν

ξιόποιο αποτέλεσμα της συμπεριφοράς, δηλαδή δεν αρκεί, για την αναγνώριση πειθαρχικής ευθύνης του, να το θεώρησε ως ενδεχόμενο αποτέλεσμά της. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 232 επ., αρ. περιθ. 379 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, *Nullum crimen nulla poena sine lege certa*, ΠοινΧρ ΚΓ', σελ. 20 επ.

⁸⁷ Βλ. άρθρο 107 § 1 περ. ιζ' ΥΚ/2015. Πρβλ. ΣτΕ 3290/1989 (για το αντίστοιχο πειθαρχικό παράπτωμα του άρθρου 206 § 1 περ. στ' ΥΚ/1977): «*Μεταξύ των πειθαρχικών παραπτώματων καταλέγονται ιδίως: α) ... στ) η δημοσία, προφορικώς ή εγγράφως, άσκησις κριτικής των πράξεων της προϊσταμένης αρχής δι' εκφράσεων, αι οποίαι αποδεικνύουν έλλειψιν σεβασμού, ή δια σκοπίμου χρήσεως αβασίμων επιχειρημάτων*».

⁸⁸ Βλ. άρθρο 108 § 2 περ. α' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015.

⁸⁹ Βλ. άρθρο 21 ΠΚ.

⁹⁰ Βλ. άρθρο 22 ΠΚ.

⁹¹ Βλ. άρθρα 25 και 32 ΠΚ.

⁹² Πρβλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 789-790, οι οποίοι προσθέτουν, μεταξύ των λόγων που αποκλείουν το τελικό πειθαρχικό άδικο, τις διατάξεις των άρθρων 367 («*1. Δεν αποτελούν άδικη πράξη: α) οι δυσμενείς κρίσεις για επιστημονικές, καλλιτεχνικές ή επαγγελματικές εργασίες• β) οι δυσμενείς εκφράσεις που περιέχονται σε έγγραφο δημόσιας αρχής για αντικείμενα που ανάγονται στον κύκλο της υπηρεσίας της, καθώς και γ) οι εκδηλώσεις που γίνονται για την εκτέλεση νόμιμων καθηκόντων, την άσκηση νόμιμης εξουσίας ή για τη διαφύλαξη (προστασία) δικαιώματος ή από άλλο δικαιολογημένο ενδιαφέρον ή δ) σε ανάλογες περιπτώσεις. 2. Η προηγούμενη διατάξη δεν εφαρμόζεται: α) όταν οι παραπάνω κρίσεις και εκδηλώσεις περιέχουν τα συστατικά στοιχεία της πράξης του άρθρου 363 καθώς και β) όταν από τον τρόπο της εκδήλωσης ή από τις περιστάσεις υπό τις οποίες τελέστηκε η πράξη, προκύπτει σκοπός εξύβρισης») και 371 § 4 ΠΚ («*4. Η πράξη [της παραβίασης επαγγελματικής εχεμύθειας] δεν είναι άδικη και μένει ατιμώρητη αν ο υπάιτιος απέβλεπε στην εκπλήρωση καθήκοντός του ή στη διαφύλαξη έννομου ή για άλλο λόγο δικαιολογημένου ουσιώδους συμφέροντος δημόσιου ή του ίδιου ή κάποιου άλλου, το οποίο δεν μπορούσε να διαφυλαχθεί διαφορετικά*»).*

⁹³ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 70, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 143, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 99-100, 104. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 611 επ., αρ. περιθ. 1041 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, *Ποινικόν δίκαιον. Μέρος II. Ειδικόν Μέρος*, σελ. 76 επ.

παραβιάζονται η καθ' ύλη, η κατά τόπο και, κατά μία γνώμη⁹⁴, και η κατά χρόνο αρμοδιότητα τόσο του διατάσσοντος όσο και του διατασσομένου, οι νόμιμοι τύποι που έχουν ταχθεί για την διαδικασία έκδοσης της διαταγής και το ουσιαστικό περιεχόμενό της και επιπλέον το περιεχόμενο της πράξης που συνιστά το αντικείμενό της δεν είναι προδήλως αντίθετο με το Σύντ., τους νόμους και τις κανονιστικές πράξεις που εκδίδονται κατ' εξουσιοδότησή τους⁹⁵. Περαιτέρω, πράξη ή παράλειψη που εμπίπτει στην αντικειμενική υπόσταση πειθαρχικού παραπτώματος δεν είναι τελικά πειθαρχικά άδικη όταν τελείται σε νόμιμη άμυνα⁹⁶. Η νόμιμη άμυνα προϋποθέτει άμεση και παρούσα προσβολή του αμυνομένου, που αρκεί να είναι αντίθετη σε κανόνα δικαίου, ακόμη κι αν δεν συνιστά έγκλημα, και σε καταφατική περίπτωση ανεξάρτητα από την ύπαρξη υπαιτιότητας στο πρόσωπο του επιτιθέμενου⁹⁷. Τέλος, η κατάσταση ανάγκης αποκλείει το πειθαρχικό άδικο όταν η αρχικά άδικη πράξη τελείται για να αποτραπεί παρών και αναπότρεπτος κίνδυνος που απειλεί το πρόσωπο ή την περιουσία του υπαλλήλου χωρίς υπαιτιότητά του, εφόσον η βλάβη που προκλήθηκε στον άλλο είναι σημαντικά κατώτερη ως προς το είδος και την σπουδαιότητα από την βλάβη που τον απείλησε⁹⁸. από την άλλη πλευρά, η κατάσταση ανάγκης αίρει τον καταλογισμό του υπαλλήλου, όταν η πράξη του τελείται για να αποτραπεί παρών και αναπότρεπτος κίνδυνος που απειλεί το πρόσωπο ή την περιουσία του ίδιου ή συγγενούς του, ανιόντος, κατιόντος, αδελφού ή συζύγου του, εφόσον η βλάβη που προκλήθηκε στον άλλο είναι ανάλογη ως προς το είδος και την σπουδαιότητα από την βλάβη που τον απείλησε⁹⁹. Ωστόσο, την πρακτική αξία της αναλογικής εφαρμογής της κατάστασης ανάγκης ως λόγου άρσης του πειθαρχικού αδικού ή της ικανότητας για καταλογισμό, κατά περίπτωση, περιορίζει το γεγονός

⁹⁴ Βλ. *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 99.

⁹⁵ Βλ. *Α. Τάχου*, Θεμελιώδεις υποχρεώσεις των δημοσίων υπαλλήλων, Υπακοή, Νομιμοφροσύνη, Πολιτική ουδετερότητα, σελ. 75 επ., και ιδίως σελ. 80-82, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 143-145, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 371, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 99-100, ο οποίος παραπέμπει στην ΣτΕ 324/1930 με την οποία κρίθηκε ότι δεν υπάρχει δικαίωμα ανυπακοής όταν ο αντισυνταγματικός ή παράνομος χαρακτήρας της διαταγής ή της διατασσομένης πράξης θεμελιώνεται σε διατάξεις αμφισβητούμενης έννοιας, δηλαδή μη προδήλως αντισυνταγματικές ή παράνομες. Πρβλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 76-77, ο οποίος δέχεται ότι αρκεί και ο απλώς παράνομος χαρακτήρας της διαταγής για την άρση του πειθαρχικού αδικού.

⁹⁶ Βλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 789, *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 126, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 147, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 100.

⁹⁷ Βλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 149, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 100. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 616 επ., αρ. περιθ. 1051 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 93), σελ. 56 επ.

⁹⁸ Βλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 789, *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 126, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 149, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 100-101. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 666 επ., αρ. περιθ. 1136 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 93), σελ. 66 επ.

⁹⁹ Βλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 789, *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 129, υποσ. 37, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 149. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 674-675, αρ. περιθ. 1147.

ότι ο δημόσιος υπάλληλος, λόγω των υπηρεσιακών καθηκόντων του, ενδέχεται να έχει υποχρέωση να εκτεθεί στον κίνδυνο που τον απειλεί¹⁰⁰. Τέλος, το πειθαρχικό άδικο αποκλείουν η ενάσκηση δικαιώματος ή η εκπλήρωση νόμιμου καθήκοντος¹⁰¹. Με αναλογική εφαρμογή του άρθρου 34 ΠΚ, το πειθαρχικό παράπτωμα δεν καταλογίζεται στον υπάλληλο λόγω νοσηρής διατάραξης των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησής του με συνέπεια να στερείται της ικανότητας να αντιληφθεί το άδικο της πράξης του ή να ενεργήσει σύμφωνα με την αντίληψή του γι' αυτό¹⁰². Περαιτέρω, επιβάλλεται η διάκριση αν ο υπάλληλος περιήλθε σε διαταραγμένη κατάσταση με υπαιτιότητά του ή όχι. Στην πρώτη περίπτωση, όπου ο υπάλληλος αποφάσισε την τέλεση της πράξης του σε ήρεμη ψυχική κατάσταση αλλά έφερε υπαίτια τον εαυτό του σε κατάσταση διατάραξης κατά τον χρόνο τέλεσής της (*actio libera in causa*), το πειθαρχικό παράπτωμα του καταλογίζεται και επιφέρει την τιμωρία του¹⁰³. Αν αντίθετα δεν περιήλθε σε αυτήν την κατάσταση από υπαιτιότητα, αποκλείεται ο καταλογισμός της πράξης σε ενοχή του υπαλλήλου¹⁰⁴, ενώ η νοσηρή διατάραξη που είναι μόνιμη δικαιολογεί, όχι την πειθαρχική δίωξη, αλλά την απόλυσή του¹⁰⁵.

Εξάλλου, τόσο από την θεωρία όσο και από την νομολογία γίνεται δεκτό ότι κατά την επιμέτρηση της πειθαρχικής ποινής συνεκτιμώνται και οι τυχόν ελαφρυντικές ή επιβαρυντικές περιστάσεις¹⁰⁶. Σχετικώς έχει κριθεί ότι συνιστούν ελαφρυντικές περιστάσεις το λευκό πειθαρχι-

¹⁰⁰ Βλ. άρθρα 25 § 2 και 32 § 2 ΠΚ· Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 149, Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 101.

¹⁰¹ Βλ. άρθρο 20 ΠΚ· Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 789.

¹⁰² Βλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 126, Κ. Behnke, Bundesdisziplinarordnung, σελ. 96, αρ. περιθ. 8. Πρβλ. Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι σε Ι. Μανωλεδάκη, ό.π., σελ. 693 επ., αρ. περιθ. 1171 επ., Ν. Ανδρουλάκη, ό.π., σελ. 91 επ.

¹⁰³ Βλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 126, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 137, Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 83 επ., ο οποίος προσθέτει (σελ. 84) ότι και η επιγενόμενη, κατά την διάρκεια της πειθαρχικής διαδικασίας, διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης του υπαλλήλου επιβάλλει τόσο την αναστολή της δίωξης όσο και της τυχόν επιβληθείσας ποινής· Κ. Behnke, ό.π., σελ. 97, αρ. περιθ. 8.

¹⁰⁴ Βλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 126, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 137, Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 83, Κ. Behnke, ό.π., σελ. 97, αρ. περιθ. 8.

¹⁰⁵ Βλ. άρθρο 157 § 1 ΥΚ/2007. Από την νομολογία, βλ. ΣτΕ 1214/2015 σκ. 3, 294/2015 σκ. 7, 2041/2013 σκ. 11· πρβλ. ΣτΕ 1189/2012 σκ. 8, με την οποία κρίθηκε ότι τα προσωπικά και οικογενειακά προβλήματα της προσφεύγουσας δεν αποδεικνύουν νοσηρή διατάραξη των πνευματικών λειτουργιών ή της συνείδησης που αποκλείει την ικανότητα για καταλογισμό.

¹⁰⁶ Βλ. άρθρα 108 § 2 περ. β' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015 και 109 § 2 ΥΚ/2012, ΥΚ/2015. Πρβλ. άρθρο 84 § 2 ΠΚ. Από την θεωρία, βλ. Ν. Πανταζή, ό.π. (υποσ. 52) σελ. 161-162, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 79-80, ο οποίος (σελ. 79) γενικότερα συνοψίζει τα κριτήρια επιμέτρησης της πειθαρχικής ποινής στο άδικο της πράξης, στον βαθμό της υπαιτιότητας και στις ειδικότερες συνθήκες τέλεσής της· Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790. Από την νομολογία, βλ. ΣτΕ 2693/2012 σκ. 8, 2320/2009 σκ. 11, 659/1997, 654/1996, 3269/1989.

κό μητρώο¹⁰⁷, η ικανοποιητική υπηρεσιακή απόδοση όπως αποτυπώνεται στις εκθέσεις αξιολόγησης του υπαλλήλου, το ήθος και η διαγωγή, η αποκάλυψη¹⁰⁸ και η συνεργασία¹⁰⁹ για την αποκάλυψη των συνθηκών τέλεσης του παραπτώματος, η ειλικρινής μεταμέλεια¹¹⁰, η ψυχική κατά-

¹⁰⁷ Από την θεωρία, βλ. *N. Πανταζή*, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 161, ο οποίος επισημαίνει ορθά ότι, με την § 2 του άρθρου 109 ΥΚ/2012 (όμοια και η § 2 του άρθρου 109 ΥΚ/2015), δεν αφήνεται στην διακριτική ευχέρεια αλλά συνιστά υποχρέωση του πειθαρχικού οργάνου να συνεκτιμήσει την «εν γένει προσωπικότητα του υπαλλήλου» και την «υπηρεσιακή του εικόνα όπως προκύπτει από το προσωπικό του μητρώο», τουναντίον, στην διακριτική ευχέρειά του αφήνεται το είδος και, κατά περίπτωση, το ύψος της ποινής που θα επιβάλει συνεκτιμώντας -υποχρεωτικά- τα παραπάνω κριτήρια· *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 81, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 241-242. Από την νομολογία, βλ. ΣτΕ 3509/2000, 4604/1997, 1575/1996, 654/1996, 2307/1990, 3929/1988, 3020/1989, 4262/1987.

¹⁰⁸ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 81, ΣτΕ 654/1996 σκ. 9 όπου το δικαστήριο απέδωσε «ιδιαιτέρη βαρύτητα εις το γεγονός ότι η προσφεύγουσα δεν απέκρυψε, τελικώς, την αλήθειαν ως προς την όλην υπόθεσιν, παρά τας αμφιταλαντεύσεις της» και μετατρέποντας την πειθαρχική κατηγορία από «χαρακτηριστικούς αναξιοπρεπή και ανάξια υπαλλήλου διαγωγή στην υπηρεσία» σε «ατελή εκπλήρωση του υπηρεσιακού καθήκοντος», της επέβαλε αντί για την ποινή της οριστικής παύσης, την ποινή του προστίμου αποδοχών τριών μηνών.

¹⁰⁹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 82, ΣτΕ 4272/2000, 1805/1997, 4604/1997, 2378/1993.

¹¹⁰ Κατά την πάγια νομολογία του ΣτΕ, η έμπρακτη (ή ειλικρινής) μεταμέλεια που εκδηλώνεται από τον διωκόμενο υπάλληλο μετά την αποκάλυψη και δίωξη της πράξης του δεν συνιστά λόγο απαλλαγής από την πειθαρχική κατηγορία ή, αυτοτελώς, μείωσης της ποινής· βλ. ΣτΕ 1605/2012 σκ. 6, 4311/2012 σκ. 9, 2693/2012 σκ. 9: «... οι δε λοιπές ενέργειές του [τιμωρηθέντος υπαλλήλου, δηλαδή η σταδιακή επιστροφή του υπεξαίρεθέντος ποσού των 71 εκατ. δρχ.] έλαβαν χώρα μετά την ... ομολογία και την πλήρη αποκάλυψη των πειθαρχικών παραπτωμάτων και, πάντως, η επανόρθωση της οικονομικής ζημίας της υπηρεσίας μετά την πλήρη αποκάλυψη των πειθαρχικών παραπτωμάτων δεν συνιστά έμπρακτη μετάνοια»· 2320/2009 σκ. 12, 2780/2006 σκ. 8, 2537/2001, 2628/1999, 74/1998, 4287/1997, 990/1996 σκ. 3· Πρβλ. ΣτΕ 74/1998 σκ. 7, 8 με την οποία κρίθηκε ότι η επιστροφή από εφοριακή υπάλληλο του χρηματικού ποσού που παράνομα εισέπραξε αλλοιώνοντας το ύψος επιταγών που είχαν κατατεθεί στην υπηρεσία της «μόλις υπεβλήθησαν οι πρώτες σχετικές καταγγελίες των φορολογουμένων» (σκ. 7) και «προτού ολοκληρωθεί η σχετική έρευνα η οποία οδήγησε στην αποκάλυψη των σχετικών υποθέσεων των επιταγών, και πριν από την παραπομπή της στο Πειθαρχικό Συμβούλιο» (σκ. 8) συνιστά έμπρακτη μεταμέλεια που επιτρέπει την μετατροπή της ποινής της οριστικής παύσης σε υποβιβασμό κατά ένα βαθμό. Από την θεωρία, βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 83 επ., ο οποίος προσθέτει και την υπαναχώρηση του άρθρου 44 ΠΚ ως λόγο μείωσης της ποινής ή και απαλλαγής από την πειθαρχική κατηγορία όταν βέβαια πρόκειται για πειθαρχικό παράπτωμα που προϋποθέτει επέλευση ορισμένου αποτελέσματος (βλ. σχετικά *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 153-154, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 105: «Πειθαρχικόν αδίκημα μετ' αποτελέσματος ή ουσιαστικόν είναι το αδίκημα εκείνο, ούτινος κατά νόμον αποτελεί στοιχείον η επέλευσις του ηθελημένου αποτελέσματος»). Βλ. και ΣτΕ 3010/1996, κατά την οποία δεν αίρεται η πειθαρχική ευθύνη του υπαλλήλου που μεταγενέστερα αντιλήφθηκε την τυπική πλημμέλεια της διοικητικής πράξης που είχε εκδώσει, την οποία στην συνέχεια ανακάλεσε και εξέδωσε εκ νέου χωρίς την πλημμέλεια. Πρβλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790, οι οποίοι παρατηρούν ότι, «ενόψει της ενδεικτικής απαρίθμησης και της αναντιστοιχίας των πειθαρχικών παραπτωμάτων με τις πειθαρχικές ποινές», είναι ανεφάρμοστη η έμπρακτη μετάνοια ως λόγος άρσης του πειθαρχικού αδικού, δεδομένου ότι για την συνδρομή της στο ποινικό δίκαιο πρέπει να προβλέπεται ρητά στο άρθρο που τυποποιεί το συγκεκριμένο έγκλημα.

σταση κατά τον χρόνο τέλεσης του παραπτώματος¹¹¹, η υπερβολική καταπόνηση και ο όγκος εργασίας¹¹², οι ιδιαίζουσες προσωπικές και οικογενειακές συνθήκες¹¹³, οι συνέπειες για την προσωπική κατάσταση του υπαλλήλου από την επιβληθείσα ποινή¹¹⁴, η τυχόν αθώωση ή απαλλαγή από την κατηγορία για διάπραξη εγκλήματος που ταυτίζεται ως προς τα πραγματικά περιστατικά με το διωκόμενο παράπτωμα¹¹⁵ και τέλος και η ολιγορία των πειθαρχικώς προϊσταμένων για την δίωξη του παραπτώματος που δημιουργεί την εντύπωση ανοχής του¹¹⁶. Από την άλλη πλευρά, επιβαρυντικές περιστάσεις συνιστούν η υποτροπή¹¹⁷, η συρροή περισσότερων¹¹⁸ και η εξακολούθηση του ίδιου πειθαρχικού παραπτώματος¹¹⁹, η σοβαρότητα, η βαρύτητα και οι συνθήκες

¹¹¹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 82, ΣτΕ 2780/2006 σκ. 7, 74/1998 σκ. 8, με την οποία συνεκτιμήθηκε ο κλονισμός λόγω οικογενειακών προβλημάτων της ψυχικής υγείας της προσφεύγουσας, εφοριακής υπαλλήλου, κατά την περίοδο που τέλεσε το πειθαρχικό παράπτωμα, 812/2004 σκ. 12, 3382/1989, ΔιοικΕφΑθ 1994/2007 σκ. 10.

¹¹² Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 82, ΣτΕ 4151/1996 σκ. 5: παράλειψη ελέγχου νομιμότητας από Προϊστάμενο Τμήματος του Ναυτικού Απομαχικού Ταμείου εντολής πληρωμής του ταμία που «οφείλεται κατά κύριο λόγο στο φόρτο της εργασίας του και όχι σε δόλια πρόθεση»).

¹¹³ Βλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790, ΣτΕ 1078/1995 σκ. 4, 398/1993: ο εκνευρισμός υπαλλήλου σε λογομαχία του με εκπαιδευτικό υπάλληλο του δημοτικού σχολείου στο οποίο ήταν μαθητής ο γιος του επιβάλλει την μετατροπή της ποινής του προστίμου αποδοχών δέκα ημερών στην ποινή της επίπληξης), 2712/1992 σκ. 4.

¹¹⁴ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 82, ΣτΕ 990/1996 σκ. 3.

¹¹⁵ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 82, ΣτΕ 4385/1983.

¹¹⁶ Βλ. ΣτΕ 5071/2012 σκ. 7, με την οποία αντικαταστάθηκε η επιβληθείσα από το Δευτεροβάθμιο Πειθαρχικό Συμβούλιο ποινή της οριστικής παύσης με την ποινή της προσωρινής παύσης έξι μηνών συνεκτιμωμένης, μεταξύ άλλων, της «ολιγορία[ς] ως προς την αντιμετώπιση της παρατεταμένης απουσίας του προσφεύγοντος, ώστε να δημιουργηθεί στον τελευταίο μία εικόνα ανοχής εκ μέρους της υπηρεσίας του».

¹¹⁷ Βλ. άρθρα 109 § 3 και 111 § 3 εδ. β' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, 109 § 4 και 111 § 2 εδ. β' ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 81, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790· ΣτΕ 2617/2006 σκ. 8, 2868/2000 σκ. 8, 3215/1999 454/1989.

¹¹⁸ Βλ. άρθρα 111 § 2 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, 111 § 1 ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 81, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790. Για την δυνατότητα και την έκταση αναλογικής εφαρμογής των κανόνων για την πραγματική και κατ' ιδέαν συρροή εγκλημάτων του ποινικού δικαίου και στο πειθαρχικό δίκαιο, βλ. *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 107-109. Πρβλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 155-156, ο οποίος επισημαίνει ότι, αν και είναι νοητή η πραγματική και κατ' ιδέαν συρροή πειθαρχικών παραπτωμάτων, εντούτοις η πρακτική αξία της περιορίζεται καθώς (σελ. 155) «... λόγω του διαφόρου σκοπού της πειθαρχικής ποινής δεν προσήκει να δεχθώμεν, ότι η επιμέτρησης ταύτης υπείκει εις κανόνας εκ των προτέρων τιθεμένους, ως εν τω ποινικό δικαίω». Η γνώμη αυτή, που είναι κατ' αποτέλεσμα ορθή, δεν πρέπει να επικαλείται τον διαφορετικό σκοπό της πειθαρχικής ποινής και της ποινής του ποινικού δικαίου, αλλά μάλλον το διαφορετικό είδος και εύρος μιας εκάστης.

¹¹⁹ Βλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790. Για την έννοια του κατ' εξακολούθηση πειθαρχικού παραπτώματος, βλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 155, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 106-107 κατά τον οποίο (σελ. 107): «Εις το κατ' εξακολούθησιν πειθαρχικόν αδίκημα τα διαδοχικά αδικήματα είναι απαραίτητως ομοειδή, ταύτα διαδέχονται άλληλα άνευ μακράς διακοπής, στρέφονται κατά του αυτού αντικειμένου ή του αυτού προσώπου και δι' αυτών επιδιώκεται ο αυτός σκοπός,

τέλεσής του¹²⁰, η πρόκληση δυσμενών σχολίων για την δημόσια υπηρεσία¹²¹, η φύση των ανατεθειμένων στον υπάλληλο καθηκόντων¹²² και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της συγκεκριμένης δημόσιας υπηρεσίας¹²³, η υπηρεσιακή απόδοση όπως αποτυπώνεται στις εκθέσεις αξιολόγησης του υπαλλήλου¹²⁴ και η εν γένει προσωπικότητά του¹²⁵.

Εκτός από το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου (*nemo tenetur se ipsum accusare*)¹²⁶ τόσο στην εξέτασή του κατά την διενέργεια ανάκρισης¹²⁷ όσο κατά την ενώπιον του πειθαρχικού οργάνου διαδικασία με την μη υποβολή απολογίας¹²⁸, αναλογικώς εφαρμόζονται και οι κανόνες του ποινικού δικαίου για την πραγματική και νομική πλάνη¹²⁹. Η μεν πραγματική πλάνη συνίσταται στην άγνοια ή στην εσφαλμένη αντίληψη του υπαλλήλου ορισμένου όρου, νομικού ή πραγματικού, της πράξης ή παράλειψής του ως στοιχείου της αντικειμενικής υπόστασης του πειθαρχικού παραπτώματος και αποκλείει την υπαιτιότητα¹³⁰. Ειδικότερα, η πραγματική πλάνη

συντρέχουν δηλαδή όροι, των οποίων η εκτίμησις επιβάλλει τα διαδοχικά ταύτα αδικήματα να θεωρηθούν ως τμήματα του ενιαίου όλου».

¹²⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 80· ΣτΕ 3379/2002 σκ. 12, 2868/2000 σκ. 8, 4116/1999 σκ. 10, 3380/1999, 4582/1996, 281/1996 σκ. 6, με την οποία γίνεται επίσης δεκτό (σκ. 7) ότι η σοβαρότητα και οι ιδιαίτερες συνθήκες τέλεσης του παραπτώματος (παράβαση καθήκοντος κατά τον ποινικό ή άλλους ειδικούς νόμους) δικαιολογούν την επιβολή της οριστικής παύσης, δεν είναι δε ικανή να άγει σε μετριασμό της ποινής ούτε το λευκό ποινικό μητρώο ούτε η καλή υπηρεσιακή εικόνα του υπαλλήλου· 4567/1995, 1061/1991, 4391/1988, 2281/1985.

¹²¹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 80.

¹²² Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 80· ΣτΕ 2628/1999.

¹²³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 81. Πρβλ. ΣτΕ 2027/2001 σκ. 7, με την οποία μεταρρυθμίσθηκε λόγω ελαφρυντικών περιστάσεων η επιβληθείσα πειθαρχική ποινή της οριστικής παύσης στην ποινή της προσωρινής παύσης έξι μηνών· κατά την γνώμη όμως της μειοψηφίας (σκ. 7), το γεγονός ότι ο προσφεύγων υπηρετούσε σε ιδιαίτερα ευαίσθητη (στρατιωτική) δημόσια υπηρεσία δικαιολογούσε την επιβληθείσα ποινή για το παράπτωμα που είχε τελέσει (καλλιέργεια, κατοχή και συγκομιδή ναρκωτικών ουσιών).

¹²⁴ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 81, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790 και παραπάνω υποσ. 34.

¹²⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 81.

¹²⁶ Βλ. άρθρο 108 § 2 περ. δ' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790. Πρβλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 85, ο οποίος υποστηρίζει ότι «[η] εν λόγω αρχή μειώνει ή αποβάλλει τη σημασία της στις πειθαρχικές σχέσεις στο μέτρο που νομολογιακώς έχει αναγνωρισθεί το καθήκον της αληθείας του υπαλλήλου κατά την εν γένει πειθαρχική διαδικασία ...», χωρίς όμως να παραπέμπει σε σχετική νομολογία.

¹²⁷ Βλ. άρθρα 133 εδ. γ' και 137 § 1 εδ. α' ΥΚ/1999, 132 εδ. γ' και 136 § 1 εδ. α' ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 305, 347, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790· ΣτΕ 1815/2000, 2815/2000.

¹²⁸ Βλ. άρθρα 141 § 2 περ. ε' ΥΚ/1999, 140 § 2 περ. ε' ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 378, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790. Πρβλ. άρθρο 273 § 2 ΚΠοινΔ.

¹²⁹ Βλ. άρθρα 108 § 2 περ. ε' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015, 30 και 31 ΠΚ.

¹³⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 86, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790, Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά, ό.π., σελ. 126, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 141, Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 92, ο οποίος όμως δεν διακρίνει μεταξύ των εννοιών της πραγμα-

αποκλείει την υπαιτιότητα του δράστη εφόσον το πειθαρχικό παράπτωμα τιμωρείται όταν τελείται μόνο με δόλο¹³¹, γεγονός βέβαια που περιορίζει αισθητά το εύρος εφαρμογής της πραγματικής πλάνης στο πειθαρχικό δίκαιο. Έτσι, η πραγματική πλάνη αποκτά πρακτική αξία ως προς το πειθαρχικό παράπτωμα, π.χ., της «άσκησης κριτικής των πράξεων της προϊσταμένης αρχής που γίνεται δημοσίως, γραπτώς ή προφορικώς, με σκόπιμη χρήση εν γνώσει εκδήλως ανακριβών στοιχείων ή με χαρακτηριστικά απρεπείς εκφράσεις»¹³², όπου η άγνοια από τον υπάλληλο της ανακρίβειας των στοιχείων που παραθέτει στην δημόσια κριτική του αποκλείει τον δόλο που απαιτείται για την πλήρωση της υποκειμενικής υπόστασης του παραπτώματος. Από την άλλη πλευρά, η νομική πλάνη συνίσταται στην άγνοια ή στην εσφαλμένη αντίληψη του υπαλλήλου ως προς το πειθαρχικό άδικο¹³³ της πράξης ή παράλειψής του, η οποία, εφόσον είναι συγγνωστή, αποκλείει τον καταλογισμό της σε ενοχή του υπαλλήλου¹³⁴. Η δε άγνοια ή εσφαλμένη αντίληψη είναι συγγνωστή, όταν ο υπάλληλος αγνοεί ή αντιλαμβάνεται εσφαλμένα τον συγκεκριμένο κανόνα δικαίου που καθορίζει, απαγορεύει και τιμωρεί μια πράξη ή παράλειψη και ταυτόχρονα πιστεύει ότι έχει δικαίωμα να πράξει ή να παραλείψει¹³⁵.

Στο πειθαρχικό δίκαιο ισχύει και το τεκμήριο αθωότητας του διωκόμενου υπαλλήλου¹³⁶. Πρόκειται για δικονομική εγγύηση υπέρ του υπαλλήλου που επιβάλλει να θεωρείται αθώος μέχρι να αποδειχθεί η ενοχή του για την τέλεση πειθαρχικού παραπτώματος με απόφαση του αρ-

τικής και νομικής πλάνης. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 228 επ., αρ. περιθ. 373 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 93), σελ. 121 επ.

¹³¹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 86. Πρβλ. *Ε. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 229, αρ. περιθ. 374, *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 93), σελ. 123.

¹³² Βλ. άρθρο 107 § 1 περ. ιζ' ΥΚ/2015.

¹³³ Αντίθετα, η πλάνη ως προς το αξιόποινο της πράξης ή παράλειψης ουδεμία επιρροή ασκεί στην πειθαρχική ευθύνη του υπαλλήλου. Βλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 141.

¹³⁴ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 86-87, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 790, *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκη*, ό.π., σελ. 126, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 141, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 92, *Κ. Behnke*, ό.π., σελ. 98, αρ. περιθ. 11. Πρβλ. *Μ. Καϊάφα-Γκμπάντι*, ό.π., σελ. 714 επ., αρ. περιθ. 1202 επ., *Ν. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 93), σελ. 121 επ.

¹³⁵ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 86, *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 92, ο οποίος προσθέτει ότι: «Ενδέχεται όμως, παρά την έλλειψιν νομικής πλάνης, η κινήσασα τον ενεργήσαντα την πράξιν ή τον υποπεσόντα εις την παράλειψιν, την αντικειμενικώς συνιστώσαν το πειθαρχικόν αδίκημα, βαθυτέρα πεποιθήσις να είναι τοιαύτη ώστε να δικαιολογή την επιεικεστέραν μεταχείρισιν αυτού, θεωρουμένη ως ελαφρυντικόν περιστατικόν, ιδία μάλιστα εις τας περιπτώσεις εκείνας, καθ' ας, ένεκεν της βαρύτητος ταύτης πεποιθήσεως, διαμορφώνει ο υποπεσών εις το πειθαρχικόν αδίκημα ηθικάς αρετάς πολυτίμους εν τη ενασκήσει των καθηκόντων αυτού. Δεν αποκλείεται μάλιστα εις τινας, εξαιρετικώς βεβαίως, περιπτώσεις η απομείωσις της σημασίας του πειθαρχικού αδικήματος να είναι τοσαύτη ώστε να εγγίξη τα όρια της τελείας αυτού εξαφανίσεως».

¹³⁶ Βλ. άρθρα 108 § 1 περ. στ' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015, 273 § 2 ΚΠοινΔ, 6 § 2 ΕΣΔΑ, 14 § 2 ΔΣΑΠΔ.

μόδιου πειθαρχικού οργάνου¹³⁷. Με το τεκμήριο αθωότητας συνδέεται και η αρχή της επιείκειας υπέρ του υπαλλήλου¹³⁸. Η τελευταία αρχή επιβάλλει στο πειθαρχικό όργανο, αφενός, να θεμελιώνει την κρίση του για την ενοχή του υπαλλήλου σε πραγματικά περιστατικά που έχουν αποδειχθεί¹³⁹ και, αφετέρου, να διαλαμβάνει στην απόφασή του ειδική και εμπειριστατωμένη αιτιολογία για την συνδρομή των προϋποθέσεων του πειθαρχικού κολασμού¹⁴⁰. Τέλος, η αρχή της επιείκειας επιβάλλει στο πειθαρχικό όργανο, σε περίπτωση που δεν μορφώσει εδραία πεποίθηση για την ενοχή του υπαλλήλου, να τον απαλλάξει από την πειθαρχική κατηγορία κατ' εφαρμογή της θεμελιώδους αρχής του δικονομικού ποινικού δικαίου *in dubio pro reo*¹⁴¹. Η αρχή της προστασίας των δικαιολογημένων συμφερόντων αίρει το πειθαρχικό άδικο των κρίσεων, εκφράσεων και εκδηλώσεων¹⁴², είτε προέρχονται από ιεραρχικώς προϊστάμενα προς υφιστάμενα όργανα

¹³⁷ Βλ. Ν. Πανταζή, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 155, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 87, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790-791.

¹³⁸ Βλ. άρθρο 108 § 2 περ. ζ' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007. Η αρχή της επιείκειας δεν έχει συμπεριληφθεί στους ΥΚ/2012 και ΥΚ/2015 μεταξύ των ενδεικτικώς απαριθμωμένων αρχών του ποινικού δικαίου που εφαρμόζονται αναλογικώς και στο πειθαρχικό δίκαιο.

¹³⁹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 87.

¹⁴⁰ Βλ. Ν. Πανταζή, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 340, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 378-379. Πρβλ. ΣτΕ 1064/2000 σκ. 3 (η έλλειψη της αιτιολογίας από το σώμα της πειθαρχικής απόφασης αναπληρώνεται από τα στοιχεία του πειθαρχικού φακέλου, ακυρότητα δε προκαλείται μόνο εφόσον ο προσφεύγων επικαλείται και αποδεικνύει την βλάβη που έπαθε από την έλλειψή της), 2677/2013 σκ. 8, (τυπική πλημμέλεια της απόφασης του πρωτοβάθμιου πειθαρχικού συμβουλίου, όπως η μη νόμιμη ή ελλιπής αιτιολογία, καλύπτεται με την έκδοση απόφασης του δευτεροβάθμιου πειθαρχικού συμβουλίου που εξέτασε εκ νέου κατ' ουσία την υπόθεση). Για την στάση του ΣτΕ ως προς τις ακυρότητες της πειθαρχικής διαδικασίας, βλ. ήδη Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 144: «Γενικώς, ακολουθούμε την κατεύθυνση όπως, δια της ερμηνείας περιορίσωμεν εις το ελάχιστον τας περιπτώσεις τύπων τεταγμένων επί ποινή ακυρότητος, εν τω πειθαρχικώ δικαίω, διότι το πειθαρχικόν δίκαιον του Υπαλ. Κώδικος είναι κεκορεσμένον από διαδικαστικούς τύπους, και αν εθεωρούντο πάντες ως τεταγμένοι επί ποινή ακυρότητος, δεν θα περιεσώζοντο έγκυροι πολλαί πειθαρχικά αποφάσεις. Διαχωρίζομεν λοιπόν τους τύπους εις ουσιώδεις και εποσιώδεις, σταθμίζοντες τον βαθμόν της εγγυήσεως, την οποίαν παρέχει έκαστος εις τον διωκόμενον υπάλληλον και τον βαθμόν της συμβολής εκάστου τύπου εις την διαλεύκανσιν και ορθήν κρίσιν της υποθέσεως».

¹⁴¹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 87, ο οποίος όμως συνδέει την αρχή *in dubio pro reo* με το τεκμήριο αθωότητας και όχι την αρχή της επιείκειας: Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 790-791, Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 126, Κ. Behnke, ό.π., σελ. 96-97, αρ. περιθ. 8.

¹⁴² Βλ. άρθρα 108 § 2 περ. η' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, 108 § 2 περ. ζ' ΥΚ/2012, ΥΚ/2015· Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 87-89, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 791. Πρβλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 127, η οποία υπό το καθεστώς του ΥΚ/1951 θεωρούσε την ύπαρξη δικαιολογημένου ενδιαφέροντος ως ελαφρυντική περίσταση για την μείωση της ποινής, όχι όμως και ως λόγο άρσης του πειθαρχικού αδικού.

είτε αντίστροφα¹⁴³, και συνδέονται με την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους ή την εκτέλεση των καθηκόντων τους¹⁴⁴. Όταν όμως οι κρίσεις, εκφράσεις και εκδηλώσεις παύουν να συνιστούν ήπια πειθαρχικά παραπτώματα και προσλαμβάνουν την μορφή της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς» διώκονται και τιμωρούνται πειθαρχικά¹⁴⁵.

Στην θεωρία υποστηρίζεται η γνώμη ότι αναλογικώς εφαρμόζονται και στο πειθαρχικό δίκαιο οι αρχές του ποινικού δικαίου κατά τις οποίες, αφενός, απαγορεύεται η αναδρομική θεμελίωση¹⁴⁶ καθώς και η επαύξηση¹⁴⁷ του πειθαρχικώς αξιοποιού με νεότερο, δυσμενέστερο για τον υπάλληλο νόμο και, αφετέρου, επιβάλλεται η εφαρμογή του νεότερου, ευμενέστερου για τον υπάλληλο νόμου^{148,149}. Αντίθετα, κατά την μάλλον κρατούσα στην θεωρία γνώμη δεν εφαρμό-

¹⁴³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 88, ο οποίος παρατηρεί ότι, σε κάθε περίπτωση, για την εφαρμογή του άρθρου 108 § 2 περ. η' ΥΚ/1999 προϋποτίθεται ότι μεταξύ των προσώπων που ανταλλάσσονται δυσμενείς κρίσεις, εκφράσεις και εκδηλώσεις πρέπει να υπάρχει σχέση υπηρεσιακής εξάρτησης.

¹⁴⁴ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 88.

¹⁴⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 88, 89, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 791.

¹⁴⁶ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 580, ο οποίος (σελ. 574-576) εντοπίζει την *constitutionis sedes* της απαγόρευσης της αναδρομικής θεμελίωσης και επαύξησης του πειθαρχικού αξιοποιού, όχι στην επέκταση του άρθρου 7 § 1 Συντ. και στο πειθαρχικό δίκαιο, αλλά στην αρχή του κράτους δικαίου και στην ειδικότερη έκφασή της, της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του δημοσίου υπαλλήλου, ο οποίος, αν γνώριζε ότι η πράξη ή παράλειψή του θα καθίστατο μεταγενέστερα και αναδρομικά πειθαρχικό παράπτωμα ή βαρύτερο πειθαρχικό παράπτωμα (απειλούμενο με βαρύτερη πειθαρχική ποινή), είναι εξαιρετικά πιθανό ότι δεν θα προέβαινε σε αυτήν· Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά, ό.π., σελ. 126, Κ. Behnke, ό.π., σελ. 95, αρ. περιθ. 5: «*Das in Art. 103 Abs. 2 GG [«Eine Tat kann nur bestraft werden, wenn die Strafbarkeit gesetzlich bestimmt war, bevor die Tat begangen wurde»] ausgesprochene Verbot der Rückwirkung einer Strafbestimmung gilt entsprechend auch im Disziplinarrecht. Jede Pflichtverletzung eines Beamten ist daher ausschließlich nach den ihm zur Zeit der Tat obliegenden Pflichten zu beurteilen».*

¹⁴⁷ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 577 επ., Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά, ό.π., σελ. 126, η οποία υποστηρίζει ότι στο πειθαρχικό δίκαιο ισχύει και η απαγόρευση της θεμελίωσης και επαύξησης του πειθαρχικώς αξιοποιού δια της αναλογικής ερμηνείας (*nullum crimen nulla poena sine lege stricta*) χωρίς μάλλον να την θεμελιώνει σε συνταγματική διάταξη ή αρχή· Κ. Behnke, ό.π., σελ. 95, αρ. περιθ. 5.

¹⁴⁸ Βλ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 791, Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 580-581, από τους οποίους, οι μεν πρώτοι φαίνεται να δέχονται, ο δε δεύτερος δέχεται ρητά ότι η αρχή της *lex mitior* αργεί όταν ο νεότερος, ευμενέστερος πειθαρχικός νόμος περιέχει ρητή (μεταβατική) διάταξη που ορίζει ότι καταλαμβάνει τις πειθαρχικές διώξεις που ασκούνται μετά την έναρξη της ισχύος του. Τούτο σημαίνει ότι κατά την γνώμη των παραπάνω συγγραφέων η αρχή της *lex mitior* δεν κατοχυρώνεται από συνταγματική διάταξη ή αρχή. Αλλωστε, όμοια ήταν και η παλαιότερα κρατούσα νομολογία των ποινικών δικαστηρίων· βλ. Α. Δημάκη, σε Φ. Σπυρόπουλου/Ξ. Κοντιάδη/Χ. Ανθόπουλου/Γ. Γεραπετρίτη, Σύνταγμα, κατ' άρθρο ερμηνεία, σελ. 170 επ., αρ. περιθ. 17 επ. Μετεστράφη όμως με την ΑΠ 1/2015 που δέχθηκε ότι η αρχή της *lex mitior* ερείδεται στην διάταξη του άρθρου 7 § 1 Συντ. (καθώς και σε εκείνες των άρθρων 4 § 1 Συντ. και 15 § 1 εδ. γ' ΔΣΑΠΔ) Από την νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων, βλ. ΕΔΔΑ (ευρ. σύνθ.), απόφ. της 17.9.2009, *Scoppola κατά Ιταλίας* (no 2), §§ 92-109, 120-121, απόφ. της 12.1.2016, *Gouarré Patte*

ζονται αναλόγως και στο πειθαρχικό δίκαιο οι κανόνες επιμέτρησης και επιβολής συνολικής ποινής σε περίπτωση κατ' ιδέαν και πραγματικής συρροής εγκλημάτων¹⁵⁰ και η συναίνεση ως

κατά *Ανδόρρας*, §§ 28-36· ΔΕΕ, απόφ. της 3.5.2005, C-387/02, C-391/02, C-403/02 (συνεκδ.), *Berlusconi κ.λπ.*, §§ 66-69, 8.9.2015, C-105/14, *Taricco κ.λπ.*, § 57. Πρβλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 12.7.2016, *Ruban κατά Ουκρανίας*, §§ 41-46. Πρβλ. ΣτΕ 2174/1999 σκ. 6-7, κατά την οποία η, λόγω νεότερου ευμενέστερου ποινικού νόμου, παύση της ποινικής δίωξης λόγω παραγραφής για τα ίδια πραγματικά περιστατικά για τα οποία είχε ασκηθεί και πειθαρχική δίωξη, επιβάλλει την παύση και της τελευταίας, καθώς είχε ήδη συμπληρωθεί ο (συντομότερος) χρόνος παραγραφής των πειθαρχικών παραπτώματων, η δε πειθαρχική διαδικασία είχε συνεχισθεί χάρη στον μεγαλύτερο χρόνο παραγραφής των αντίστοιχων ποινικών αδικημάτων, ο οποίος (χρόνος) με νεότερο νόμο συρρικνώθηκε λόγω της μετατροπής των αδικημάτων από κακουργήματα σε πλημμελήματα.

¹⁴⁹ Βλ. και άρθρο 90 § 4 του κυρωθέντος με το άρθρο πρώτο του ν. 1756/1988 Κώδικα οργανισμού δικαστηρίων και κατάστασης δικαστικών λειτουργιών που ορίζει ότι: «*Αν από την τέλεση του πειθαρχικού παραπτώματος έως την έκδοση αμετάκλητης απόφασης ίσχυσαν περισσότεροι νόμοι, εφαρμόζεται ο νόμος που περιέχει τις ευμενέστερες για το διωκόμενο διατάξεις*». Ν. Πανταζή, Ειδικό πειθαρχικό δίκαιο, σελ. 234.

¹⁵⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 77-78, Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζίκα, ό.π., σελ. 126, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 155, Κ. Behnke, ό.π., σελ. 92, αρ. περιθ. 4. Κατά την γνώμη των παραπάνω συγγραφέων, ο αποκλεισμός από το πειθαρχικό δίκαιο των κανόνων του ποινικού δικαίου για την κατ' ιδέαν και πραγματική συρροή εγκλημάτων με σκοπό την επιβολή συνολικής ποινής οφείλεται στην αρχή της ενότητας του πειθαρχικού παραπτώματος (*Grundsatz der Einheit des Dienstvergehens*). Κατά την αρχή αυτή, το πειθαρχικό παράπτωμα είναι ενιαίο ανεξάρτητα αν με μία ή περισσότερες πράξεις του δημοσίου υπαλλήλου παραβιάζονται περισσότεροι κανόνες που εξειδικεύουν επιμέρους μορφές του υπαλληλικού καθήκοντος, δηλαδή καθορίζουν επιμέρους υπαλληλικές υποχρεώσεις· με άλλες λέξεις, στο πεδίο του πειθαρχικού δικαίου, αν με μία ή περισσότερες πράξεις τελούνται περισσότερα παραπτώματα από τα απαριθμούμενα στο άρθρο 107 § 2 ΥΚ/2015, αυτά συνιστούν την ενιαία μορφή του πειθαρχικού παραπτώματος, την παράβαση του εν γένει υπαλληλικού καθήκοντος που περιγράφει το άρθρο 106 ΥΚ/2015. Εντούτοις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι η ενότητα του πειθαρχικού παραπτώματος μάλλον αποδεικνύει ότι το έννομο αγαθό που προσβάλλουν οι πλείονες μορφές παράβασης του υπαλληλικού καθήκοντος είναι το ίδιο: η εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας. Συνεπώς, η αρχή αυτή αποκλείει την εμφάνιση αληθινής, κατά την έννοια του ποινικού δικαίου, συρροής περισσότερων πειθαρχικών παραπτώματων δεδομένου ότι η αληθινή συρροή προϋποθέτει προσβολή, με μία ή περισσότερες πράξεις, περισσότερων προστατευόμενων εννόμων αγαθών. Έτσι, ο Θ. Τσάτσος, ό.π., σελ. 107-109, όχι μόνο δεν απορρίπτει τη εφαρμογή των εννοιών της κατ' ιδέαν και πραγματικής (φαινομενικής) συρροής των πειθαρχικών παραπτώματων, αλλά παραθέτει και τα εξής παραδείγματα: α) Η ίδια πράξη του υπαλλήλου δεν μπορεί να συνιστά συγχρόνως κλοπή και υπεξαίρεση (σελ. 108: «... εν πειθαρχικόν αδίκημα εξαντλεί το αντικείμενον αυτού κατά τρόπον τοιούτον ώστε να μην είναι νοητή πλέον η διάπραξις του άλλου»). β) Εκπαιδευτικός συμπεριφέρεται με ασέβεια στον διευθυντή της σχολικής μονάδας. Αποκλείεται να θεωρηθεί ότι ο εκπαιδευτικός τελεί τα πειθαρχικά παραπτώματα, αφενός, της ασέβειας σε υπάλληλο ανώτερου βαθμού και, αφετέρου, της ασέβειας στον ιεραρχικώς αμέσως προϊστάμενό του (σελ. 109: «... το πειθαρχικόν αδίκημα, προς παρουσίαν του οποίου απαιτούνται περισσότερα στοιχεία, ειδικώτερον εις το προκείμενον παράδειγμα η προς τον αμέσως ιεραρχικώς προϊστάμενον ασέβεια, απορροφά το πειθαρχικόν αδίκημα, προς παρουσίαν του οποίου απαιτούνται ολιγώτερα στοιχεία, ειδικώτερον εις το προκείμενον παράδειγμα την προς κατά βαθμόν ανώτερον ασέβειαν»). Βέβαια, ο ίδιος συγγραφέας δεν προχωρεί περαιτέρω στις συνέπειες της συρροής ως προς την επιβολή συνολικής ποινής.

λόγος άρσης του πειθαρχικού αδικού¹⁵¹, ενώ ερίζεται αν εφαρμόζονται οι διατάξεις για την απόπειρα και την υπαναχώρηση¹⁵² και την συμμετοχή ως λόγο διεύρυνσης του πειθαρχικώς αξιοποιού σε πράξεις ή παραλείψεις υπαλλήλων βοηθητικές στην τέλεση του πειθαρχικού παραπτώματος¹⁵³.

Η αυτοτέλεια και η ανεξαρτησία της πειθαρχικής διαδικασίας από την ποινική δίκη συνιστά γενική αρχή του πειθαρχικού δικαίου που γινόταν δεκτή από την νομολογία του ΣτΕ ήδη πριν την θέση σε ισχύ του ΥΚ/1951¹⁵⁴ και έχει την έννοια ότι η πρώτη προχωρεί ανεξάρτητα από το αν η ίδια πράξη ή παράλειψη είναι συγχρόνως αξιόποινη και κατά το ποινικό δίκαιο και, σε καταφατική περίπτωση, από το γεγονός της άσκησης ή μη ποινικής δίωξης¹⁵⁵. Την νομοθετική της αναγνώριση βρήκε στο άρθρο 138 § 1 ΥΚ/1951, ενώ όμοια διάταξη περιλήφθηκε και στο σύνολο των μεταγενέστερων ΥΚ¹⁵⁶. Ειδικότερα, το πειθαρχικό όργανο, εφόσον έχει διαμορφώσει πλήρη γνώμη για την πειθαρχική κατηγορία, δεν έχει υποχρέωση να αναμείνει την άσκηση ποινικής δίωξης και την έκδοση βουλεύματος του δικαστικού συμβουλίου ή απόφασης του ποινικού δικαστηρίου, προκειμένου να αποφασίσει την έναρξη της πειθαρχικής δίωξης¹⁵⁷. Αντίθε-

¹⁵¹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 77, *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 127, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 150, οι οποίοι αρνούνται την αναλογία. Πρβλ. *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 101, ο οποίος δέχεται ότι η συναίνεση του καθ' ου η πράξη που συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα αίρει το πειθαρχικό άδικο όταν τούτο συνίσταται σε παράβαση όχι ευθείας αλλά έμμεσης πειθαρχικής επιταγής και το προσβαλλόμενο δικαίωμα του συναινούντος δεν είναι αναπαλλοτρίωτο.

¹⁵² Βλ. *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 126 και υποσ. 44-45, *Κ. Behnke*, ό.π., σελ. 92, αρ. περιθ. 4. Πρβλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 153-154, 156-157, ο οποίος αναφέρει (σελ. 154) ως παράδειγμα ουσιαστικού («μετ' αποτελέσματος») πειθαρχικού παραπτώματος την καταστροφή δημοσίου πράγματος· *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 109-111.

¹⁵³ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 78-79, ο οποίος όμως δέχεται ότι η συμμετοχική πράξη (συναυτουργία, ηθική αυτουργία, συνέργεια) μπορεί να συνιστά αυτοτελώς κολαζόμενο πειθαρχικό παράπτωμα, τιμωρούμενο ενδεχομένως και με βαρύτερη ποινή από αυτήν του αυτουργού, όπως στην περίπτωση όπου ο συμμετοχος κατείχε θέση υψηλής ευθύνης· *Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά*, ό.π., σελ. 126, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 151-153, *Κ. Behnke*, ό.π., σελ. 92, αρ. περιθ. 4. Πρβλ. *Θ. Τσάτσου*, ό.π., σελ. 101-104, ο οποίος μάλιστα παραθέτει και παραδείγματα πολυπρόσωπων (συμμετοχικών) πειθαρχικών παραπτωμάτων.

¹⁵⁴ Βλ., από την νομολογία, ΣτΕ 153/2016 σκ. 11, 1718/2016 σκ. 14, 4333/2014 σκ. 9, 3674/2014 σκ. 4, και, από την θεωρία, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 230, *Η. Κυριακόπουλου*, ό.π., σελ. 240, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 136, *Θ. Αγγελόπουλου*, ό.π., σελ. 261.

¹⁵⁵ Βλ., από την νομολογία, ΣτΕ 1264/2014 σκ. 13, 2166/2011 σκ. 7, 3366/2007 σκ. 6, και, από την θεωρία, *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 155, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 835, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 231, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 392.

¹⁵⁶ Βλ. άρθρα 212 § 1 ΥΚ/1977, 114 § 1 ΥΚ/1999, 114 § 1 ΥΚ/2007 και, μετά τον ν. 4057/2012, 111 § 1 ΥΚ/2015.

¹⁵⁷ Βλ. *Μ. Πικραμένου*, ό.π., σελ. 253, *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 155, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 835, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 231, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 136.

τα, παρέχεται στο πειθαρχικό όργανο η ευχέρεια¹⁵⁸ να αναστείλει την έναρξη ή την πρόοδο της ενώπιόν του διαδικασίας για εξαιρετικούς λόγους¹⁵⁹, τέτοιος δε θεωρείται ο κίνδυνος αντίθετων κρίσεων μεταξύ των δύο δικαιοδοσιών για την διαπίστωση των πραγματικών περιστατικών¹⁶⁰. Συγχρόνως, η προηγούμενη αθώωση ή η παύση της ποινικής δίωξης δεν εμποδίζουν το πειθαρχικό όργανο από την αναγνώριση πειθαρχικής ευθύνης και την επιβολή πειθαρχικής ποινής¹⁶¹. Συνεπώς, μεταξύ της πειθαρχικής και της ποινικής δίωξης και της αντίστοιχης εκδίκασης της υπόθεσης δεν εφαρμόζεται η αρχή *non bis in idem*, που απαγορεύει την άσκηση δεύτερης δίωξης ή/και την επιβολή δεύτερης ποινής για την ίδια πράξη ή παράλειψη, δεδομένου ότι, ως διακεκριμένες μεταξύ τους δικαιοδοσίες, επιδιώκουν διαφορετικούς σκοπούς και μετέρχονται διαφορετικά μέσα¹⁶². Αντίθετα, μετά την θέση σε ισχύ του ΥΚ/1951, η αρχή *non bis in idem* εφαρμόζεται και ως προς καθ' εαυτό το πειθαρχικό δίκαιο, καθώς απαγορεύει την άσκηση δεύτερης πειθαρχικής δίωξης ή/και την επιβολή δεύτερης πειθαρχικής ποινής για το ίδιο πειθαρχικό παράπτωμα¹⁶³.

¹⁵⁸ Βλ. ΣτΕ 1264/2010 σκ. 13, 2166/2011 σκ. 7,

¹⁵⁹ Βλ. άρθρα 138 § 2 ΥΚ/1951, 212 § 1 ΥΚ/1977· πρβλ. άρθρα 114 § 2 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007 με τα οποία προβλέφθηκε, το μν, ότι η αναστολή της πειθαρχικής διαδικασίας δεν μπορεί να υπερβαίνει τον ένα χρόνο, το δε, ότι η αναστολή αποκλείεται αν από το πειθαρχικό παράπτωμα προκλήθηκε δημόσιο σκάνδαλο ή θίγεται σοβαρά το κύρος της δημόσιας υπηρεσίας· για την έννοια του δημόσιου σκανδάλου, βλ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 835-836. Πρβλ. Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 231, κατά τον οποίο: «*Λοθέντος ... ότι η ποινική δικαιοσύνη, και λόγω συγκροτήσεως των οργάνων αυτής και λόγω της λεπτομερεστέρας δικονομίας, δέον να θεωρηθή ως δυναμμένη ασφαλέστερον να κρίνη περί της τελέσεως ή μη της εις τον κατηγορούμενον αποδοιδόμενης πράξεως και περί των πραγματικών συνθηκών, υφ' ας ετελέσθη η βεβαιωθείσα πράξις, επιβάλλεται η μετά περισκέψεως συνέχισις της πειθαρχικής δίκης, οσάκις εκκρεμεί ταυτόσημος υπόθεσις ενώπιον της Ποινικής Δικαιοσύνης*».

¹⁶⁰ Βλ., από την νομολογία, ΣτΕ 2166/2011 σκ. 11, και, από την θεωρία, Ν. Πανταζή, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 196, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 157-158, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 240. Πρβλ. ΣτΕ 3272/2014 σκ. 3, 1792/2012 σκ. 3, 116/2010 σκ. 4, με τις οποίες, με παραπομπή στην ΕΔΔΑ, απόφ. της 27.9.2007, Σταυρόπουλος κατά Ελλάδος, έγινε δεκτό ότι ο πειθαρχικός δικαστής δεσμεύεται από την αθωωτική κρίση που περιέχεται σε αμετάκλητη απόφαση ποινικού δικαστηρίου ή σε αμετάκλητο βούλευμα δικαστικού συμβουλίου, εφόσον συντρέχει ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών που συνιστούν το πειθαρχικό παράπτωμα και το ποινικό αδίκημα, ανεξάρτητα αν το ποινικό δικαστήριο ή το δικαστικό συμβούλιο εξέφερε την αθωωτική ή την απαλλακτική κρίση του, αντίστοιχα, με ή χωρίς αμφιβολίες. Βλ. για την κριτική της σχετικής νομολογίας του ΣτΕ, Μ. Πικραμένου, ό.π., σελ. 254 επ.

¹⁶¹ Βλ. Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 835, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 233, 234, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 240.

¹⁶² Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 156, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 230-231, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 261.

¹⁶³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 122 επ., 130 επ., Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 236-238. Αντίθετα, από την προ του ΥΚ/1951 νομολογία του ΣτΕ, γινόταν δεκτό ότι ανώτερος πειθαρχικός προϊστάμενος είχε την εξουσία να επιβάλει για το ίδιο πειθαρχικό παράπτωμα δεύτερη ποινή όταν έκρινε ότι η ήδη επιβληθείσα δεν ήταν η προσήκουσα. Τούτο δικαιολογούνταν από το γεγονός ότι κάθε πειθαρχικός προϊστάμενος είχε την εξουσία να επιβάλει μια ανώτατη ποινή, όχι όμως και να παραπέμψει την υπόθεση στον πειθαρχικός προϊστάμενο που είχε την εξουσία να επιβάλει την, κατά την κρίση του, προσήκουσα ποινή. Σε κάθε περίπτωση, το ίδιο πειθαρχικό όργανο δεν μπορούσε να επι-

Το άρθρο 138 § 3 ΥΚ/1951 εισήγε όμως και μια σημαντική εξαίρεση στον κανόνα της αυτοτέλειας, η οποία επαναλήφθηκε και στους μεταγενέστερους ΥΚ¹⁶⁴. Ειδικότερα, το πειθαρχικό όργανο δεσμεύεται από την αμετάκλητη¹⁶⁵ κρίση για την ύπαρξη ή ανυπαρξία των πραγματικών περιστατικών που στήριζαν την άσκηση της ποινικής δίωξης και ταυτίζονται με εκείνα για τα οποία ασκείται ή πρόκειται να ασκηθεί πειθαρχική δίωξη^{166,167}. Πρόκειται για την «επενέργεια βεβαιώσεως» της αμετάκλητης ποινικής απόφασης¹⁶⁸, η οποία δικαιολογείται από την αυξημένη αποδεικτική αξία της ποινικής διαδικασίας που περιβάλλεται με περισσότερα εχέγγυα αντικειμενικής και αμερόληπτης κρίσης των πραγματικών περιστατικών¹⁶⁹. Το πειθαρχικό όργανο δεσμεύεται, λοιπόν, από αμετάκλητη απόφαση, είτε αθωωτική είτε καταδικαστική, εφόσον όμως ο κατηγορούμενος δημόσιος υπάλληλος δεν αθωώθηκε από την κατηγορία λόγω αμφιβολιών ως προς την ενοχή του ή λόγω άρσης του αδίκου ή του καταλογισμού ή λόγω εξάλειψης του αξιοποίνου συνεπεία παραγραφής της πράξης του ή λόγω παύσης της ποινικής δίωξης συνεπεία ανάκλησης της έγκλησης του παθόντος¹⁷⁰. μπορεί, όμως, να εκδώσει είτε απαλλακτική είτε καταδικαστική απόφαση¹⁷¹. Μοναδικό όριο της δέσμευσης του πειθαρχικού οργάνου είναι η

βάλει δεύτερη ποινή για το ίδιο παράπτωμα. Έτσι, υπό το προγενέστερο του ΥΚ/1951 καθεστώς, η αρχή *non bis in idem* μόνο εν μέρει γινόταν δεκτή· βλ. *Η. Κυριακόπουλου*, ό.π., σελ. 240 υποσ. 17.

¹⁶⁴ Βλ. άρθρα 212 § 3 ΥΚ/1977, 114 § 3 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007, τα οποία, σε αντίθεση με το άρθρο 138 § 3 ΥΚ/1951, προϋπέθεταν για την δέσμευση της πειθαρχικής διαδικασίας από προηγούμενη απόφαση ποινικού δικαστηρίου ή βούλευμα δικαστικού συμβουλίου να έχουν καταστεί αμετάκλητα. Η παραπάνω δέσμευση του πειθαρχικού οργάνου γινόταν δεκτή από την νομολογία του ΣτΕ και πριν την θέσπιση του ΥΚ/1951· βλ. *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 137.

¹⁶⁵ Το άρθρο 138 § 3 ΥΚ/1951, σε αντίθεση με τους μεταγενέστερους ΥΚ, αρκούσαν στην τελεσιδικία της απόφασης ή του βουλεύματος.

¹⁶⁶ Βλ. *Μ. Πικραμένου*, ό.π., σελ. 253-254, *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 158-159, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 836, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 393, *Θ. Αγγελόπουλου*, ό.π., σελ. 261.

¹⁶⁷ Περαιτέρω συνέπεια της προηγούμενης έκδοσης αμετάκλητης απόφασης ποινικού δικαστηρίου της οποίας προηγήθηκε η διενέργεια κύριας ανάκρισης ή προανάκρισης είναι η δυνατότητα παράλειψης διενέργειας πειθαρχικής ανάκρισης. Βλ. άρθρα 128 § 1 περ. γ' ΥΚ/1999, 128 § 1 περ. γ' ΥΚ/2007· *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 159.

¹⁶⁸ Πρβλ. *Γ. Παπαδάκη*, ό.π., σελ. 277 υποσ. 4, ο οποίος παραπέμπει στην ΣτΕ 1374/1957, με την οποία έγινε δεκτό ότι δεν αποκλείεται η επανάληψη της πειθαρχικής διαδικασίας κατόπιν έκδοσης αμετάκλητης απόφασης πολιτικού δικαστηρίου που συνδέεται με την πρώτη και ανατρέπει, εν όλω ή εν μέρει, την πραγματική βάση της.

¹⁶⁹ Βλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 233, *Θ. Αγγελόπουλου*, ό.π., σελ. 261.

¹⁷⁰ Βλ., από την νομολογία, ΣτΕ 1390/2014 σκ. 7, 1615/2012 σκ. 8, 2709/2010 σκ. 5, 2701/2005 σκ. 6, 2019/2003, 1579/2001 σκ. 4, και από την θεωρία, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 836, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 233, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 393, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 138.

¹⁷¹ Βλ. *Μ. Πικραμένου*, ό.π., σελ. 254. Πρβλ. *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 232-233, *Γ. Παπαχατζή*, ό.π., σελ. 393, *Μ. Στασινόπουλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 137, οι οποίοι δέχονται ότι ο υπάλληλος, που αθωώθηκε από το ποινικό δικαστήριο

ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών για τα οποία ασκήθηκε πειθαρχική δίωξη και αποτέλεσαν συγχρόνως αντικείμενο της κρίσης του ποινικού δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου¹⁷². Τέλος, υποστηρίζεται ότι η βεβαιωτική επενέργεια των ποινικών δικαστικών αποφάσεων ή βουλευμάτων πρέπει, λόγω του σκοπού και της σημασίας της καθώς και των αυξημένων εγγυήσεων της ποινικής δικαστικής κρίσης, να επεκταθεί και στον καταλογισμό και γενικά στην υπαιτιότητα του δημοσίου υπαλλήλου¹⁷³. Έτσι, κατά την παραπάνω γνώμη, το πειθαρχικό όργανο δεσμεύεται από τις παραδοχές του ποινικού δικαστηρίου ή του δικαστικού συμβουλίου και ως προς τον βαθμό της υπαιτιότητας του υπαλλήλου¹⁷⁴.

Τέλος, ο κίνδυνος έκδοσης αντίθετων ως προς τα πραγματικά περιστατικά πειθαρχικών και ποινικών αποφάσεων οδήγησε τον νομοθέτη στην θέσπιση του θεσμού της επανάληψης της πειθαρχικής διαδικασίας. Η επανάληψη της πειθαρχικής διαδικασίας, της οποίας προηγήθηκε η έκδοση ποινικής απόφασης ή βουλεύματος ρυθμίζεται στα άρθρα 138 § 4 ΥΚ/1951, 212 § 4 ΥΚ/1977, 114 § 4 ΥΚ/1999, ΥΚ/2007. Πρόκειται για δυνατότητα που παρέχεται, όταν μετά την έκδοση καταδικαστικής πειθαρχικής απόφασης εκδοθεί αμετάκλητη αθωωτική απόφαση ή αμετάκλητο απαλλακτικό βούλευμα, καθώς και όταν μετά την έκδοση απαλλακτικής πειθαρχικής απόφασης ή απόφασης που επιβάλλει ποινή κατώτερη της οριστικής παύσης εκδίδεται καταδι-

λόγω μη συνδρομής των στοιχείων της αντικειμενικής υπόστασης, π.χ. του εγκλήματος της κλοπής, μπορεί παρ' όλ' αυτά να τιμωρηθεί πειθαρχικώς για τα ίδια πραγματικά περιστατικά εφόσον εμπίπτουν σε κάποιο από τα πειθαρχικά παραπτώματα, όπως π.χ. στην «εκτός υπηρεσία αναξία δημοσίου υπαλλήλου διαγωγή» (άρθρο 131 § 1 περ. β' ΥΚ/1951). Πρβλ. Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 278 υποσ. 4, Β. Ρώτη, ό.π., σελ. 32-34, κατά τους οποίους η επανάληψη της πειθαρχικής διαδικασίας επιτρέπεται, όταν πρόκειται να εκδοθεί, κατά τις γενικές αρχές για την ανάκληση των διοικητικών πράξεων, απαλλακτική πειθαρχική απόφαση ή απόφαση επιβάλλουσα ηπιότερη πειθαρχική ποινή: αντίθετα, όταν πρόκειται να επιβληθεί βαρύτερη πειθαρχική ποινή, απαγορεύεται κατά τους παραπάνω συγγραφείς η επανάληψη, εκτός αν υπάρχει αντίθετη ειδική διάταξη.

¹⁷² Βλ. Μ. Πικραμένου, ό.π., σελ. 254.

¹⁷³ Βλ. Μ. Πικραμένου, ό.π., σελ. 254: «... [Ο] νομοθέτης του πειθαρχικού δικαίου δεν ενδιαφέρεται για το συμπέρασμα της ποινικής απόφασης, καταδικαστικό ή αθωωτικό, αλλά μόνο για την υπαγωγή του ποινικού δικανικού συλλογισμού, κατά το μέρος που εκθέτει τα πραγματικά περιστατικά τα οποία έλαβαν (ή δεν έλαβαν) χώρα στη συγκεκριμένη υπόθεση, καθώς και ως προς την κρίση περί υπαιτιότητας, αυτά δε τα στοιχεία καθίστανται δεσμευτικά για το πειθαρχικό όργανο».

¹⁷⁴ Βλ. Μ. Πικραμένου, ό.π., σελ. 254. Πρβλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 163-164 με παραπομπή (σελ. 163) στην ΣτΕ 444/1963, κατά την οποία η εκτίμηση του πειθαρχικού οργάνου ότι ο υπάλληλος παρουσίαζε «ασύγγνωστη κούφωση», σε αντίθεση με την οικεία κρίση του ποινικού δικαστηρίου, πρέπει να είναι τόσο ειδικώς αιτιολογημένη ώστε να κλονίζει την κρίση του τελευταίου. Έτσι, ο παραπάνω συγγραφέας αρνείται μεν την δέσμευση του πειθαρχικού οργάνου από την κρίση του ποινικού δικαστηρίου ή δικαστικού συμβουλίου για την υπαιτιότητα του υπαλλήλου, αναγνωρίζει όμως ότι πρέπει να διαλάβει στην απόφασή του ειδική αιτιολογία προκειμένου να διαπιστώσει διαφορετική υπαιτιότητα από αυτήν που διαπιστώθηκε κατά την ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων διαδικασία.

καστική ποινική απόφαση που διαπιστώνει την ύπαρξη πραγματικών περιστατικών τα οποία συγκροτούν πειθαρχικό παράπτωμα που απειλείται με την ποινή της οριστικής παύσης^{175,176}. Προϋπόθεση για την επανάληψη συνιστά η ταυτότητα των πραγματικών περιστατικών για τα οποία ασκήθηκαν πειθαρχική και ποινική δίωξη ή εκδόθηκαν πειθαρχική και ποινική απόφαση ή βούλευμα αντίστοιχα. Τελικά, ο θεσμός της επανάληψης της πειθαρχικής διαδικασίας αποκαλύπτει και ένα σημαντικό γνώρισμά της. Η νομοθετική πρόβλεψη για επανάληψη της πειθαρχικής διαδικασίας σε συγκεκριμένες, περιοριστικά απαριθμούμενες περιπτώσεις, επιφέρουσα κατ' ουσίαν αποκλεισμό¹⁷⁷ ή τουλάχιστον περιορισμό¹⁷⁸ των γενικών αρχών για την ανάκληση των διοικητικών πράξεων, αποκαλύπτει ότι ο νομοθέτης αντιλαμβάνεται τις πειθαρχικές αποφάσεις ως κατ' ουσίαν δικαιοδοτικές πράξεις¹⁷⁹. Πράγματι, το γεγονός ότι οι πειθαρχικές αποφάσεις είτε προσβάλλονται ενώπιον ανώτερου πειθαρχικού οργάνου ή των διοικητικών δικαστηρίων είτε επα-

¹⁷⁵ Ουσιώδης διαφορά μεταξύ των διατάξεων του ΥΚ/1951 και των μεταγενέστερων ΥΚ είναι ότι, ενώ υπό το καθεστώς του πρώτου χωρούσε επανάληψη της πειθαρχικής διαδικασίας κατόπιν έκδοσης αθωωτικής ποινικής απόφασης ή απαλλακτικού βουλεύματος μόνο εφόσον είχε επιβληθεί η ποινή της παύσης ή του υποβιβασμού, αντίθετα υπό το καθεστώς των ΥΚ/1977 (άρθρο 212 § 4) και ΥΚ/1999 και ΥΚ/2007 (άρθρο 114 § 5) επεκτάθηκε η δυνατότητα επανάληψης, οποιαδήποτε πειθαρχική ποινή και αν είχε επιβληθεί.

¹⁷⁶ Βλ., από την νομολογία, ΣτΕ 1264/2014 σκ. 13, 2591/2013 σκ. 4, 329/2012 σκ. 16, *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 836-837, *Χ. Φθενάκη*, ό.π., σελ. 234-236, *Μ. Στασινοπούλου*, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 138-139. Πρβλ. ΣτΕ 1731/2014 σκ. 3, κατά την οποία στους λόγους πρόδηλης παρανομίας που μπορεί να δικαιολογήσουν την, κατ' άρθρο 143 ΥΚ/2007, ανάκληση της πειθαρχικής απόφασης «δεν ανήκουν, οπωσδήποτε, εκείνοι που προκύπτουν από το περιεχόμενο ποινικών αποφάσεων ή βουλευμάτων, τα οποία εκδίδονται για πράξη ή παράλειψη, για την οποία διώχθηκε και τιμωρήθηκε πειθαρχικά ο υπάλληλος» και, συνεπώς, σ' αυτήν την περίπτωση επιτρέπεται μόνο αίτηση επανάληψης της πειθαρχικής διαδικασίας.

¹⁷⁷ Τον πλήρη αποκλεισμό της εξουσίας μεταγενέστερης μεταρρύθμισης της πειθαρχικής απόφασης, είτε μονομελούς είτε συλλογικού πειθαρχικού οργάνου, αναγνωρίζει ρητά ο Η. Κυριακόπουλος, ό.π., σελ. 281.

¹⁷⁸ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 168. Το ζήτημα της ανάκλησης της πειθαρχικής απόφασης τέμνει το άρθρο 140 § 5 ΥΚ/2007, ΥΚ/2012, ΥΚ/2015. Ειδικότερα, οι ΥΚ/2007, ΥΚ/2012 προέβλεπαν ότι: «*Η πειθαρχική απόφαση δεν ανακαλείται. Ανάκληση της πειθαρχικής απόφασης επιτρέπεται κατ' εξαίρεση σε περίπτωση πρόδηλης παρανομίας ...*». Αντίθετα, με τον ν. 4152/2013 (άρθρο πρώτο, § ΣΤ, υπο§ ΣΤ.4) καθιερώθηκε το μη ανακλητό της πειθαρχικής απόφασης αντικαθιστώντας την § 5 του άρθρου 140 ως εξής: «*Η πειθαρχική απόφαση δεν ανακαλείται*» βλ. σχετικά ΣτΕ 1731/2014 σκ. 3.

¹⁷⁹ Πρβλ. *Η. Κυριακόπουλου*, ό.π., σελ. 281, υποσ. 181 όπου παραπέμπει στον Θ. Αγγελόπουλο, Πρακτικά της νομοπαρασκευαστικής επιτροπείας προς σύνταξιν σχεδίων διοικητικών κωδίκων, σελ. 669-670 κατά τον οποίο: «*το σύστημα της δια της ιεραρχικής οδού εξαντήσεως των πειθαρχικών υποθέσεων θα παρουσίαζε δύο μειονεκτήματα: πρώτον μιν, ότι ... η ιεραρχική προσφυγή θα ήγγοτο κατ' ανάγκην ενώπιον του κοινοβουλευτικού υπουργού ... δεύτερον δε, ότι θα εδημιουργούντο αφορμαί οξυτάτων προσωπικών συγκρούσεων μεταξύ των υπαλλήλων ασκούντων την πειθαρχικήν κατά των υφισταμένων εξουσίαν ...*». Έτσι, όμως φαίνεται περισσότερο ο ιστορικός νομοθέτης του ΥΚ/1951 να οδηγήθηκε στον αποκλεισμό της ιεραρχικής προσφυγής για πρακτικούς λόγους και όχι διότι αντιλαμβανόταν τις πειθαρχικές αποφάσεις ως τύποις διοικητικές, ουσία δε δικαιοδοτικές πράξεις.

να λαμβάνονται στις καθοριζόμενες από τον νόμο περιπτώσεις, ακόμη κι αν είναι παράνομες, τις απομακρύνει, κατά τις συνέπειές τους, από τις κοινές διοικητικές πράξεις και τις φέρνει εγγύτερα στις δικαστικές αποφάσεις.

Το πειθαρχικό δίκαιο, ως σύνολο κανόνων δικαίου που καθορίζουν τα πειθαρχικά παραπτώματα των δημοσίων υπαλλήλων και τις ποινές που απειλούνται γι' αυτά, συνιστά την οργανωμένη αντίδραση του κράτους σε συμπεριφορές που αποτελούν παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος και συναρτάται άμεσα με το είδος και την βαρύτητά της¹⁸⁰. το κύριο μέσο με το οποίο το κράτος εξασφαλίζει την «τάξη και ευκοσμία» στις δημόσιες υπηρεσίες¹⁸¹, την απρόσκοπτη και εύρυθμη λειτουργία τους¹⁸² μέσω του εξαναγκασμού των υπαλλήλων στην εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους¹⁸³, «καθ' οίον δη που τρόπον η θέσπισις ποινών του ποινικού δικαίου αποβλέπει εις την περιφρούρησιν της εννόμου εν ταις οργανωμέναις κοινωνίαις τάξεως»¹⁸⁴. Εντούτοις, η εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας δεν συνιστά, δια της θέσπισης πειθαρχικών παραπτωμάτων, μόνον αυτοσκοπό: επιβάλλεται όχι ως ανταπόδοση, αλλά για την πρόληψη της μελλοντικής επανάληψης της διωκόμενης συμπεριφοράς τόσο από τον ίδιο τον υπάλληλο που την διέπραξε όσο και από τους υπόλοιπους υπαλλήλους¹⁸⁵. Ταυτόχρονα, η πειθαρχική ευθύνη επεκτείνεται και στην, εκτός υπηρεσίας, ιδιωτική ζωή των δημοσίων υπαλλήλων όταν δεν συνάδει με τους όρους της «άξιας εμπιστοσύνης των πολιτών διαβίωσης»¹⁸⁶ δεδομένου ότι η αποδοτική εκπλήρωση των υπαλληλικών καθηκόντων εξαρτάται οπωσδήποτε και από την εν γένει εκτός υπηρεσίας συμπεριφορά τους¹⁸⁷.

Εξάλλου, η επάλληλη οργάνωση της διοίκησης σε ιεραρχικώς προϊστάμενα και υφιστάμενα όργανα αποκαλύπτει έναν ακόμη, καθοριστικής σημασίας, σκοπό του πειθαρχικού δικαίου¹⁸⁸. Πράγματι, αν και ο ιεραρχικός έλεγχος μπορεί να ποικίλει ως προς την έκταση και την πυκνότητα, να είναι άλλοτε αυστηρότερος και άλλοτε ηπιότερος, εντούτοις σε κάθε περίπτωση έχει

¹⁸⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 28.

¹⁸¹ Βλ. Σ. Λύτρα, Το πειθαρχικό φαινόμενο στο σύγχρονο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, σελ. 58, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 133, Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 390, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 256-257, 259.

¹⁸² Βλ. Σ. Λύτρα, ό.π. (υποσ. 181), σελ. 58, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1), σελ. 132, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 235, 236.

¹⁸³ Βλ. Σ. Λύτρα, ό.π. (υποσ. 181), σελ. 58, Θ. Αγγελόπουλου, ό.π., σελ. 259.

¹⁸⁴ Βλ. Γ. Παπαχατζή, ό.π., σελ. 390.

¹⁸⁵ Βλ. Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 133, Β. Ρώτη, ό.π., σελ. 23.

¹⁸⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 29.

¹⁸⁷ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 30, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 162.

¹⁸⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 25.

ως συνέπεια ότι ο ιεραρχικώς προϊστάμενος έχει την εξουσία όχι μόνο να ακυρώνει τις πράξεις του ιεραρχικώς υφισταμένου του αλλά, εφόσον είναι και πειθαρχικώς του προϊστάμενος, να τον ελέγχει και πειθαρχικά¹⁸⁹. Η αλληλοσυμπλήρωση του ιεραρχικού με τον πειθαρχικό έλεγχο εξασφαλίζει τα μέσα για την πραγμάτωση του σκοπού της συνέχειας των δημοσίων υπηρεσιών¹⁹⁰. Καθώς όμως ο πειθαρχικός έλεγχος των δημοσίων υπαλλήλων δεν συνιστά αυτοσκοπό, το πειθαρχικό δίκαιο εμπλουτίζεται με ουσιαστικές και διαδικαστικές εγγυήσεις οι οποίες, όπως ο πειθαρχικός έλεγχος καθ' εαυτός εξυπηρετεί την συνέχεια, εκείνες εξασφαλίζουν την ενότητα της διοίκησης και την υπαγωγή της στην καθόλου έννομη τάξη¹⁹¹.

Ενώ όμως για την *ratio* ή -αν χρησιμοποιήσουμε την ορολογία του ποινικού δικαίου- για «το έννομο αγαθό», που προσβάλλεται με πράξεις ή παραλείψεις του δημοσίου υπαλλήλου και προστατεύεται από τις διατάξεις του ουσιαστικού πειθαρχικού δικαίου υπάρχει απόλυτη συμφωνία, δεν συμβαίνει όμως το ίδιο και με το έννομο αγαθό που προστατεύεται από τις διατάξεις του δωδέκατου κεφαλαίου του ΠΚ που τυποποιούν «τα εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία»¹⁹². Το σύστημα του ειδικού μέρους του ΠΚ υιοθετεί ως κριτήριο διάκρισης των επιμέρους εγκληματικών προσβολών το προστατευόμενο έννομο αγαθό. Το δωδέκατο κεφάλαιο όμως παρουσιάζει μια σημαντική ιδιομορφία: «συστεγάζει» ένα σύνολο εγκληματικών προσβολών με κριτήριο το υποκειμένο τέλεσής τους που πρέπει να είναι δημόσιος υπάλληλος¹⁹³. Το γεγονός όμως ότι ο ΠΚ υιοθέτησε το κριτήριο του εγκληματικού υποκειμένου δεν απαλλάσσει από την υποχρέωση αναζήτησης ενός κοινού εννόμου αγαθού. Η συμφωνία ως προς το προστατευόμενο αντικείμενο των επιμέρους προσβολών θα ήταν ικανή να δώσει απαντήσεις σε κρίσιμα ζητήματα, όπως αν πρόκειται για εγκλήματα βλάβης ή διακινδύνευσης, τότε συντρέχει τελείωση της προσβολής και τότε αυτή βρίσκεται στο στάδιο της απόπειρας, πώς αξιολογείται και τι συνέπειες μπορεί να έχει η συναίνεση του παθόντος, αν μπορεί να εφαρμοσθεί, ακόμη κι αν δεν προβλέπεται ρητά, η έ-

¹⁸⁹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 26-27.

¹⁹⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 27, Α. Τάχου, ό.π., σελ. 64, 66, Σ. Λύτρα, ό.π. (υποσ. 181), σελ. 34-35, Γ. Παπαδάκη, ό.π., σελ. 19, Β. Ρώτη, ό.π., σελ. 23.

¹⁹¹ Βλ. Α. Τάχου, ό.π., σελ. 67.

¹⁹² Βλ. άρθρα 235-263β ΠΚ.

¹⁹³ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, Υπηρεσιακά εγκλήματα, σελ. 1, Δ. Σπινέλλη, Ποινικό δίκαιο, Ειδικό μέρος. Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, σελ. 17 υποσ. 3, όπου παραθέτει τις εξής μορφές του προστατευόμενου από τις υπηρεσιακές εγκληματικές προσβολές εννόμου αγαθού που δέχεται η νομολογία: «λειτουργία των δημοσίων υπηρεσιών», «κρατικός μηχανισμός», «εμπιστοσύνη των διοικουμένων και εξυπηρετούμενων πολιτών προς την δημόσια υπηρεσία, η οποία πρέπει να λειτουργεί καθαρά και ακέραια», «διαφύλαξη του κύρους των δημοσίων υπηρεσιών και εμπέδωση της εμπιστοσύνης των πολιτών για την άποψη, καθαρή και αμερόληπτη λειτουργία τους».

μπρακτη μετάνοια ως λόγος εξάλειψης του αξιοποιίνου, κ.ο.κ.¹⁹⁴. Η απάντηση στο ίδιο ερώτημα έχει όμως αποφασιστική σημασία και για την διάκριση του ποινικού από το πειθαρχικό άδικο, γεγονός το οποίο θα συμβάλει με την σειρά του στην οριοθέτηση του πειθαρχικού από το ποινικό φαινόμενο.

Κατά την μάλλον κρατούσα στην θεωρία του ποινικού δικαίου γνώμη, το έννομο αγαθό που προστατεύουν οι διατάξεις των άρθρων 253 επ. ΠΚ είναι εν γένει η δημόσια υπηρεσία ως κρατική μηχανή¹⁹⁵. Κατά της κρατούσας γνώμης, που δέχεται ως αντικείμενο προσβολής είτε την εσωτερική είτε την εξωτερική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας¹⁹⁶, αντιτείνεται ότι αντιμετωπίζει ομοιόμορφα ένα σύνολο εγκληματικών προσβολών με διαφορετική μεταξύ τους αξιολογική κατεύθυνση¹⁹⁷. Ειδικότερα, ως κοινωνικό σύστημα που λειτουργεί σωστά όχι μόνο όταν οι εσωτερικές του διεργασίες ανταποκρίνονται στον προορισμό του αλλά και όταν διαμορφώνει αρμονικές σχέσεις με τους πολίτες, η δημόσια υπηρεσία πρέπει να εκπληρώνει ένα ευρύ φάσμα υποχρεώσεων και προς περισσότερες κατευθύνσεις, από την αμεροληψία των οργάνων της μέχρι την προστασία των κατ' εξοχήν ατομικών εννόμων αγαθών των πολιτών¹⁹⁸. Η γνώμη αυτή καταλήγει, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η σύνθεση του δωδέκατου κεφαλαίου του ΠΚ από εγκλήματα που άμεσα ή έμμεσα και λιγότερο ή περισσότερο θίγουν την λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, καθιστά την αναζήτηση ενός κοινού εννόμου αγαθού προβληματική¹⁹⁹. Η κριτική αυτή μάλιστα επικαλείται ότι εκείνο που, κατά την κρατούσα γνώμη, συνιστά έννομο αγαθό δεν προσβάλλεται μόνο από τα υπηρεσιακά εγκλήματα αλλά και από τα πειθαρχικά παραπτώματα, δεν προστατεύεται μόνο από το ποινικό αλλά και από το πειθαρχικό δίκαιο με συνέπεια να παραμένουν αδιευκρίνιστα, όχι χωρίς περαιτέρω συνέπειες, τα όρια μεταξύ του ποινικού και του πειθαρχικού αδικού²⁰⁰. Διαπιστώνεται, λοιπόν, ότι η αόριστη και γενική αναφορά στην έννοια «δημόσια υπηρεσία» δεν είναι ικανή να δια φωτίσει για το προσβαλλόμενο από κάθε επιμέρους υπηρεσιακό έγκλημα έννομο αγαθό, περιορίζεται δε να παράσχει απλώς μια κατεύθυνση χρήσιμη για να αναζητηθεί το, κατά τα άλλα όχι κοινό, έννομο αγαθό που προστατεύεται σε κάθε έγκλημα ξεχωριστά²⁰¹.

¹⁹⁴ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 2-3.

¹⁹⁵ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 2, *Δ. Σπινέλλη*, ό.π., σελ. 16.

¹⁹⁶ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 9.

¹⁹⁷ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 2.

¹⁹⁸ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 9.

¹⁹⁹ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 9, *Δ. Σπινέλλη*, ό.π., σελ. 16.

²⁰⁰ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 12-13.

²⁰¹ Βλ. *Ν. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 13, 20 και υποσ. 25, όπου παρατίθεται και η σύμφωνη ως προς την παρατήρηση αυτή μερίδα της γερμανικής θεωρίας.

Η κρατούσα γνώμη παρέχει ωστόσο και την βασική μορφή της οποίας παραλλαγές υιοθετούν οι επιμέρους υποστηριζόμενες γνώμες. Προτείνεται, λοιπόν, ότι προστατεύεται η δημόσια υπηρεσία με την ειδικότερη έκφραση της εμπιστοσύνης των πολιτών στον τρόπο λειτουργίας της²⁰². Παρατηρείται όμως ότι η εμπιστοσύνη δεν είναι μια αφηρημένη έννοια, πρέπει συνεπώς να αναζητηθεί η εμπιστοσύνη που κλονίζεται συγκεκριμένα ως προς την διατάραξη μιας κατάστασης ή τις ιδιότητες ενός προσώπου²⁰³. Εντούτοις, όταν ένα πράγμα δεν λειτουργεί καθόλου ή δεν λειτουργεί σωστά, το πράγμα καθ' εαυτό είναι αντικείμενο προσβολής, όχι δε και ο κλονισμός της εμπιστοσύνης των τρίτων για την παύση της λειτουργίας ή την ελαττωματική λειτουργία του. Η ίδια γνώμη οδηγεί, όμως, και σε περαιτέρω αδιέξοδα. Πράγματι, ο κλονισμός της εμπιστοσύνης, ως ενδιάθετη κατάσταση του ανθρώπου, προϋποθέτει και κάποιο εξωτερικό ερέθισμα. Έτσι, η τέλεση ενός υπηρεσιακού εγκλήματος που δεν αποκαλύφθηκε ποτέ δεν προκαλεί βέβαια πραγματικό κλονισμό αλλά θέτει μόνο σε ενδεχόμενο κίνδυνο την εμπιστοσύνη των πολιτών, τρέποντας έτσι τα υπηρεσιακά εγκλήματα σε εγκλήματα διακινδύνευσης. Βέβαια, πρέπει κανείς να αναγνωρίσει ότι, ως έννοια, η εμπιστοσύνη των πολιτών στην εύρυθμη λειτουργία της διοίκησης δεν ταυτίζεται, ως προς τις συνέπειές της, με την εμπιστοσύνη που προσβάλλεται από τα υπόλοιπα εγκλήματα του ΠΚ. Πράγματι, η εμπιστοσύνη σε αυτήν την περίπτωση και κυρίως η διατήρησή της συνιστά *conditio sine qua non* για την συνέχεια της δημόσιας υπηρεσίας²⁰⁴. Μια χώρα στην οποία θα επικρατούσε μια γενικευμένη ανασφάλεια και καχυποψία για τον τρόπο λειτουργίας του κράτους, είναι αβέβαιο αν θα μπορούσε ποτέ να παράσχει λειτουργική δημόσια υπηρεσία. Κατά την γνώμη αυτή, λοιπόν, σε προστατευόμενο έννομο αγαθό ανάγεται η εμπιστοσύνη των πολιτών στην διοίκηση ως καθ' εαυτήν προϋπόθεση για την συνέχιση της λειτουργίας της²⁰⁵.

Το πρόβλημα της σχέσης μεταξύ του υπηρεσιακού εγκλήματος και του πειθαρχικού παραπτώματος, καθώς και γενικότερα μεταξύ του ποινικού και του διοικητικού αδικού, διχάζει από παλιά την θεωρία του ποινικού κυρίως δικαίου. Το πειθαρχικό δίκαιο δεν ήταν πάντα ξένο, «αυτοτελές και ανεξάρτητο», από το ποινικό. Με την χειραφέτηση του πειθαρχικού δικαίου από το ποινικό, εμφανίζεται το πρώτο όχι επικουρικό αλλά αυτόνομο από το δεύτερο²⁰⁶. Πειθαρχικές και ποινικές κυρώσεις μπορούν λοιπόν να συνυπάρξουν· τίθεται, όμως, το ζήτημα αν και σε ποιο

²⁰² Βλ. Δ. Σπινέλλη, ό.π., σελ. 16.

²⁰³ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 4, Ι. Μανωλεδάκη, Η διαλεκτική έννοια των εννόμων αγαθών, 1973, σελ. 78-79.

²⁰⁴ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 6, Δ. Σπινέλλη, ό.π., σελ. 16-17.

²⁰⁵ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 6, Δ. Σπινέλλη, ό.π., σελ. 16-17.

²⁰⁶ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 30.

βαθμό μπορούν να συνυπάρξουν, όταν εφαρμόζονται για τον ίδιο σκοπό, στο ίδιο πρόσωπο και για την ίδια προσβολή που τελείται με τον ίδιο βαθμό υπαιτιότητας. Από παλιά υποστηρίχθηκε η γνώμη ότι το πειθαρχικό δίκαιο δεν είναι έναντι του ποινικού ένα *minus* αλλά ένα *aliud*. Πειθαρχικό και ποινικό δίκαιο επιδιώκουν εντελώς διαφορετικούς σκοπούς: το μεν πρώτο την εξασφάλιση της εσωτερικής έννομης τάξης της διοίκησης²⁰⁷, το δε δεύτερο επικεντρώνεται στην εξωτερική διασάλευση της κρατικής εξουσίας και στην εμπιστοσύνη των πολιτών στην λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας²⁰⁸. Εντούτοις, είναι φανερό ότι η τάξη και η ευκοσμία, η απρόσκοπτη και η εύρυθμη λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας και η πρόληψη της μελλοντικής επανάληψης των πειθαρχικών παραβάσεων, με άλλα λόγια η εσωτερική έννομη τάξη της διοίκησης, δεν συνιστούν έναντι της διασάλευσης της κρατικής εξουσίας και του κλονισμού της εμπιστοσύνης των πολιτών σε αυτήν ένα *aliud*, ενδεχομένως ούτε και ένα *minus*. Πράγματι, δύσκολα θα μπορούσε να ισχυρισθεί κανείς ότι η μη εκπλήρωση των καθηκόντων των δημοσίων υπαλλήλων ούτε κλονίζει την εμπιστοσύνη των πολιτών ούτε θίγει την κρατική αυθεντία. Η αντίφαση αυτή επιχειρήθηκε να ξεπερασθεί με την παραδοχή ότι ενώ το πειθαρχικό δίκαιο, όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, αποσκοπεί να προστατεύσει την χρηστή και εύρυθμη λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, το ποινικό δίκαιο αντίθετα επικεντρώνεται στην ευρύτερη βλάβη που υφίσταται το κοινωνικό σύνολο²⁰⁹. Ενώ όμως στο ποινικό δίκαιο ο φορέας της προσβολής δεν μπορεί να εξειδικευθεί σε ένα ιδιαίτερο πρόσωπο, αλλά «θύμα» της προσβολής εμφανίζεται το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο και εξ ανανακλάσεως μόνο προστατεύεται η συγκεκριμένη δημόσια υπηρεσία όπου τελέσθηκε το έγκλημα, αντίθετα στο πειθαρχικό δίκαιο η βλάβη που επέρχεται από το πειθαρχικό παράπτωμα εξειδικεύεται στην συγκεκριμένη δημόσια υπηρεσία όπου τελέσθηκε ως «φορέα» του προσβληθέντος εννόμου αγαθού²¹⁰. Βέβαια, θα μπορούσε κανείς να αντιπροτείνει ότι το κριτήριο που χρησιμοποιείται για την διάκριση μεταξύ των φορέων των προσβαλλόμενων εννόμων αγαθών είναι σχετικό και αβέβαιο: έτσι, ακόμη κι αν μπορούμε να δεχθούμε ότι «θύμα» του πειθαρχικού παραπτώματος είναι κατ' αρχήν μόνο η συγκεκριμένη δημόσια υπηρεσία όπου αυτό τελέσθηκε, είναι ωστόσο βέβαιο, και σε κάθε περίπτωση καθόλου απίθανο, το παράπτωμα να ξεπέρασε τα στενά όρια της συγκεκριμένης δημόσιας υπηρεσίας και να απέκτησε τέτοιες διαστάσεις ώστε η βλάβη να κατέστη ευρύτερη και να επηρέασε εν γένει το κοινωνικό σύνολο. Η ίδια γνώμη όμως δεν συμβιβάζεται και με την αρχή της ενότητας του δημόσιου νομικού προσώπου, το οποίο ως «θύμα» ενός πειθαρχικού παραπτώματος δεν μπορεί να διαχωρισθεί μεταξύ προσβληθείσας και μη προσβληθείσας από αυτό δημόσιας υπηρεσίας.

²⁰⁷ Βλ. παραπάνω σελ. 35 επ.

²⁰⁸ Βλ. παραπάνω σελ. 37 επ.

²⁰⁹ Βλ. *Ε. Δαρζέντα*, Η αυτονομία του πειθαρχικού δικαίου των δημοσίων υπαλλήλων, ΕΔΔ 1989, σελ. 18.

²¹⁰ Βλ. *Ε. Δαρζέντα*, ό.π., σελ. 18-19.

Με την διάκριση μεταξύ ποινικού και διοικητικού αδικού, στο οποίο συμπεριέχεται ως έννοια είδους και το πειθαρχικό άδικο, προβληματίσθηκε η επιστήμη ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα και όχι τυχαία²¹¹. Ειδικότερα, από τις αρχές του προηγούμενου αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται το παρεμβατικό κράτος, το οποίο σταδιακά επιχείρησε να διεισδύσει σε όλο και περισσότερους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής ενώ συγχρόνως θέσπιζε και τους αναγκαίους κανόνες συμμόρφωσης των πολιτών²¹². Ο πιο «απλός και αποτελεσματικός»²¹³ εξαναγκασμός των πολιτών στις υποχρεώσεις τους θα μπορούσε να επέλθει με την απειλή ποινικών κυρώσεων. Στην υπερβολική λοιπόν διεύρυνση των ορίων του ποινικού δικαίου δια της διόγκωσης του ποινικού κολασμού αντέδρασε έγκαιρα η επιστήμη επιχειρώντας, με την διάκριση μεταξύ του γνήσια εγκληματικού από το απλώς διοικητικό άδικο, να προετοιμάσει το έδαφος για την αποποινικοποίηση του τελευταίου²¹⁴. Αν λοιπόν εντοπιζόταν το διακριτικό γνώρισμα του ποινικού από το πειθαρχικό άδικο, θα ήταν πλέον δυνατή η αυτοτελής και ανεξάρτητη, ουσιαστική σύλληψη του εγκλήματος και του πειθαρχικού παραπτώματος αντίστοιχα²¹⁵.

²¹¹ Βλ. *N. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8.

²¹² Βλ. *N. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8.

²¹³ Βλ. *N. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8.

²¹⁴ Βλ. *E. Συμεωνίδου-Καστανίδου*, ό.π., σελ. 15 επ., η οποία, με αφορμή την τυποποίηση ορισμένων εγκληματικών προσβολών, παρατηρεί ότι το κράτος προσφεύγει στον ποινικό κολασμό, «όχι για να αντιμετωπίσει πραγματικές προσβολές κοινωνικών αγαθών, αλλά για να υποχρεώσει τους πολίτες σε ορισμένο είδος συμπεριφοράς» και καταλήγει (σελ. 18) ότι έργο της επιστήμης του ποινικού δικαίου είναι να ξεχωρίζει τότε τυποποιείται ένα πραγματικό κοινωνικό ποινικό φαινόμενο και τότε όχι· *N. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8, *Γ.-Α. Μαγκάκη*, Το πρόβλημα του οικονομικού ποινικού δικαίου συγχρόνως συμβολή εις την θεωρίαν του διοικητικού ποινικού δικαίου, ΠοινΧρ Η', σελ. 389, 391. Πρέπει όμως να παρατηρηθεί, ότι η προσπάθεια της επιστήμης να διακρίνει το εγκληματικό από το διοικητικό, και κατ' επέκταση και από το πειθαρχικό, άδικο με σκοπό την αποποινικοποίηση των συμπεριφορών που πλήττουν το δεύτερο θα έπρεπε να οδηγήσει και στην κατάργηση της ποινικής τυποποίησής τους, γεγονός το οποίο δεν συμβαίνει, όπως περιγράφεται παρακάτω, στις περιπτώσεις όπου έγκλημα και πειθαρχικό παράπτωμα ταυτίζονται. Κρίσιμο, όμως, είναι και το αντίστροφο ζήτημα: η αποποινικοποίηση συμπεριφορών που ως εκ της βαρύτητάς τους δεν θα έπρεπε να τυποποιούνται ως εγκληματικές και η μετάπτωσή τους αυτή, από τον χώρο του ποινικού κολασμού σε αυτόν του διοικητικού κολασμού, επιφέρει δυσμενείς συνέπειες σε βάρος του ατόμου δεδομένου ότι «η συγκρότησις της εννοίας της αξιοποιήτου διοικητικής παραβάσεως είναι απλουστερά της του εγκλήματος και αι κατά την κατάγνωσιν της διοικητικής ποινής παρεχόμεναι δικονομικαί εγγυήσεις περιορισμέναι»· βλ. *Γ.-Α. Μαγκάκη*, ό.π., σελ. 390, του οποίου οι παρατηρήσεις ως προς το «οικονομικό» διοικητικό αδίκημα θα μπορούσαν να επεκταθούν και στο πειθαρχικό παράπτωμα.

²¹⁵ Βλ. *N. Ανδρουλάκη*, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8.

Τέτοιο κριτήριο, ικανό να διακρίνει αποτελεσματικά το ποινικό από το πειθαρχικό άδικο, δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί κατ' αρχάς η παράβαση διαφορετικών κανόνων δικαίου²¹⁶. Υποστηρίχθηκε ειδικότερα ότι το έγκλημα διαχωρίζεται από το πειθαρχικό παράπτωμα μόνο ως προς τον διαφορετικό κανόνα δικαίου που παραβιάζεται²¹⁷. Ο Θ. Τσάτσος γράφει σχετικώς: «*Η άδικος πράξις δεν είναι πράγματι μία εν προκειμένω. Η μία έστω σωματική ενέργεια έχει τόσα νοήματα όσα είναι αι δια ταύτης παραβιαζόμεναι επιταγαί δικαίου*»²¹⁸. Κατά την γνώμη αυτή, λοιπόν, η ίδια μυϊκή ενέργεια μπορεί να αναλύεται νομικά σε περισσότερες πράξεις, οι οποίες με την σειρά τους μπορεί να συνιστούν συγχρόνως ένα έγκλημα και ένα πειθαρχικό παράπτωμα και χωρίς το πρώτο να είναι ως προς την ουσία του ξεχωριστό από το δεύτερο, καθώς ο διαφορετικός κολασμός οφείλεται μόνο στην διαφορετικότητα των κανόνων που τον προβλέπουν²¹⁹. Εντούτοις, όπως επισημαίνει και η θεωρία του ποινικού δικαίου, ο ποινικός κολασμός, π.χ. της ανθρωποκτονίας, δεν είναι συνέπεια της παράβασης μόνο του άρθρου 299 ΠΚ· το άρθρο αυτό συνιστά μόνο τον δευτερεύοντα (ή κυρωτικό) κανόνα που περιγράφει την πράξη που απαγορεύεται και απειλεί με κύρωση. Αντίθετα, ο πρωτεύων κανόνας που περιέχει την επιταγή ή την απαγόρευση που τυποποιείται στον ποινικό νόμο πρέπει να αναζητηθεί αλλού²²⁰. Αντίστοιχα, στην θεωρία του πειθαρχικού δικαίου έχει διατυπωθεί η θεωρία της ενότητας του πειθαρχικού παραπτώματος²²¹. Η ουσία, η «ψυχή»²²², του πειθαρχικού παραπτώματος είναι η παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος, ανεξάρτητα από την ειδικότερη μορφή του που παραβιάστηκε με την πράξη ή παράλειψη του δημοσίου υπαλλήλου και που τυχόν εμπίπτει σε κάποιο από τα απαριθμούμενα πειθαρχικά παραπτώματα. Έτσι, θα μπορούσε να θεωρηθεί, κατ' αναλογία με όσα γίνονται δεκτά από την θεωρία του ποινικού δικαίου, ότι το πειθαρχικό άδικο δεν απορρέει από καθ' εαυτές τις διατάξεις που τυποποιούν τα επιμέρους πειθαρχικά παραπτώματα και συνιστούν τους δευτερεύοντες (ή κυρωτικούς) κανόνες, αλλά από την ίδια την παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος, τον πρωτεύοντα κανόνα του άρθρου 106 ΥΚ/2015.

²¹⁶ Βλ. Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 77-78, ο οποίος μάλιστα παρατηρεί (σελ. 78) ότι σε αντίθετη περίπτωση θα έπρεπε, κατ' εφαρμογή της αρχής *non bis in idem*, η ασκηθείσα ποινική δίωξη να «εξαντλεί τον λόγον της διώξεως αυτού, ενδεικνυομένης και της επιβολής πάσης αρμοζούσης ποινής παρά του ποινικού δικαστού».

²¹⁷ Βλ. Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 78.

²¹⁸ Βλ. Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 78.

²¹⁹ Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 5.

²²⁰ Ο πρωτεύων κανόνας που παραβιάζεται από την πράξη της ανθρωποκτονίας θα μπορούσε λοιπόν να ανευρεθεί στην απόλυτη προστασία που απολαμβάνει η ζωή από την διάταξη του άρθρου 5 § 2 Συντ.

²²¹ Βλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά, ό.π., σελ. 127, υποσ. 3, Κ. Behnke, ό.π., σελ. 92, αρ. περιθ. 3.

²²² Βλ. τους συγγραφείς στους οποίους παραπέμπουν οι Ν. Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 33, υποσ. 44 και Ν. Ανδρουλάκης, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 9, υποσ. 22.

Κατά την κρατούσα γνώμη, η διαφορά μεταξύ του ποινικού και του πειθαρχικού αδικού είναι μόνο ποσοτική²²³. Το πειθαρχικό δίκαιο δεν διαφέρει από το ποινικό ούτε ως προς την φύση ούτε ως προς τον σκοπό: τόσο το πειθαρχικό όσο και το ποινικό δίκαιο αποσκοπούν στην εξασφάλιση των εσωτερικών και εξωτερικών προϋποθέσεων για την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, δηλαδή στην συμμόρφωση των δημοσίων υπαλλήλων με τις υποχρεώσεις τους που απορρέουν από το υπαλληλικό καθήκον καθώς και στην διατήρηση της εμπιστοσύνης των χρηστών της δημόσιας υπηρεσίας, των πολιτών, στην ικανότητά της να ανταποκριθεί στην πραγμάτωση της αποστολής της²²⁴. Το ποινικό άδικο καλύπτει λοιπόν τις βαρύτερες παραβάσεις του υπαλληλικού καθήκοντος, που προκαλούν τον σοβαρότερο κίνδυνο για την λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας. Το πειθαρχικό άδικο υποχωρεί στις ήσσονες πειθαρχικές παραβάσεις και απειλεί με ηπιότερες ποινές. Έτσι, το πειθαρχικό παράπτωμα παρουσιάζεται ως «υπηρεσιακό πταίσμα» και το έγκλημα ως «υπηρεσιακό πλημμέλημα». Με άλλες λέξεις, όπως παρατηρεί ο H. Welzel, από τα βαρύτερα εγκλήματα μέχρι τα πιο περιθωριακά πταίσματα διέρχεται μια «συνεχόμενη γραμμή» ουσιαστικού αδικού²²⁵. Η υιοθέτηση όμως του ποσοτικού κριτηρίου διάκρισης μεταξύ του πειθαρχικού και του ποινικού αδικού θα έθετε ως μια δεύτερη θεωρητική πρόκληση και την σύγκριση μεταξύ της πειθαρχικής ποινής και της ποινής του ποινι-

²²³ Βλ. N. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 33, X. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 49-50, ο οποίος εκφράζει τις αντιρρήσεις του ως προς το πώς εκλαμβάνεται η ποσοτική διάκριση όταν η ίδια πράξη, π.χ. της ψευδούς βεβαίωσης (άρθρο 242 ΠΚ), συνιστά συγχρόνως έγκλημα και πειθαρχικό παράπτωμα και συμπεραίνει ότι αμφότερα μπορεί να παρουσιάζουν ίση απαξία· Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 26.

²²⁴ Βλ. N. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 33, X. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 48, N. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 9, ο οποίος παραθέτει το παράδειγμα του ν. 820/1978 «Περί λήψεως μέτρων δια την περιστολήν της φοροδιαφυγής και άλλων τινών συναφών διατάξεων»: η φοροδιαφυγή συνιστούσε κατ' αρχήν διοικητικό αδίκημα, εκτός αν υπερέβαινε τις 500.000 δρχ. οπότε καθίστατο πλημμέλημα κολαζόμενο σύμφωνα με το άρθρο 43 του ίδιου νόμου. Μεταφέροντας την ίδια συλλογιστική στο πεδίο του πειθαρχικού δικαίου θα μπορούσε να θεωρηθεί, π.χ., η παράβαση καθήκοντος ως πειθαρχικό παράπτωμα, εκτός αν τελέσθηκε από πρόθεση οπότε θα καθίστατο πλημμέλημα κολαζόμενο σύμφωνα με το άρθρο 259 ΠΚ. Εντούτοις, η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι και η από πρόθεση παράβαση καθήκοντος που συνιστά εγκληματική πλέον πράξη δεν χάνει συγχρόνως τον χαρακτήρα του πειθαρχικού παραπτώματος κολαζόμενο αυτοτελώς και ως τέτοιο· πρβλ. X. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 49, ο οποίος παραθέτει το ίδιο παράδειγμα ως προς την ποιοτική διάκριση ποινικού και διοικητικού αδικού· Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 26, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 391-392, ο οποίος παρατηρεί (σελ. 392) ότι η νομοθεσία προχωρούσε «... εις την διάκρισιν των δύο τούτων πεδίων του δικαίου [δηλαδή του ποινικού και του διοικητικού αδικού] βάσει σκέψεων σκοπιμότητας, ήτοι της απαλλαγής των ποινικών δικαστηρίων από φόρτον υποθέσεων και της ταχύτερας και διοικητικώς αποτελεσματικότερας καταστολής των διοικητικών παραβάσεων και αναζητούσης ούτω το κριτήριον της διακρίσεως απλώς εις μίαν διαφοράν βαρύτητος μεταξύ εγκλημάτων και αξιοποιούνων διοικητικών παραβάσεων, δηλαδή εις μίαν απλώς ποσοτικήν διαφοράν ...».

²²⁵ Βλ. H. Welzel, Der Verbotsirrtum im Nebenstrafrecht, JZ 1956, σελ. 240, τον οποίο παραθέτει ο N. Ανδρουλάκης, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 9.

κού δικαίου. Είναι η πρώτη μια ουσιαστικά ίδια κύρωση με την δεύτερη ενώ διαφέρει μόνο διότι είναι ποσοτικά ηπιότερη²²⁶;

Κατ' άλλη γνώμη, η διάκριση μεταξύ του ποινικού και του πειθαρχικού αδικού είναι αποκλειστικά ποιοτική: το πειθαρχικό παράπτωμα δεν είναι ένα ήσσον έγκλημα και αντίστροφα το υπηρεσιακό έγκλημα δεν είναι ένα βαρύ πειθαρχικό παράπτωμα²²⁷. Τόσο το έγκλημα όσο και το πειθαρχικό παράπτωμα συνιστούν, ως προς την τυποποίησή τους, άδικη και καταλογιστή πράξη απειλούμενη με ποινή²²⁸ και πλήττουν εξίσου την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας²²⁹. Εντούτοις, ενώ το μεν πειθαρχικό παράπτωμα διαταράσσει την δημόσια υπηρεσία, χωρίς από την διατάραξη να προέρχεται ευρύτερη κοινωνική βλάβη, αντίθετα το υπηρεσιακό έγκλημα εκλαμβάνεται ως «*διατάραξις των όρων συντηρήσεως και προαγωγής της ανθρωπίνης συμβιώσεως εις ωρισμένην κοινωνίαν*»²³⁰. Έτσι, το πειθαρχικό παράπτωμα στερείται ενός θεμελιώδους γνωρίσματος της έννοιας του εγκλήματος και, συνεπώς, ο κολασμός του εμπίπτει στην αρμοδιότητα της διοικητικής λειτουργίας, οι δε αποφάσεις των πειθαρχικών οργάνων δεν συνιστούν ούτε τυπικά ούτε ουσιαστικά δικαιοδοτικές πράξεις²³¹. Περαιτέρω συνέπεια της ποιοτικής διάκρισης είναι ότι ο δράστης του μεν εγκλήματος αξιολογείται ως αντικοινωνική προσωπικότητα, ο δε δράστης του πειθαρχικού παραπτώματος κρίνεται απλώς «*ανυπάκοος έναντι των διοικητικών επιταγών*»²³². η ποινή που επιβάλλεται για το πρώτο έχει χαρα-

²²⁶ Τον προβληματισμό θέτει ο Ν. Μπιτζιλέκης, ό.π., σελ. 33.

²²⁷ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 33, Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 49, Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 8, Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 24-25, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 393 επ.

²²⁸ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 33, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 394.

²²⁹ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 34, Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 25 Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 394, 395, ο οποίος παραπέμπει στον Ε. Schmidt, Das neue westdeutsche Wirtschaftsrecht, 1950, σελ. 20 που διακρίνει μεταξύ των εννόμων αγαθών των διοικουμένων (Rechtsgüter) και των διοικητικών εννόμων αγαθών (Verwaltungsgüter). Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1950), σελ. 91, κατά τον οποίο «*πέραν ωρισμένου σημείου, ο νόμος θεωρεί ότι η αντίθετος προς τα καθήκοντά του στάσις του δημοσίου υπαλλήλου δημιουργεί ανωμαλία, της οποίας η απήχησις φθάνει και πέραν του πλαισίου της δημοσίας υπηρεσίας και απειλεί την έννομον τάξιν, διό και ανάγει την στάσιν ταύτην εις αδίκημα ποινικόν, δημιουργούν ούτω ενταύθα πράγματι εν “ειδικόν ποινικόν δίκαιον” ...*».

²³⁰ Βλ. Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 395.

²³¹ Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 24, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 389, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 242, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1950), σελ. 90. Ωστόσο, ο Η. Κυριακόπουλος (ό.π., σελ. 281) παρατηρεί ορθά ότι ο ΥΚ/1951 «*τας πειθαρχικάς αποφάσεις των τε μονομελών και πολυμελών δικαιοδοσιών θεωρεί δικαιοδοτικές μάλλον ή διοικητικές πράξεις*» διότι «*αι εξ αυτών αμφισβητήσεις μεταξύ πειθαρχικός τιμωρηθέντος και προϊσταμένου υπόκεινται εις την μεταρρυθμιστικήν ιεραρχικήν εξουσίαν, αποκλειομένης παντελώς της ασκήσεως κατ' αυτών ιεραρχικής προσφυγής*».

²³² Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 24, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 389, Η. Κυριακόπουλου, ό.π., σελ. 242, Μ. Στασινόπουλου, ό.π. (υποσ. 1950), σελ. 90. Πρβλ. Σ. Λύτρα, Έννοια και βασική διάκριση των κυρώσεων στο ελληνικό

κτήρα μομφής για την προσωπικότητα του δράστη, ενώ η ποινή που επιβάλλεται για το δεύτερο εκφράζει μόνο μια ηθικά ουδέτερη κύρωση για την μη συμμόρφωσή του στο υπαλληλικό καθήκον²³³. Κατά την γνώμη αυτή, λοιπόν, κριτήριο διάκρισης μεταξύ του ποινικού και του πειθαρχικού αδικού είναι η βαρύτερη -ποινική- απαξία του υπηρεσιακού εγκλήματος έναντι της ηπιότερης -πειθαρχικής- απαξίας του πειθαρχικού παραπτώματος²³⁴. Θεμέλιο της διαφορετικής αξιολογικής βαρύτητας παρέχει η ύπαρξη ενός εννόμου αγαθού άξιου της εντονότερης δυνατής προστασίας, της ποινικής, δια της απειλής του ποινικού κολασμού. Η παράβαση ενός κανόνα δικαίου στην πρώτη περίπτωση είναι τόσο έντονη και προσβάλλει τόσο καίρια τους «*όρους συντηρήσεως και προαγωγής της ανθρώπινης συμβιώσεως*» ώστε επισύρει τον ποινικό κολασμό του υπαλλήλου, ενώ στην δεύτερη περίπτωση περιοριζόμενο στην «*απλή διατάραξη της ομαλής λειτουργίας της διοικήσεως*» υποχωρεί και αρκείται στον πειθαρχικό κολασμό του²³⁵. Ας υποθέσουμε ότι ο υπάλληλος τελεί το πειθαρχικό παράπτωμα της «*παράβασης της υποχρέωσης εχεμύθειας*»²³⁶. Η εχεμύθεια *per se* δεν συνιστά ήδη έννομο αγαθό άξιο ποινικής προστασίας, αλλά μόνο όταν εξειδικευθεί σε κάποιο δημόσιο ή ιδιωτικό έννομο συμφέρον, όταν καταστεί απόρρητο, προσλαμβάνει χαρακτήρα εννόμου αγαθού και τιμωρείται από τις διατάξεις των άρθρων 251 επ. ΠΚ²³⁷. Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι το πειθαρχικό παράπτωμα που δεν επικεντρώνεται σε ένα σαφώς οριοθετημένο, όπως απαιτεί το δόγμα του ποινικού δικαίου, έννομο αγαθό, δεν συνεπιφέρει και τον ποινικό του κολασμό. Μάλιστα, ακόμη κι αν υπάρχει τέτοιο έν-

θετικό δίκαιο, σελ. 104, ο οποίος υποστηρίζει ότι ούτε η αποδοκιμασία της προσωπικότητας του προσώπου, στο οποίο επιβάλλεται μια κύρωση -και, κατά τον ίδιο συγγραφέα, κανένα εν γένει ουσιαστικό κριτήριο- δεν μπορεί να θεωρηθεί μοναδικό συστατικό στοιχείο της έννοιας της κύρωσης, δεχόμενος ότι τελικά η «*αποδοκιμασία δεν είναι παρά η έκφραση της δυνατότητάς μας να επιβάλλουμε σε συγκεκριμένο δράστη ορισμένη κύρωση και τίποτε περισσότερο*».

²³³ Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 25, Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 395, ο οποίος όμως αναγνωρίζει ότι και «*η πράξις η συνιστώσα τοιαύτην [αξίοποινη διοικητική] παράβασιν συλλαμβάνεται ως απλή διατάραξις των όρων της ομαλής λειτουργίας της διοικήσεως, μόνον δε εμμέσως και όλως μεμακρυσμένως, δηλαδή μόνον λογικώς ουχι δε και αξιολογικώς, ως διατάραξις των όρων συντηρήσεως και προαγωγής της κοινωνίας*». Από την διαπίστωση αυτή έπεται ότι και το πειθαρχικό παράπτωμα δεν είναι *aliud*, έστω «*εμμέσως και όλως μεμακρυσμένως*», απέναντι στην «*διατάραξι[ν] των όρων συντηρήσεως και προαγωγής της ανθρώπινης συμβιώσεως εις ωρισμένην κοινωνίαν*». Εντούτοις, είναι αμφίβολο, όπως θα εκτεθεί παρακάτω, αν τόση απόσταση χωρίζει το πειθαρχικό παράπτωμα από το υπηρεσιακό έγκλημα όταν αμφοτέρα ταυτίζονται ως προς την αντικειμενική και υποκειμενική υπόσταση των πράξεων ή παραλείψεων που απαγορεύουν· Θ. Τσάτσου, ό.π., σελ. 80.

²³⁴ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 34, υποσ. 45, Χ. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 49, Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 25, ο οποίος παρατηρεί ότι, κατά το ποιοτικό κριτήριο, η διοικητική ποινή «*ουδόλως ... ενέχει την έννοιαν μομφής τινός κατ' αυτών*»· Γ.-Α. Μαγκάκη, ό.π., σελ. 395-396.

²³⁵ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 34.

²³⁶ Βλ. άρθρο 107 § 2 περ. η' ΥΚ/2015. Το παράδειγμα είναι του Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 36-37.

²³⁷ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 37.

νομο αγαθό, δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι έχει αναχθεί και από τον ίδιο τον νομοθέτη σε άξιο ποινικής προστασίας²³⁸.

Εντούτοις, η γνώμη που υιοθετεί το ποιοτικό κριτήριο δεν αποφεύγει τις αντιφάσεις ούτε είναι άμοιρη κριτικής. Έτσι, καθώς το πειθαρχικό παράπτωμα, όπως και το υπηρεσιακό έγκλημα, συνιστά άδικη και καταλογιστή πράξη του δημοσίου υπαλλήλου, συγκεντρώνει τα θεμελιώδη γνωρίσματα του τελευταίου, δηλαδή προϋποθέτει συμπεριφορά του υπαλλήλου αντίθετη σε κανόνα δικαίου και αποδοκιμασία από την έννομη τάξη της προσωπικότητάς του²³⁹. Εξάλλου, και η γνώμη ότι τα υπηρεσιακά εγκλήματα πλήττουν τους όρους «*συντηρήσεως και προαγωγής της ανθρωπίνης συμβιώσεως εις ωρισμένην κοινωνίαν*» ενώ τα πειθαρχικά παραπτώματα συνιστούν μόνο «*απλή διατάραξη της ομαλής λειτουργίας της διοικήσεως*», δεν μπορεί να αποτελέσει σταθερό έδαφος για την μεταξύ τους διάκριση²⁴⁰. Κι αυτό, όχι μόνο διότι συχνά η ίδια πράξη μπορεί να συνιστά συγχρόνως και υπηρεσιακό έγκλημα και πειθαρχικό παράπτωμα²⁴¹, αλλά και διότι κανόνες του ποινικού δικαίου απειλούν με κολασμό πράξεις ή παραλείψεις που προκαλούν διατάραξη της εύρυθμης και αποτελεσματικής λειτουργίας της δημόσιας υπηρεσίας²⁴². Τέλος, η κοινωνικοηθική αποδοκιμασία της προσωπικότητας του υπαλλήλου κρίνεται σε συνάρτηση με τον βαθμό της υπαιτιότητάς του και την βαρύτητα των συνεπειών της συμπεριφοράς του²⁴³. Επομένως, το πειθαρχικό παράπτωμα δεν διακρίνεται από το υπηρεσιακό έγκλημα ενόψει των συνεπειών τους στο έννομο αγαθό που προστατεύουν²⁴⁴.

Τα αδιέξοδα της ποσοτικής και της ποιοτικής διάκρισης επιχείρησε να υπερβεί η νεότερη μικτή θεωρία που πρεσβεύει ότι το ποινικό και το πειθαρχικό άδικο διαφέρουν άλλοτε ποσοτικά

²³⁸ Βλ. Ν. Μπιτζιλέκη, ό.π., σελ. 37-38.

²³⁹ Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 26· ΣτΕ 1008/1938.

²⁴⁰ Βλ. Σ. Λύτρα, ό.π. (υποσ. 232), σελ. 82 επ. και ιδίως σελ. 84 υποσ. 26: «[Τ]ο στοιχείο της συμμόρφωσης στο δίκαιο εκείνων, στους οποίους αφορά ένας κυρωτικός κανόνας, είναι κοινό σε κάθε είδους κύρωση ... και κατά συνέπεια δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνδέεται με μια μόνο κατηγορία κυρώσεων, τις διοικητικές ... Πράγμα φυσικό, άλλωστε, στο μέτρο που το στοιχείο αυτό συνδέεται όχι με την έννοια ή το σκοπό, αλλά με τη λειτουργία της κύρωσης, είναι δηλ. αποτέλεσμα που απορρέει από το απλό γεγονός ότι ορισμένο κακό προβλέπεται -ή-επιβάλλεται- σαν αντίδραση στην επίδειξη συμπεριφοράς, αντίθετης στο δίκαιο» Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 27-28.

²⁴¹ Βλ. Χ. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 49.

²⁴² Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 28-29.

²⁴³ Βλ. Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 29.

²⁴⁴ Βλ. Σ. Λύτρα, ό.π. (υποσ. 232), σελ. 99, ο οποίος καταλήγει το συμπέρασμα ότι οι ποικίλες μορφές κυρώσεων (ποινικές, διοικητικές, πειθαρχικές) δεν μπορούν να διακριθούν στην βάση της συμπεριφοράς που είχε προηγηθεί και υπήρξε αιτία για την επιβολή των κυρώσεων· Δ. Παπανικολαΐδη, ό.π., σελ. 30.

και άλλοτε ποιοτικά²⁴⁵. Κατά την θεωρία αυτή, ορισμένες πράξεις ή παραλείψεις εμφανίζουν τέτοια κοινωνική απαξία ώστε δεν είναι δυνατό να απομακρυνθούν από το πεδίο του ποινικού κολασμού²⁴⁶. Έτσι, η υπεξαίρεση από δημόσιο υπάλληλο ενός εξαιρετικά υψηλού χρηματικού ποσού δεν θα μπορούσε ποτέ να θεωρηθεί ότι συνιστά μόνο πειθαρχικό παράπτωμα και όχι έγκλημα²⁴⁷. Η διάκριση σε αυτήν την περίπτωση είναι ποιοτική, καθώς η απαξία που εκφράζει η παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος δεν είναι απλώς (ή αποκλειστικώς) πειθαρχική αλλά (και) ποινική. Αντίστροφα, στις οριακές περιπτώσεις όπου το πειθαρχικό και το ποινικό δίκαιο ξεφεύγουν από την «ασύμπτωτη τροχιά»²⁴⁸ τους, η διάκριση δεν μπορεί παρά να είναι ποσοτική²⁴⁹: το πειθαρχικό παράπτωμα παρουσιάζεται πλέον ως «πταίσμα» και το υπηρεσιακό έγκλημα ως «πλημμέλημα»²⁵⁰. Ωστόσο, ως προς τις οριακές περιπτώσεις εξακολουθεί να εμφανίζεται το πρόβλημα του περιεχομένου μιας ποσοτικής διάκρισης. Σχετικώς έχουν προταθεί το ουσιαστικό, το λειτουργικό και το τυπικό (οργανικό) κριτήριο. Έτσι, στις δυσδιάκριτες περιπτώσεις όπου αλληλεπιδρούν το πειθαρχικό με το ποινικό άδικο, την λύση παρέχει κατά το ουσιαστικό κριτήριο η φύση της κύρωσης²⁵¹. Στερητικές της ελευθερίας ποινές απειλούν, βέβαια, κατ' αρχήν μόνο οι κανόνες του ποινικού δικαίου. Εντούτοις, το κριτήριο της φύσης της κύρωσης δεν είναι ικανό να εξηγήσει την επιβολή στερητικών της ελευθερίας ποινών ως πειθαρχικών στο πεδίο του ειδικού πειθαρχικού δικαίου²⁵², καθώς και, υπό προϋποθέσεις, την χρηματική ποινή που αποτελεί το σημείο τομής των πειθαρχικών και των ποινών του ποινικού δικαίου²⁵³. Από την άλλη πλευρά, το λειτουργικό κριτήριο που στηρίζεται στην κοινωνικοηθική αποδοκιμασία του δράστη επικρίνεται ως «ολισθηρό»²⁵⁴. Τέλος, το τυπικό (οργανικό) κριτήριο συνδέεται με το όργανο που είναι αρμόδιο για την επιβολή της εκάστοτε ποινής. Το κριτήριο αυτό, που θα μπορούσε πράγματι να αποτελέσει μια σταθερή βάση για την διάκριση μεταξύ του πειθαρχικού και

²⁴⁵ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

²⁴⁶ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

²⁴⁷ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

²⁴⁸ Βλ. *E. Δαρζέντα*, ό.π., σελ. 13.

²⁴⁹ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

²⁵⁰ Κατά τον *X. Μυλωνόπουλο*, ό.π., σελ. 50, η μικτή θεωρία, τουλάχιστον στην θεωρία του ποινικού δικαίου, είναι κρατούσα: για περαιτέρω παραπομπές στην γερμανική θεωρία, βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50, υποσ. 52. Πρβλ. *N. Μπιτζιλέκη*, ό.π., σελ. 38, υποσ. 51, κατά τον οποίο τις αντιφάσεις τόσο του ποσοτικού όσο και του ποιοτικού κριτηρίου διάκρισης είναι ικανή να ξεπεράσει η μικτή θεωρία.

²⁵¹ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50. Για το γεγονός ότι η φύση της κύρωσης συνιστά καθοριστικό στοιχείο προκειμένου μια κύρωση να θεωρηθεί ποινή κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ, βλ. παρακάτω σελ. 65 επ..

²⁵² Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50, *Σ. Λύτρα*, ό.π. (υποσ. 232), σελ. 90-92.

²⁵³ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

²⁵⁴ Βλ. *X. Μυλωνόπουλου*, ό.π., σελ. 50.

του ποινικού αδίκου²⁵⁵, δεν μπορεί ωστόσο να αποκαλύψει πότε ένα διοικητικό όργανο επιβάλλει μια κατ' ουσία εγκληματική ποινή²⁵⁶. Η γνώμη, λοιπόν, αυτή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η *differentia specifica* περιορίζεται τελικά στον προσδιορισμό των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της εκάστοτε απειλούμενης κύρωσης²⁵⁷.

²⁵⁵ Το τυπικό (οργανικό) κριτήριο υιοθετεί ο Σ. Λύτρας, ό.π. (κυρώσεις), σελ. 115 επ., ο οποίος επισημαίνει (σελ. 121) ότι η υποβάθμιση της τυπικής έναντι της ουσιαστικής διάκρισης μεταξύ των ποικίλων κυρώσεων «θα σόκαρε» αν αναλογισθούμε διοικητικές κυρώσεις που είτε επιβάλλονταν παλαιότερα από ποινικά δικαστήρια είτε εξακολουθούν να επιβάλλονται σωρευτικά με τέτοιες κυρώσεις.

²⁵⁶ Βλ. Χ. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 51. Συγχρόνως, η τυπική διάκριση δεν αναμετράται με την περίπτωση όπου ένα δικαστικό όργανο επιβάλλει κατ' ουσίαν πειθαρχικές ποινές. Βλ. για παράδειγμα άρθρα 9, 10 ΣτρΠΚ που απειλούν με την επιβολή των παρεπόμενων ποινών της καθαίρεσης και της έκπτωσης, οι οποίες θα πρέπει να θεωρηθεί ότι παρουσιάζουν κατ' ουσίαν πειθαρχικό χαρακτήρα.

²⁵⁷ Βλ. Χ. Μυλωνόπουλου, ό.π., σελ. 51.

ΜΕΡΟΣ Β

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

1. Εθνικό δίκαιο

Ήδη από την θέση σε ισχύ του ΥΚ/1951 δεν υπήρχε στο πειθαρχικό δίκαιο, όπως στο ποινικό, μια *numerus clausus* των πειθαρχικών παραπτώματων. Αντίθετα, καθιερωνόταν μια γενική ρήτρα²⁵⁸ και συμπληρωνόταν με μια ενδεικτική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτώματων²⁵⁹. Βέβαια, η απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτώματων θα είχε πράγματι ενδεικτικό χαρακτήρα αν δεν εμπόδιζε το πειθαρχικό όργανο να ασκήσει πειθαρχική δίωξη και να επιβάλει ποινή και για πράξεις ή παραλείψεις που θα ήταν μεν κατά την κρίση του πειθαρχικώς ελεγκτέες -θα συνιστούσαν παράβαση του υπαλληλικού καθήκοντος-, αλλά δεν θα τυποποιούνταν ειδικώς ως πειθαρχικά παραπτώματα. Σε αυτήν την περίπτωση, δεν θα ήταν μάλιστα αναγκαίος και ο νομικός χαρακτηρισμός των πράξεων ή παραλείψεων που τελέσθηκαν ώστε να υπαχθούν στην νομοτυπική μορφή ενός από τα ειδικά πειθαρχικά παραπτώματα του ΥΚ, δεδομένου ότι ο σχετικός κατάλογος είναι ενδεικτικός, συνεπώς όχι αποκλειστικός διαφορετικών μορφών πειθαρχικών παραβάσεων που δεν περιέχονται σε αυτόν. Ωστόσο, τόσο από την νομολογία όσο και από την θεωρία προκύπτει ότι δεν καταλείπεται έδαφος για τον κολασμό συμπεριφορών, των οποίων παρέλκει ο νομικός χαρακτηρισμός και η υπαγωγή τους σε ένα από τα ειδικά πειθαρχικά παραπτώματα του ΥΚ· με άλλες λέξεις, δεν έχει κριθεί ότι επιτρέπεται η δίωξη και τιμωρία ως πειθαρχικού παραπτώματος μιας συμπεριφοράς χωρίς προηγουμένως να έχει υπαχθεί σε ένα από τα απαριθμούμενα από τον ΥΚ πειθαρχικά παραπτώματα. Η διαπίστωση αυτή πρέπει μάλλον να θεωρηθεί ότι στερεί από μια απαρίθμηση, όπως αυτήν των προγενέστερων ΥΚ, τον γνήσιο ενδεικτικό χαρακτήρα της.

Τελικά, η ενδεικτική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτώματων φαίνεται ότι εγκαταλείφθηκε μετά την θέση σε ισχύ του ΥΚ/2012²⁶⁰. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στην αιτιο-

²⁵⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, *ό.π.*, σελ. 455.

²⁵⁹ Βλ. παραπάνω σελ. 6 επ..

²⁶⁰ Βλ. Τ. Ζολώτα, Η αρχή της σαφήνειας στο πειθαρχικό διοικητικό δίκαιο, ΘΠΔΔ 2016, σελ. 689, Ε. Σπηλιωτόπουλου/Χ. Χρυσανθάκη, Βασικοί θεσμοί δημοσιοϋπαλληλικού δικαίου, σελ. 85, οι οποίοι μάλιστα δέχονται ότι ο νομοθέτης επέλεξε την αποκλειστική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτώματων εφαρμόζοντας τον κανόνα *nul-*

λογική έκθεση του ν. 4057/2012: «Με τις βασικές κατευθύνσεις του σχεδίου επιδιώκεται: α) Ο σαφής και αποκλειστικός προσδιορισμός των πειθαρχικών παραπτώματων των δημοσίων υπαλλήλων. Για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία του δημοσιοϋπαλληλικού δικαίου καθιερώνεται η αποκλειστική απαρίθμηση των πειθαρχικών παραπτώματων η οποία αποτελεί σημαντική καινοτομία και αποσκοπεί στο να γνωρίζει εκ των προτέρων ο δημόσιος υπάλληλος το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλει να διαμορφώνει την εν γένει συμπεριφορά του, τόσο εντός όσο και εκτός υπηρεσίας, έτσι ώστε να αποφεύγει πράξεις ή παραλείψεις που είναι πειθαρχικά αποδοκιμαστέες»²⁶¹. Και παρακάτω: «Από τη νέα διατύπωση συνάγεται ότι δεν δίδεται ορισμός του πειθαρχικού παραπτώματος, σύμφωνα με τα ισχύσαντα στους προηγούμενους υπαλληλικούς κώδικες, αλλά επιλέγεται η μέθοδος της περιοριστικής απαρίθμησης των πειθαρχικών παραπτώματων στο επόμενο άρθρο [107]»²⁶². Έτσι, με την διαγραφή μίας λέξης ο ΥΚ/2012 έθεσε τέρμα σε μια μακρά παράδοση του πειθαρχικού δικαίου που ανάγεται ήδη στον ΥΚ/1951 σύμφωνα με την οποία το πειθαρχικό παράπτωμα δεν μπορεί να προσδιορισθεί εκ των προτέρων. Εντούτοις, παρατηρείται ότι η ιδιαίτερα ευρεία διατύπωση των πειθαρχικών παραπτώματων, η οποία, σε αντίθεση με την ενδεικτική απαρίθμηση, επιβίωσε της νομοθετικής μεταβολής, και η προσφυγή σε αόριστες έννοιες κατά τον προσδιορισμό του περιεχομένου του υπαλληλικού καθήκοντος τόσο εντός όσο και εκτός της υπηρεσίας, καθιστά ίσως πραγματικά αμφίβολη την πρόοδο που επιτεύχθηκε με την περιοριστική περιγραφή των περιπτώσεων συνδρομής της πειθαρχικής ευθύνης. Εφόσον, λοιπόν, πειθαρχικό παράπτωμα συνιστούν πλέον μόνο οι καθοριζόμενες στο άρθρο 108 ΥΚ/2015 πράξεις και παραλείψεις, καθίσταται επιτακτική η εξέταση της νομολογίας του ΣτΕ ως προς εκείνο το παράπτωμα που, μολονότι εμφανίζει την μεγαλύτερη ίσως ασάφεια από τα υπόλοιπα²⁶³, εντούτοις επιβίωσε και είναι ικανό να καταστήσει επισφαλή την νομοθετική επιδίωξη «να γνωρίζει εκ των προτέρων ο δημόσιος υπάλληλος το πλαίσιο μέσα στο οποίο οφείλει να διαμορφώνει την εν γένει συμπεριφορά του»²⁶⁴.

Το πειθαρχικό παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός ή εκτός υπηρεσίας»²⁶⁵, το οποίο καθοριζόταν ήδη από τον ΥΚ/1951, συνι-

lum crimen nulla poena sine lege, I. Μαθιουδάκη, Το νέο πειθαρχικό δίκαιο των δημοσίων υπαλλήλων (ν. 4057/2012). Κριτική επισκόπηση, ΔιΔικ 2013, σελ. 56.

²⁶¹ Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4057/2012, σελ. 1.

²⁶² Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4057/2012, σελ. 3.

²⁶³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 467.

²⁶⁴ Βλ. αιτιολογική έκθεση ν. 4057/2012, σελ. .

²⁶⁵ Βλ. άρθρα 107 § 1 περ. ε' ΥΚ/2015, ΥΚ/2012, 109 § 2 περ. δ' ΥΚ/2007, ΥΚ/1999, 206 § 1 περ. β', ι' ΥΚ/1977, 132 § 1 περ. β', ι' ΥΚ/1951. Πρβλ. και άρθρα 106 § 2 ΥΚ/2007, 106 § 2 ΥΚ/1999, 205 § 2 ΥΚ/1977, 131 § 2 ΥΚ/1951. Αντίστοιχη πρόβλεψη, χωρίς εντούτοις να επεκτείνεται στις εκτός υπηρεσίας υποχρεώσεις του υπαλλη-

στά ένα από τα πλέον ασαφή ειδικά πειθαρχικά παραπτώματα²⁶⁶. Το ίδιο παράπτωμα συμπεριλαμβανόταν στο σύνολο των μεταγενέστερων ΥΚ. Αντίθετα δεν συμπεριελήφθη στον κατάλογο των ειδικών πειθαρχικών παραπτωμάτων των ΥΚ/2007 και ΥΚ/1999, οι οποίοι όμως ταυτόχρονα το περιείχαν μεταξύ των παραπτωμάτων που επέσυραν την ποινή της οριστικής παύσης²⁶⁷. Εύλογα λοιπόν γινόταν δεκτό τόσο από την θεωρία όσο και από την νομολογία²⁶⁸, ότι μπορούσε να υπαχθεί στην νομοτυπική μορφή του γενικού πειθαρχικού παραπτώματος. Πρόκειται εξάλλου για ευρέως περιεχομένου παράπτωμα στο οποίο μπορεί τελικά να υπαχθεί κάθε επίμεμπτη, εντός και εκτός υπηρεσίας, συμπεριφορά του υπάλληλου²⁶⁹. Πρόκειται μάλιστα για ένα από τα βαρύ-

λου, περιλήφθηκε στους ΥΚ/2012 και ΥΚ/2015 ως το ειδικό πειθαρχικό παράπτωμα του άρθρου 107 § 1 περ. β': «[1. Πειθαρχικά παραπτώματα είναι ιδίως: ...] β) κάθε παράβαση υπαλληλικού καθήκοντος που προσδιορίζεται από τις υποχρεώσεις που επιβάλλουν στον υπάλληλο οι κείμενες διατάξεις, εντολές και οδηγίες ...».

²⁶⁶ Για ένα παράδειγμα που αποδεικνύει τον κίνδυνο άσκησης αυθαίρετων πειθαρχικών διώξεων, βλ. *Ε. Μακριδάκη*, ό.π., σελ. 17 (επιβολή πειθαρχικής ποινής σε δικαστικό λειτουργό που μετέβη στο γήπεδο για την παρακολούθηση ποδοσφαιρικού αγώνα).

²⁶⁷ Βλ. άρθρα 109 § 2 περ. δ' ΥΚ/1999, ΥΚ/2007.

²⁶⁸ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 461, 470, ο οποίος προσθέτει (σελ. 461-462) ότι: «... ενόψει της γενικής διατυπώσεως της § 2 του παρόντος άρθρου [106 ΥΚ/1999] θα πρέπει να γίνει δεκτό παρά την γενικότητα αυτής ότι συστηματικώς και ερμηνευτικώς δεν επιτρέπεται να υπάγεται στη γενική διάταξη της παραβάσεως καθήκοντος παρά μόνον ό,τι απομένει σ' αυτήν αφαιρουμένου του χώρου που καταλαμβάνουν τα ειδικά και συναφή προς την παράβαση καθήκοντος πειθαρχικά αδικήματα των περ. δ' έως στ' του άρθρου 107 ΥΚ[1999] ...». Ο ίδιος συγγραφέας συμπληρώνει (σελ. 472) ότι συχνά στην νομολογία το τελεσθέν πειθαρχικό παράπτωμα, όπως π.χ. της «παράβασης καθήκοντος κατά τον ΠΚ ή άλλους ειδικούς ποινικούς νόμους», κρίνεται ότι συρρέει με το παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός ή εκτός υπηρεσίας», γεγονός που επιτρέπει την επιβολή της ποινής της οριστικής παύσης· την επιβολή αυτής της ποινής δεν θα επέτρεπε αυτοτελώς η διαπίστωση της τέλεσης της «παράβασης καθήκοντος κατά τον ΠΚ ή άλλους ειδικούς ποινικούς νόμους». Πρβλ. ΣτΕ 3617/2000, 323/2000, 2628/1999. Ως προς την διαχρονική διατύπωση της νομοτυπικής μορφής του παραπτώματος μεταξύ των ΥΚ/2012 και ΥΚ/2015 επισημαίνεται ότι ενώ με τον ΥΚ/2007 μπορούσε να επιβληθεί η ποινή της οριστικής παύσης, μεταξύ άλλων, για «χαρακτηριστικώς αναξιοπρεπή ή ανάξια για υπάλληλο διαγωγή εντός ή εκτός υπηρεσίας» (άρθρο 109 § 2 περ. δ' ΥΚ/2007), εντούτοις ο ν. 4057/2012 απάλειψε από το άρθρο 109 § 2 ΥΚ/2007 την λέξη «χαρακτηριστικώς» γεγονός που, σε συνδυασμό με την κατάργηση της σύνδεσης της ποινής της οριστικής παύσης με συγκεκριμένα πειθαρχικά παραπτώματα, επέτρεπε πλέον την επιβολή της συγκεκριμένης ποινής και για συμπεριφορά που δεν ήταν χαρακτηριστικώς «αναξιοπρεπής ή ανάρμοστη ή ανάξια για υπάλληλο εντός ή εκτός υπηρεσίας» (άρθρο 107 § 1 περ. ε' ΥΚ/2012)· αντικαταστάθηκε δε η λέξη «διαγωγή» με την λέξη «συμπεριφορά» ενώ προστέθηκε η λέξη «ανάρμοστη». Τέλος, ο ΥΚ/2015 απάλειψε την λέξη «ανάρμοστη» και αντικατέστησε εκ νέου την λέξη «συμπεριφορά» με την λέξη «διαγωγή»· βλ. σχετικά *Ν. Πανταζή*, ό.π. (υποσ. 52), σελ. 57.

²⁶⁹ Γι' αυτό τον λόγο, οι σχετικώς ασκούμενες πειθαρχικές διώξεις πρέπει να περιορίζονται στις περιπτώσεις όπου επέρχονται δυσμενείς συνέπειες στην εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της συγκεκριμένης δημόσιας υπηρεσίας και, συγχρόνως, να συμβαδίζουν με τον κοινωνικό ρυθμό και τις μεταβαλλόμενες αντιλήψεις· βλ. *Ε. Μακριδάκη*, ό.π., σελ. 17.

τερα πειθαρχικά παραπτώματα δεδομένου ότι μπορεί να επισύρει, αυτοτελώς²⁷⁰ ή και σε συρροή με άλλο παράπτωμα²⁷¹, την ποινή της οριστικής παύσης, ακόμη κι αν τελέσθηκε από αμέλεια. Σχετικώς υποστηρίζεται ότι το κριτήριο της αναξιοπρεπούς ή ανάξιας ή ανάρμοστης για υπάλληλο συμπεριφοράς εκτός υπηρεσίας δεν είναι αυθαίρετο, εφόσον εμπίπτει στα μεταβαλλόμενα συν τω χρόνω όρια που επιβάλλει η κρατούσα κοινωνική ηθική στην προσωπική και κοινωνική ζωή του δημοσίου υπαλλήλου²⁷² και καθίστανται τόσο στενότερα όσο το προσβαλλόμενο από την συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη έννομο αγαθό ταυτίζεται με εκείνο το οποίο ο υπάλληλος έχει υποχρέωση να προστατεύει και να διαφυλάττει, και όσο υψηλότερος είναι ο διοικητικός βαθμός τον οποίο φέρει²⁷³. Έτσι, συμπεριφορά που καθιστά τον υπάλληλο ανάξιο της κοινής εμπιστοσύνης και εκτίμησης είναι ικανή να επιφέρει την οριστική απομάκρυνσή του από την δημόσια υπηρεσία²⁷⁴.

²⁷⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 471· ΣτΕ 2822/2000.

²⁷¹ Από την θεωρία, βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 471, Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου, Ερμηνεία υπαλληλικού Κώδικα, σελ. 403, οι οποίοι παραπέμπουν στην ΣτΕ 2211/1975 που έκρινε ως εξής: Υπάλληλος της υπηρεσίας συγκοινωνιών πρωτεύουσας προέβη με δόλο στην επιθεώρηση και ανακριβή εκτίμηση, ως προς τον τύπο και την ισχύ της μηχανής, επιβατηγού αυτοκινήτου που είχε την πρόθεση να αποκτήσει. Το ΣτΕ έκρινε σχετικώς προσήκουσα την ποινή της οριστικής παύσης για τα τελεσθέντα πειθαρχικά παραπτώματα α) της «χρησιμοποίησης της υπαλληλικής ιδιότητας προς εξυπηρέτησιν ιδιωτικών συμφερόντων», β) της «εκτός υπηρεσίας αναξίας δημοσίου υπαλλήλου διαγωγής», γ) της «εν υπηρεσία αναξιοπρεπούς ή αναξίας δημοσίου υπαλλήλου διαγωγής», και δ) της «παραβάσεως καθήκοντος κατά τον ποινικόν ή άλλους ειδικούς νόμους» (άρθρο 132 § 1 περ. κβ', β', ι' και λ' ΥΚ/1951). Είναι προφανές ότι, σε περιπτώσεις όπως η παραπάνω, αργεί η υπερίσχυση της ειδικότερης έναντι της γενικότερης διάταξης, γεγονός που μάλλον επιβεβαιώνει την στενή σύνδεση του πειθαρχικού με το ποινικό δίκαιο και παραπέμπει στον θεσμό της επιβολής συνολικής ποινής σε περίπτωση συρροής περισσώτερων εγκλημάτων. Βλ. και ΣτΕ 2205/1992.

²⁷² Βλ. Β. Κονδύλη, ό.π., σελ. 1662, αρ. περιθ. 25, Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 472, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 162.

²⁷³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 472.

²⁷⁴ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 469-470, ο οποίος παραθέτει ως παράδειγμα (σελ. 470) ότι: «... στις καθημερινές σχέσεις και ιδίως στον τομέα π.χ. της συναλλακτικής δραστηριότητας πρέπει να είναι σε θέση ο υπάλληλος να εκπληρώνει τις ελεύθερες λαμβανόμενες υποχρεώσεις αποφεύγων ν' αναλαμβάνει δεσμεύσεις που οι δυνάμεις του (π.χ. οι οικονομικές) προδήλως δεν επαρκούν να ικανοποιήσουν και να φέρουν σε πέρας». Για το συγκεκριμένο ζήτημα, βλ. και Β. Καρακώστα, Το πειθαρχικό αδίκημα της «χαρακτηριστικής αναξιοπρεπούς διαγωγής υπαλλήλου με τη σύναψη και δυστροπία εξόφλησης ιδιωτικών χρεών, Δ 1992, σελ. 187 επ., Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου, ό.π., σελ. 395, οι οποίοι παραπέμπουν στην ΣτΕ 570/1973 κατά την οποία συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα η κατά την ενόπιον ποινικού δικαστηρίου αναγνώριση από τον υπάλληλο της οφειλής του έναντι ιδιώτη προκειμένου να αθωωθεί από την κατηγορία της απάτης ενώ πριν την εκδίκαση αρνούνταν κατ' επανάληψη την ύπαρξη της οφειλής του· Ε. Μακριδάκη, ό.π., σελ. 97, Χ. Φθενάκη, ό.π., σελ. 163. Πρβλ. ΕιδΔικ 88/2013 σκ. 15: «... η νέα αυτή μείωση [των μισθών των δικαστικών λειτουργών επελθούσα με τον ν. 4093/2012], ... θα μπορούσε να δημιουργήσει σε αυτούς ανασφάλεια ως προς την δυνατότητά τους να ανταποκριθούν στις φορολογικές και πάσης φύσεως οικονομικές υποχρεώσεις, ανειλημμένες πριν από την έναρξη της περικοπής των αποδοχών τους ή γεννηθείσες μεταγε-

Το κριτήριο για την κατάταξη της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός υπηρεσίας» είναι κυρίως τοπικό και εξαρτάται από την εκδήλωση των πράξεων ή παραλείψεων κατά την διάρκεια λειτουργίας και στο κατάστημα της δημόσιας υπηρεσίας²⁷⁵. Εντούτοις, σε πολλές περιπτώσεις τα όρια μεταξύ της εντός και εκτός υπηρεσίας αναξιοπρεπούς συμπεριφοράς είναι δυσδιάκριτα, με συνέπεια πράξεις που τελούνται εκτός υπηρεσίας αλλά συνδέονται στενά με αυτήν να χαρακτηρίζονται συχνά ως πειθαρχικώς τιμωρητέες εντός και εκτός υπηρεσίας²⁷⁶. Το πειθαρχικό αυτό παράπτωμα κρίθηκε ότι συνιστούν η λήψη από εφοριακό υπάλληλο δώρων για να παραλείψει τον έλεγχο επιχείρησης²⁷⁷, ή για να μειώσει ή ακυρώσει το πρόστιμο φορολογουμένου²⁷⁸, η διενέργεια από τελωνειακό υπάλληλο πράξεων πλαστογραφίας, νόθευσης εγγράφων και ψευδών βεβαιώσεων με σκοπό την αποφυγή των διατυπώσεων για τον εκτελωνισμό αυτοκινήτων²⁷⁹, η αυτοπροαίρετη απομάκρυνση διπλωματικού υπαλλήλου από την χώρα όπου υπηρετούσε²⁸⁰, η εξόφληση από διπλωματικούς υπαλλήλους επιταγών της προξενικής αρχής στην μαύρη αγορά γεγονός που λόγω της ισοτιμίας γεννούσε εύλογες αμφιβολίες για την διαχείριση του δημοσίου χρήματος²⁸¹, η σύμπραξη υπαλλήλου στην σύνταξη παράνομων ερασιτεχνικών και επαγγελματικών αδειών οδήγησης αυτοκινήτου²⁸² και, τέλος, η οικειοποίηση από υπάλληλο επιστημονικής μελέτης τρίτου προκειμένου να χρησιμοποιη-

νεστέρωσ, και ανησυχία ως προς τις συνέπειες που τυχόν αδυναμία τους να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις αυτές θα μπορούσε να έχει στο κύρος αυτών ως δικαστών και κατ' επέκταση στο κύρος της ίδιας της δικαστικής λειτουργίας, λαμβανομένου υπ' όψη ότι, λόγω ακριβώς του λειτουργήματος που ασκούν, μη συνεπής εκ μέρους τους εκπλήρωση φορολογικών ή άλλης φύσεως οικονομικών υποχρεώσεων, εκτός από ποινικής, διοικητικής ή αστικής φύσεως συνέπειες, που μπορεί, κατά νόμο, να έχει, ενέχει και ηθική απαξία, μεγαλύτερη δε από ό,τι έχει η μη εκπλήρωση τέτοιας φύσεως υποχρεώσεων από τους άλλους πολίτες ...».

²⁷⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 481.

²⁷⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 476, 481, 505, όπου (σελ. 505) παρατηρεί ότι: «Η ... τυχαία παράθεση σειράς ειδικών πειθαρχικών παραπτωμάτων σε συνέχεια μάλιστα και σε συσχέτιση προς τα ειδικά πειθαρχικά παραπτώματα ..., των οποίων τα στοιχεία (αντικειμενική, υποκειμενική υπόσταση, λοιποί όροι) δεν παρατίθενται κατά τρόπο ακριβή και συγκεκριμένο, έχει ως συνέπεια όχι μόνον την αλληλοκάλυψη και σύγχυση αυτών στην πρακτική εφαρμογή τους αλλά κατ' επέκταση την συνακόλουθη αδυναμία της νομολογίας ή της ερμηνείας να χαράξουν -τα πράγματι υπαρκτά- διαχωριστικά σύνορα μεταξύ αυτών και να εστιάσουν τις τυχόν υπάρχουσες ειδοποιούς διαφορές, πράγμα που τελικώς αναχαίτισε και εμποδίζει ακόμα την εξελικτική πορεία του ειδικού πειθαρχικού δικαίου προς μία περισσότερο συστηματική, ολοκληρωμένη και συνολική εκτίμηση του (ειδικού) πειθαρχικού δικαίου ...».

²⁷⁷ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 482, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 805-806, 806-807, 810.

²⁷⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 482, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 805-806, 806-807, 810.

²⁷⁹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 487, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 807, 809.

²⁸⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 487.

²⁸¹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 488.

²⁸² Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 488.

θεί ως ανακοίνωση σε επιστημονικό συνέδριο ή για την απόκτηση μεταπτυχιακού διπλώματος ειδίκευσης²⁸³. Από την νεότερη νομολογία έχει κριθεί ότι το ίδιο παράπτωμα συνιστούν η πρόκληση από υπάλληλο υλικής ζημίας σημαντικού ύψους για το Δημόσιο με χρησιμοποίηση ιδιαίτερων τεχνασμάτων²⁸⁴, η υποβολή πλαστού τίτλου σπουδών με σκοπό να προηγηθεί στην κατάταξη των υποψηφίων για διορισμό σε συγκεκριμένη θέση²⁸⁵, η απόπειρα σωφρονιστικού υπαλλήλου για λαθραία εισαγωγή ναρκωτικών ουσιών σε κατάσταση κράτησης²⁸⁶ καθώς και η μη υποβολή ή η υποβολή ανακριβούς δήλωσης ή η μη μεταβολής της δήλωσης περιουσιακής κατάστασης του υπαλλήλου²⁸⁷.

Από την παλαιότερη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας έχει κριθεί ότι συνιστούν το πειθαρχικό παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εκτός υπηρεσίας», η σύναψη από εκπαιδευτικό ερωτικών σχέσεων με μαθήτριά²⁸⁸, οι συχνές συναντήσεις εκπαιδευτικού με μαθήτριά με την οποία διατηρούσε ερωτικές σχέσεις και οι οχλήσεις προς τους συναδέλφους του εκπαιδευτικούς να την βαθμολογήσουν επιεικώς²⁸⁹, η συζήτηση εκπαιδευτικού με μαθητές για ερωτικό του πρόβλημα, η πρόσκληση στην οικία του μαθητών στους οποίους επέτρεπε να διεγείρονται ερωτικά με άσεμνα περιοδικά²⁹⁰, οι αδικαιολόγητες θωπείες²⁹¹, η ψευδής υπόσχεση γάμου και η επίδοση στην ίδια των θεμάτων των εξετάσεων²⁹², η σύναψη εκτός γάμου σχέσεων από έγγαμο εκπαιδευτικό πριν λυθεί ο γάμος του, γεγονός το οποίο προκάλεσε δυσμενή σε βάρος του σχόλια²⁹³, η σύναψη από εκπαιδευτικό ερωτικών σχέσεων με μαθήτριά την οποία στην συνέχεια εγκατέλειψε²⁹⁴, η σύναψη ερωτικών σχέσεων μεταξύ έγγαμων εκπαιδευτικών που υπηρετούσαν στην ίδια σχολική μονάδα με συνέπεια να προκληθούν δυσμενή σε βάρος τους σχόλια²⁹⁵ και η καθημερινή έξοδος εκπαι-

²⁸³ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 491.

²⁸⁴ Βλ. ΣτΕ 2164/2014 σκ. 14.

²⁸⁵ Βλ. ΣτΕ 1264/2014 σκ. 15.

²⁸⁶ Βλ. ΣτΕ 985/2005 σκ. 11.

²⁸⁷ Βλ. ΣτΕ 985/2005 σκ. 11.

²⁸⁸ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 474, *Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου*, ό.π., σελ. 391, *Ε. Μακριδάκη*, ό.π., σελ. 97.

²⁸⁹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 474, *Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου*, ό.π., σελ. 395.

²⁹⁰ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 474.

²⁹¹ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 475.

²⁹² Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 475.

²⁹³ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 475.

²⁹⁴ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 475.

²⁹⁵ Βλ. *Γ. Ναυπλιώτη*, ό.π., σελ. 474. Πρβλ. *Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη*, ό.π., σελ. 810, *Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου*, ό.π., σελ. 394-395, οι οποίοι παραπέμπουν στην ΣτΕ 719/1965, με την οποία κρίθηκε ότι η

δευτικού από τον αύλειο χώρο πάνω από την περίφραξη συνοδευόμενη από χυδαίες χειρονομίες²⁹⁶.

Το ίδιο πειθαρχικό παράπτωμα κρίθηκε ότι συνιστούν η καταδίκη εφοριακού υπαλλήλου για ισχυρισμούς του ότι με την συνδρομή οικείου του δημοσίου λειτουργού μπορούσε να εξαγάγει από την χώρα αρχαϊκό εδώλιο²⁹⁷, η εισαγωγή από τελωνειακό υπάλληλο από κοινού με ιδιώτες προϊόντων που υπέκειντο σε δασμούς χωρίς έγγραφη άδεια της τελωνειακής αρχής²⁹⁸, η νόθευση τελωνειακών εγγράφων και η έκδοση ψευδών βεβαιώσεων και η εντεύθεν καταστροφή τους²⁹⁹, η σύναψη από τελωνειακό υπάλληλο κοινωνικών σχέσεων με πρόσωπο που είχε καταδικασθεί για λαθρεμπορία παρά τις αντίθετες εγκλήσεις του προϊσταμένου του³⁰⁰. Τέλος, κρίθηκε ότι συνιστούν ανάξια για υπάλληλο διαγωγή, η σύναψη συμβάσεων δανείου και η μη εκπλήρωση των υποχρεώσεων του³⁰¹, οι ψευδείς δηλώσεις από υπάλληλο κατά την μαρτυρική του κατάθεση ενώπιον ποινικού δικαστηρίου³⁰², η άρνηση προξενικού υπαλλήλου να παραδώσει τις αποσκευές του για έλεγχο επικαλούμενος την διπλωματική του ιδιότητα³⁰³, η καθ' έξη κατανάλωση οινοπνευματωδών ποτών, η κατ' επανάληψη κοινωνική εμφάνιση έγγαμων υπαλλήλων με συνέπεια να δημιουργηθούν υποψίες για την ύπαρξη ερωτικών σχέσεων³⁰⁴ και η παρακολούθηση από υπάλληλο των ασελών πράξεων του συζύγου της σε ανήλικες γεγονός που προκάλεσε δημοσιότητα³⁰⁵. Πιο πρόσφατα κρίθηκε ότι το ίδιο παράπτωμα συνιστά η απόδοση σε εκπαιδευτικό της κατηγορίας του ομαδικού βιασμού, παρά την μεταγενέστερη ανάκληση της δήλωσης του θύματος και της έγκλησής του προκειμένου να παύσει η ποινική δίωξη, καθώς η ερωτική ζωή του υπαλλήλου δεν γινόταν με διακριτικότητα, προκάλεσε δε δυσμενή σχόλια στην κοινότητα των μαθητών του και στην τοπική κοινωνία³⁰⁶.

σύναψη στενών κοινωνικών σχέσεων με ιεραρχικώς υφιστάμενο υπάλληλο δεν συνιστά καθ' εαυτήν ανάξια για υπάλληλο συμπεριφορά εντός υπηρεσίας εκτός αν από αυτές προκλήθηκαν δυσμενή σε βάρος τους σχόλια.

²⁹⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 475.

²⁹⁷ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 476.

²⁹⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 477, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 807.

²⁹⁹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 477.

³⁰⁰ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 477.

³⁰¹ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 477, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 805.

³⁰² Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 479, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 811, Μ. Μαθιουδάκι/Β. Ανδρονόπουλου/Σ. Χατζηθεοδώρου, ό.π., σελ. 399.

³⁰³ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 479, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 810.

³⁰⁴ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 479, Α. Τάχου/Ι. Συμεωνίδη, ό.π., σελ. 804.

³⁰⁵ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 480.

³⁰⁶ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 480.

Εξάλλου, ήδη από την ίδρυσή του, το Συμβούλιο της Επικρατείας είχε δεχθεί ότι «... προκειμένου περί πειθαρχικών παραπτώματων δεν εφαρμόζεται η διάταξις του άρθρου 7 του Συντάγματος του 1911 αφορώσα τα ποινικώς κολαζόμενα αδικήματα και ούσα εξαιρετική, άτε περιοριστική της εξουσίας του νομοθέτου ...»³⁰⁷. Η ίδια νομολογία συνεχίσθηκε και υπό την ισχύ του άρθρου 7 του ισχύοντος Συντ. και ακολουθείται μέχρι και σήμερα. Έτσι, με την ΣτΕ Ολομ. 3580/1975 απορρίφθηκαν οι ισχυρισμοί του αιτούντος, καθηγητή πανεπιστημίου, ότι το άρθρο 10 της από 3.9.1974 συντακτικής πράξης³⁰⁸, που όριζε ότι διώκονται πειθαρχικά «Καθηγηταί και Υφηγηταί, καθ' ων ήθελον προκύψει βάσιμοι ενδείξεις πολιτικής συνεργασίας, εξερχόμενης του κύκλου των νομίμων καθηκόντων αυτών, μετά των από 21.4.1967 μέχρις 23.7.1974 ασκησάντων την πολιτικήν εξουσίαν, ή συμπεριφοράς συντελούσης εις κατάλυσιν της πανεπιστημιακής αυτοτελείας ή των ακαδημαϊκών ελευθεριών, ...»³⁰⁹, είναι αντίθετο στο άρθρο 7 Συντ. 1952 και Συντ. 1975· ειδικότερα έγινε δεκτό ότι «... και επί τη εκδοχή ότι αι ανωτέρω συνταγματικά διατάξεις και αρχαί έχουν εφαρμογήν και επί του πειθαρχικού δικαίου, δεδομένου του ηυξημένου τυπικού κύρους της ανωτέρω συντακτικής πράξεως» οι ισχυρισμοί του προσφεύγοντος είναι αβάσιμοι³¹⁰. Πιο πρόσφατα το Συμβούλιο της Επικρατείας επανέλαβε ότι «... [η διάταξη του άρθρου 7 § 1 Συντ.] κατά το μέρος αυτής που ορίζει ότι το ποινικό αδίκημα πρέπει να προσδιορίζεται σαφώς κατά την αντικειμενική του υπόσταση στον ποινικό νόμο, δεν εφαρμόζεται στα πειθαρχικά αδικήματα των υπαλλήλων του Δημοσίου, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των μελών ΔΕΠ των ΑΕΙ»³¹¹, διότι «... το πειθαρχικό αδίκημα, συνδεδεμένο αμέσως ή εμμέσως, αφενός μεν με το υπαλληλικό καθήκον ή το καθήκον του πανεπιστημιακού λειτουργού ... αφετέρου δε με το κύρος και τη λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας ή του πανεπιστημίου ως νομικού προσώπου δημοσίου

³⁰⁷ Βλ. ΣτΕ 1007/1936.

³⁰⁸ Βλ. ΦΕΚ Α' 37.

³⁰⁹ Στην προκειμένη περίπτωση, ο αιτών είχε τελέσει τα πειθαρχικά παραπτώματα «της § 1 του ανωτέρω άρθρου [10 της από 3.9.1974 σ.π.], ως διατελέσας Υπουργός Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων από 3-12-73 έως 25-7-74 και αφ' ετέρου της § 2 του αυτού άρθρου, της πολιτικής συνεργασίας μετά του δικτατορικού καθεστώτος, ως καταθέσας εις το Στρασβούργον την 28-11-1968 ενώπιον της Υποεπιτροπής της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων ως μάρτυς υπέρ της Ελληνικής Κυβερνήσεως» και του επιβλήθηκε η ποινή της οριστικής απόλυσης· βλ. ΣτΕ 3580/1975, ΤοΣ 1976, σελ. 97.

³¹⁰ Βλ. ΣτΕ 3580/1975, ό.π., σελ. 99.

³¹¹ Βλ. ΣτΕ 116/2004 σκ. 7, ΘΠΔΔ 2008, σελ. 866 επ. Αντικείμενο του δικαστικού ελέγχου στην συγκεκριμένη περίπτωση ήταν η επιβολή της ποινής της προσωρινής απόλυσης σε μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ, σύμφωνα με το άρθρο 326 ν. 5343/1932 που ορίζει ότι: «Εάν τακτικός ή έκτακτος καθηγητής του πανεπιστημίου παραβαίνει τα εαυτού καθήκοντα, εάν επιδεικνύη ραθυμίαν ή κουφότητα ασύγγνωστον περί την εκπλήρωσιν αυτών, εάν επιδεικνύη διαγωγήν απάδουσαν εις την αξιοπρέπειαν του πανεπιστημιακού λειτουργού, εάν αυτοβούλως εγκαταλείψη την θέσιν αυτού, τιμωρείται πειθαρχικώς δι' εγγράφου επιπλήξεως, δια προστίμου ουχί κατωτέρου του δεκάτου ουδ' ανωτέρου ολοκλήρου του μηνιαίου μισθού, δια προσωρινής απολύσεως από ενός μηνός μέχρις ενός έτους ή δι' οριστικής απολύσεως».

δικαίου, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί επακριβώς, αφού συμπεριφορά του υπαλλήλου ή του πανεπιστημιακού λειτουργού αντίθετη με το υπηρεσιακό καθήκον ή το καθήκον του πανεπιστημιακού λειτουργού, αντιστοίχως, και βλαπτική για τη δημόσια υπηρεσία ή το πανεπιστήμιο είναι δυνατό να εκδηλωθεί με πολλές και ποικίλες μορφές, τις οποίες δεν είναι δυνατόν να προβλέψει εκ των προτέρων ο νομοθέτης»³¹². Αντίθετα, δεν επαναλήφθηκε στην νομολογία η ΔιοικΕφΑθ 787/1989 που δέχθηκε την ύπαρξη γενικής αρχής του πειθαρχικού δικαίου, σύμφωνα με την οποία «πειθαρχικό παράπτωμα δεν υπάρχ[ει] ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της ...»³¹³ και ακύρωσε την επιβληθείσα σε δόκιμο υπαστυνόμο ποινή της αργίας με πρόσκαιρη παύση δύο μηνών για πράξεις του που τελέσθηκαν πριν τεθεί σε ισχύ ο νόμος βάσει του οποίου διώχθηκε και τιμωρήθηκε³¹⁴.

Εντούτοις, η απόλυτη θέση του Συμβουλίου της Επικρατείας ότι στο πειθαρχικό δίκαιο δεν -είναι δυνατό να- εφαρμόζεται η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa* φαίνεται να βρίσκεται σε ένταση με τις επιταγές του κράτους δικαίου³¹⁵. Ταυτόχρονα, όμως, στην νομολογία του ανώτατου διοικητικού δικαστηρίου διατυπώνονται ενίοτε πειστικές μειοψηφίες που δημιουργούν ήδη ένα πρώτο ρήγμα στον απόλυτο τρόπο με τον οποίο απορρίπτεται η αρχή της σαφήνειας των πειθαρχικών παραπτωμάτων, κυρίως στις περιπτώσεις όπου η τιμώρηση της αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς συνιστά συγχρόνως επέμβαση στον πυρήνα συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα της ιδιωτικής ζωής. Έτσι, ενώ με την ΣτΕ 1680/2007³¹⁶ έγινε δεκτό ότι «... η ερωτική ζωή περιλαμβάνεται στον

³¹² Βλ. ΣτΕ 116/2004 σκ. 7.

³¹³ Βλ. ΔιοικΕφΑθ 787/1989, Διδικ 1991, σελ. 109. Μάλιστα, το δικαστήριο, θεμελιώνοντας την κρίση του ότι «πειθαρχικό παράπτωμα δεν υπάρχ[ει] ούτε ποινή επιβάλλεται χωρίς νόμο που να ισχύει πριν από την τέλεση της πράξης και να ορίζει τα στοιχεία της», παραθέτει και το άρθρο 32 π.δ. 96/1986 με τίτλο, «Πειθαρχικό δίκαιο του αστυνομικού προσωπικού και των κοινοτικών φυλακών», που ορίζει ότι: «Πειθαρχικά παραπτώματα, που διαπράχθηκαν πριν από την ισχύ του παρόντος, διέπονται από τις διατάξεις, που ίσχυαν κατά τον χρόνο που διαπράχθηκαν».

³¹⁴ Ειδικότερα, στον αιτούντα, υπαστυνόμο, είχε επιβληθεί η πειθαρχική ποινή της αργίας με πρόσκαιρη παύση δύο μηνών, σύμφωνα με το άρθρο 12 § 1 ν. 1339/1983, διότι, προκειμένου να συμμετάσχει ως υποψήφιος για την σχολή υπαξιωματικών, είχε δηλώσει ψευδώς ότι είναι απόφοιτος γυμνασίου και όχι, όπως ήταν πράγματι, λυκείου, με συνέπεια να επιτύχει στις σχετικές εξετάσεις λόγω των ανώτερων, έναντι των ανθυποψηφίων του, γνώσεων· βλ. ΔιοικΕφΑθ 787/1989, ό.π.

³¹⁵ Βλ. Τ. Ζολώτα, ό.π., ΘΠΔΔ 2016, σελ. 695.

³¹⁶ Βλ. ΣτΕ 1680/2007, ΘΠΔΔ 2008, σελ. 329 επ., με παρατηρήσεις Μ. Νάνου. Στην κρινόμενη περίπτωση, επιβλήθηκε στον εφεσίβλητο, αξιωματικό των ενόπλων δυνάμεων, η ποινή της αργίας με προσωρινή απόλυση τεσσάρων μηνών, διότι, ενώ ήταν έγγαμος και με ανήλικο τέκνο, είχε συνάψει ερωτική σχέση με ιδιώτη, από την οποία γεννήθηκε ένα εκτός γάμου τέκνο, το οποίο και αναγνώρισε, και στην συνέχεια συνήψε εκ νέου ερωτική σχέση με υπα-

πυρήνα της απαραβίαστης σφαίρας της ιδιωτικής ζωής που προστατεύεται από το Σύνταγμα»³¹⁷ και ότι «τον πυρήνα αυτόν δεν μπορεί να προσβάλλει κανείς (δημόσια αρχή ή ιδιώτης) με οποιοδήποτε τρόπο ... και ειδικότερα με την άσκηση αυτοτελούς πειθαρχικού ελέγχου της ερωτικής ζωής οποιουδήποτε προσώπου»³¹⁸. εντούτοις, κρίθηκε ότι το πειθαρχικό παράπτωμα της ασυμβίβαστης ή αναξιοπρεπούς προς την ιδιότητα του αξιωματικού διαγωγής συνιστά θεμιτή επέμβαση στο δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας, καθώς «πειθαρχικό αδίκημα, συνδεδεμένο αφ' ενός μεν με το υπαλληλικό καθήκον ... αφ' ετέρου δε με το κύρος και την λειτουργία της στρατιωτικής δημόσιας υπηρεσίας, δεν είναι δυνατόν να προσδιοριστεί επακριβώς και εξαντλητικά εκ των προτέρων, αφού συμπεριφορά του υπαλλήλου αυτού αντίθετη με το καθήκον του και βλαπτική για την υπηρεσία είναι δυνατόν να εκδηλωθεί με πολλές και ποικίλες μορφές, τις οποίες δεν είναι δυνατόν να προβλέψει εκ των προτέρων ο νομοθέτης»³¹⁹. Επιβεβαιώθηκε, λοιπόν, εκ νέου η πάγια νομολογία του ΣτΕ ότι δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί σαφέστερος καθορισμός του υπαλληλικού καθήκοντος του οποίου η παράβαση συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα.

Βέβαια, στην ΣτΕ 1680/2007 διατυπώθηκε και μειοψηφία ενός μέλους του δικαστηρίου, κατά την οποία «οι πειθαρχικές διατάξεις, με τις οποίες εκδηλώνεται η οργανωμένη αντίδραση της πολιτείας σε ορισμένες περιπτώσεις συμπεριφοράς υπαλλήλων της ..., είναι σαφώς κατανοητές, αλλά και επιτελούν τον σκοπό τους, όταν από αυτές προκύπτει εκ των προτέρων με ευκρίνεια ποιες είναι οι πράξεις που τιμωρούνται. Διαφορετικά η αντίδραση της πολιτείας δεν εναρμονίζεται προς την αρχή του κράτους δικαίου και προς την εγγύηση του σεβασμού και της προστασίας της αξίας

ξιωματικό των ενόπλων δυνάμεων, η οποία, όταν διαπίστωσε ότι ο ερωτικός δεσμός τους δεν επρόκειτο να διαρκέσει, καταλήφθηκε από μανία καταστροφής και τελικά αυτοκτόνησε· βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 3.

³¹⁷ Βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 6.

³¹⁸ Βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 6.

³¹⁹ Βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 7. Τελικά, το δικαστήριο απέρριψε την ασκηθείσα από τον Υπουργό Εθνικής Άμυνας έφεση καθώς κρίθηκε, ότι η σύναψη και διατήρηση εκτός γάμου ερωτικών σχέσεων από αξιωματικό των ενόπλων δυνάμεων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αυτοτελώς ως πειθαρχικό παράπτωμα, εκτός αν συνδέεται άμεσα «με την άσκηση των καθηκόντων του και την εν γένει ομαλή λειτουργία της υπηρεσίας ή συνοδεύεται από παραβάσεις του υπηρεσιακού καθήκοντος ή εκμετάλλευση της υπηρεσιακής ιδιότητας ή από επίμεμπτες εν γένει πράξεις εν όψει των ειδικών συνθηκών που εκάστοτε συντρέχουν»· βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 8. Πρβλ. Μ. Νάνου, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 1608/2007, σελ. 332, κατά την οποία το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας δεν μπορεί να ασκείται σε βάρος του «κατ' εξαχθέν ατομικ[ού] και κοινωνικ[ού] δικαιώματος της προστασίας του γάμου και της οικογένειας» και, συνεπώς, «η ελευθερία ανάπτυξης της προσωπικότητας του αξιωματικού ασκήθηκε καθ' υπέρβαση των ως άνω συνταγματικών περιορισμών, διότι προσέβαλε κατ' ανεπίτρεπτο τρόπο τα από την διάταξη αυτή [5 § 1 Συντ.] απορρέοντα δικαιώματα της συζύγου και του τέκνου του και παράλληλα έπληξε το κύρος και την αξιοπρέπεια του εν λόγω αξιωματικού».

του ανθρώπου»³²⁰. όταν, κατά την ίδια γνώμη, εξετάζεται η εφαρμογή ενός τόσο αόριστου πειθαρχικού παραπτώματος, «ο υπάλληλος πληροφορείται με ακρίβεια τα στοιχεία της επίμεμπτης πράξεως, αφού πρώτα τελέσει την πράξη, με την επιβολή σχετικής ποινής από την Διοίκηση και περαιτέρω, εφ' όσον ζητήσει έννομη προστασία, από τον δικαστή, ο οποίος ελέγχει την ορθότητα της εξειδικεύσεως της αόριστης έννοιας»³²¹. Η μοναχική μειοψηφία της ΣτΕ 1680/2007 επρόκειτο να διευρυνθεί στην ΣτΕ Ολομ. 4662/2012 όπου αντικείμενο (ευθέος ακυρωτικού) δικαστικού ελέγχου αποτέλεσε το π.δ. 120/2008 με τίτλο «Πειθαρχικό δίκαιο αστυνομικού προσωπικού»³²². Το ανώτατο δικαστήριο διχάσθηκε, μεταξύ άλλων, ως προς το πειθαρχικό παράπτωμα του άρθρου 10 § 1 περ. ιβ' π.δ. 120/2008 το οποίο τιμωρούσε την «συμπεριφορά που μαρτυρεί διαφθορά χαρακτήρα», και για το οποίο οι αιτούντες προέβησαν ότι είναι αντίθετο στο άρθρο 7 Συντ. λόγω της αοριστίας του και της εξάρτησης του πειθαρχικού κολασμού από τις τυχαίες ιδεολογικές προδιαθέσεις του πειθαρχικού οργάνου με συνέπεια «οι αστυνομικοί υπάλληλοι [να] είναι αδύνατο να αντιληφθούν ποια είναι η συμπεριφορά που απαγορεύεται και πρέπει για το λόγο αυτό να αποφεύγουν»³²³. Ενώ, λοιπόν, η πλειοψηφία αρκέστηκε να επαναλάβει το αδύνατο του εκ των προτέρων σαφούς προσδιορισμού του περιεχομένου του πειθαρχικού παραπτώματος³²⁴, μειοψηφία έξι μελών του δικαστηρίου αντέτεινε, εκτός από το αδόκιμο της έκφρασης «διαφθορά χαρακτήρα», και το γεγονός ότι αν το παράπτωμα αναφέρεται, όχι σε πρόσωπα -οπότε η παραπάνω διάταξη θα ήταν απόλυτα αόριστη ως στερούμενη «κανονιστικού νοήματος»-, αλλά σε πράξεις, είναι άδηλο ποιες συμπεριφορές μπορεί να συνιστούν «συμπεριφορά που μαρτυρεί διαφθορά χαρακτήρα» χωρίς συγχρόνως να εμπίπτουν σε ένα από τα πλείονα ειδικά πειθαρχικά παραπτώματα³²⁵.

³²⁰ Βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 7.

³²¹ Βλ. ΣτΕ 1680/2007 σκ. 7.

³²² Βλ. ΣτΕ 4662/2012, ΘΠΔΔ 2012, σελ. 1119 επ., με παρατηρήσεις *E. Παυλίδου*.

³²³ Βλ. ΣτΕ 4662/2012 σκ. 12.

³²⁴ Βλ. ΣτΕ 4662/2012 σκ. 13. Εντούτοις, η γνώμη της πλειοψηφίας κατά την οποία η «προφανής» έννοια του πειθαρχικού παραπτώματος περιορίζεται στην συμπεριφορά που «έρχεται σε οξεία αντίθεση προς αρχές και αξίες διέπουσες την κοινωνική συμβίωση και ως εκ τούτου υποδηλώνει ιδιαίτερη κοινωνική και ηθική απαξία στο πρόσωπο του ηθικώς διωκομένου», δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι παρέχει υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας της πειθαρχικής ελεγκτέας συμπεριφοράς. Η αγωνία του δικαστηρίου να διαπιστώσει την «προφανή» έννοια των ερμηνευόμενων πειθαρχικών παραπτωμάτων απαντάται και ως προς το πειθαρχικό παράπτωμα της «ροπής στη χρήση οιοπνευματωδών ποτών» (άρθρο 10 § 1 περ. ια' π.δ. 120/2008), για το οποίο γίνεται δεκτό -χωρίς να διατυπώνεται μειοψηφία- ότι εννοεί την μόνιμη τάση για μέθη που διακρίνεται για την διάρκειά της· εντούτοις, πρέπει να παρατηρηθεί ότι, εφόσον ισχύει και στο πειθαρχικό δίκαιο η αρχή *cogitationis poenam nemo patitur*, πρέπει να δεχθούμε ότι δεν διώκεται πειθαρχικώς η μόνιμη και διαρκής τάση για χρήση, αλλά η μόνιμη και διαρκής χρήση οιοπνευματωδών ποτών.

³²⁵ Βλ. ΣτΕ 4662/2012 σκ. 13.

Πράγματι, η επί δεκαετίες νομολογιακή επεξεργασία των κανόνων του πειθαρχικού δικαίου και ειδικότερα του περιεχομένου των πειθαρχικών παραπτώματων καθώς και η γενικότερη διεύρυνση του υπαλληλικού δικαίου θέτουν σε αμφισβήτηση την απόλυτη απόρριψη της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege certa* και ενδεχομένως και σήμερα «καθιστούν επιβεβλημένη την τήρησιν πολλαπλών εγγυήσεων κατά την θέσπισιν και επιβολήν των πειθαρχικών ποινών»³²⁶. Είτε, όμως, ερείδεται στην επέκταση του άρθρου 7 Συντ. και στα πειθαρχικά παραπτώματα και στις ποινές, ή στην αρχή του κράτους δικαίου και στην αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του δημοσίου υπαλλήλου ως διοικουμένου³²⁷, είτε τέλος απορρέει ως συνέπεια της αδυναμίας της θεωρίας να διακρίνει πειστικά το πειθαρχικό από το ποινικό άδικο, η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa* επιβάλλει τον όσο γίνεται σαφέστερο καθορισμό του περιεχομένου των πειθαρχικών παραπτώματων, υποχρέωση που μπορεί βάσιμα να υποστηριχθεί ότι σήμερα έχει καταστεί λιγότερο ζήτημα ουσιαστικό όσο νομοτεχνικό³²⁸. Η αρχή της σαφήνειας στο πειθαρχικό δίκαιο, χωρίς να επιβάλλει την ιδιαίτερη, «βασανιστική» σαφήνεια που απαιτεί το δόγμα του ποινικού δικαίου, πρέπει τουλάχιστον να επιτρέπει στον δημόσιο υπάλληλο να προβλέψει ποιες πράξεις ή παραλείψεις του είναι τέτοιες ώστε να συνιστούν πειθαρχικό παράπτωμα, προκειμένου, γνωρίζοντας τις συνέπειές τους, να αποφασίσει αν θα πράξει ή θα παραλείψει. Τελικά, το πόσο θεμελιώδης είναι η ύπαρξη και λειτουργία της αρχής *sine lege certa* ως συστατικό στοιχείο της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege* και το ποιο είναι το ελάχιστο περιεχόμενό της μπορεί να μας το υποδείξει και η θεωρία του ποινικού δικαίου από όπου και προέρχεται. Ενώ η μεταφορά μιας αρχής από το ποινικό στο πειθαρχικό δίκαιο προϋποθέτει μια συγκριτική επισκόπησή τους, ώστε να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές τους και να διαπιστωθεί αν η εξεταζόμενη αρχή του ποινικού δεν αντίκειται στην ιδιαίτερη φυσιογνωμία του πειθαρχικού δικαίου³²⁹. ωστόσο, από την άλλη πλευρά, είναι σημαντικό να μην ξεχασθεί ποια είναι η ιδιαίτερη θέση της αρχής *sine lege certa* στην αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*, ώστε, αν γίνει δεκτό ότι επεκτείνονται και στο πειθαρχικό δίκαιο ορισμένες εκφάνσεις της, αυτές να μην καθίστανται αλυσιτελείς χωρίς την σύγχρονη επέκταση και της αρχής *sine lege certa*.

Στην θεωρία του ποινικού δικαίου είναι κοινά αποδεκτό ότι ούτε η αρχή της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών ούτε η απαγόρευση της αναδρομικής θεμελίωσης και επαύξη-

³²⁶ Βλ. Α. Σβώλου/Γ. Βλάχου, ό.π., σελ. 111.

³²⁷ Βλ. παραπάνω σελ 10.

³²⁸ Βλ. Γ. Ναυπλιώτη, ό.π., σελ. 447.

³²⁹ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 565.

σης του αξιοποίνου θα είχαν νόημα, αν ο νομοθέτης μπορούσε μεταγενέστερα να εξειδικεύσει έναν αόριστο ποινικό νόμο ή να αρκείται για την εξειδίκευσή του στην «διάκριση, αμηχανία ή και αυθαιρεσία του ποινικού δικαστού»³³⁰. τούτο θα παρείχε την δυνατότητα «προσφυγής εις το έθιμον ή την αναλογία ... [στους] επιζητούντες την ποινική εξόντωσιν ανεπιθυμήτου τινός προσώπου, εφ' όσον τα πάντα σχεδόν θα ηδύναντο να υπαχθούν "εκ πρώτης χειρός" εις την υπάρχουσαν ποινικήν πρόβλεψιν»³³¹ και, συνεπώς, θα ισοδυναμούσε με πλάγια παραβίαση του άρθρου 7 § 1 Συντ. Κατά την ίδια γνώμη, λοιπόν, η αρχή *sine lege certa* είναι ίσως η σπουδαιότερη από όλες τις αρχές που απορρέουν από την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*³³². Ειδικότερα, η αοριστία του ποινικού νόμου προσλαμβάνει χαρακτήρα αντίθετο στην αρχή *sine lege certa* όταν εκτός από την κατά περίπτωση, μεγαλύτερη ή μικρότερη, αοριστία στην περιγραφή των στοιχείων της νομοτυπικής μορφής του εγκλήματος -μια αοριστία αναπόφευκτη όχι βέβαια μόνο στο πειθαρχικό αλλά και στο ποινικό δίκαιο-, συντρέχει και αοριστία των εννόμων αγαθών που προστατεύει³³³. Διατυπώνεται λοιπόν ως γενικός κανόνας ότι θα πρέπει να θεωρηθεί αντίθετος στην αρχή *sine lege certa* κάθε ποινικός νόμος, του οποίου η περιγραφική αοριστία («αοριστία του τύπου της αξιόποινης πράξης») συνοδεύεται και από αοριστία των αξιών που προστατεύει («αοριστία του τύπου των προστατευόμενων αξιών»)³³⁴. Ως παράδειγμα τέτοιας τυχόν διά-

³³⁰ Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 513.

³³¹ Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 514.

³³² Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 513, Δ. Κιούπη, Η αρχή *nullum crimen sine lege certa* στο σύγχρονο ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ Ν' (2000), σελ. 193, ο οποίος παρατηρεί ότι: «Αν στην ιστορική διαδρομή ... η αρχική έμφαση δόθηκε στον σαφή ορισμό των προβλεπόμενων ποινών, έτσι ώστε να αποφεύγεται η αυθαίρετη επιβολή τους από τον ηγεμόνα ή το απολυταρχικό-μονολοθικό καθεστώς, αργότερα κατανοήθηκε ότι ο σαφής νομοθετικός καθορισμός των αξιόποινων συμπεριφορών αποτελούσε απαραίτητη προϋπόθεση λειτουργίας μιας ευνομούμενης δημοκρατικής πολιτείας. Εν τέλει, ποινή και έγκλημα έπρεπε να είναι ορισμένα».

³³³ Βλ. Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 515, ο οποίος απορρίπτει την διατυπωθείσα στην Γερμανία γνώμη, κατά την οποία σύμφωνη με την αρχή *sine lege certa* είναι η αοριστία του ποινικού νόμου που μπορεί να αρθεί δια της ερμηνείας στην συγκεκριμένη κρινόμενη περίπτωση.

³³⁴ Βλ. Δ. Κιούπη, ό.π., σελ. 200, Ν. Ανδρουλάκη, ό.π. (υποσ. 84), σελ. 516. Κατά τον Δ. Κιούπη, ο ποινικός νόμος είναι ορισμένος όταν, εκτός από τον πυρήνα του αδικού, χαράσσει συγχρόνως και τα άκρα όριά του, δηλαδή επιτρέπει την διάκριση του συγκεκριμένης αξιόποινης συμπεριφοράς από άλλες· είναι προφανές, ότι το πειθαρχικό παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός ή εκτός υπηρεσίας» δεν θα «άντεχε» έναν τέτοιο έλεγχο σαφήνειας, όχι μόνο διότι από την νομολογιακή επεξεργασία του παραπτώματος δεν έχει καταστεί δυνατό να εξαχθεί ένας γενικός κανόνας για το ποια πράξη είναι αναξιοπρεπής, ανάρμοστη ή ανάξια, εντός ή εκτός υπηρεσίας, αλλά και διότι, όπως προεκτέθηκε, το συγκεκριμένο παράπτωμα κρίνεται συχνά ότι συρρέει με άλλα, προκειμένου, χάρη σ' αυτή την συρροή, να μπορεί να επιβληθεί η ποινή της οριστικής παύσης. Για τα κριτήρια που έχει θέσει η νομολογία του ΕΔΔΑ ως προς την σαφήνεια του ποινικού νόμου, βλ. Α. Δημάκη, ό.π., σελ. 172-173, αρ. περιθ. 23-24, Δ. Κιούπη, ό.π., σελ. 202, καθώς και τις ΕΔΔΑ, απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 17.5.2010, Κοποπον κατά Λετονίας, § 182 επ., απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 12.2.2008, Kafkaris κατά Κύπρου, § 137 επ.,

ταξης ποινικού νόμου παρατίθεται εκείνη που δεν περιγράφει μια συγκεκριμένη πράξη ή παράλειψη παρά μόνο απαξιολογεί, όπως π.χ. μια διάταξη που θα όριζε ότι: «Όποιος συμπεριφέρεται ανάρμοστα, τιμωρείται ...»³³⁵. Δεν είναι δύσκολο να χαραχθούν αναλογίες μεταξύ μιας αόριστης ποινικής διάταξης και μιας πειθαρχικής διάταξης που περιορίζεται στην απαξιολόγηση. Τέτοιων διατάξεων βρίθουν όχι μόνο ο ΥΚ αλλά και οι κανόνες πειθαρχικού δικαίου που διέπουν διαφορετικές κατηγορίες δημοσίων λειτουργών και υπαλλήλων. Έτσι, εκτός από το πειθαρχικό παράπτωμα της «αναξιοπρεπούς ή ανάρμοστης ή ανάξιας για υπάλληλο συμπεριφοράς εντός ή εκτός υπηρεσίας», του οποίου υποκείμενο τέλεσης είναι οι πολιτικοί δημόσιοι διοικητικοί υπάλληλοι και οι υπάλληλοι του Δημοσίου με σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, μπορούν να αναφερθούν και τα παραπτώματα της «παραβίασης των κανόνων συμπεριφοράς που πρέπει να επιδεικνύουν τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, ώστε να μην διαταράσσεται η δημοκρατική λειτουργία και να μην θίγεται το κύρος του Α.Ε.Ι. και των λειτουργών του»³³⁶, της «αναξιοπρεπούς ή απρεπούς εντός ή εκτός υπηρεσίας συμπεριφοράς» των δικαστικών λειτουργών³³⁷, καθώς και της παύσης «για σοβαρούς λόγους δημόσιου συμφέροντος» των περιφερειάρχων, αντιπεριφερειάρχων, δημάρχων, των δημοτικών και περιφερειακών συμβούλων, των συμβούλων δημοτικών και τοπικών κοινοτήτων και των εκπροσώπων τοπικών κοινοτήτων³³⁸.

Εξάλλου, ακόμη κι αν απορριφθεί η επέκταση των εγγυήσεων του άρθρου 7 § 1 Συντ., παρατηρείται ότι στο πειθαρχικό δίκαιο γίνεται δεκτό ότι εφαρμόζονται αρχές και κανόνες του ποινικού δικαίου και της ποινικής δικονομίας με έρεισμα όχι μόνο την διάταξη του άρθρου 107 ΥΚ αλλά και την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του δημοσίου υπαλλήλου³³⁹. Με γνώμονα την αναλογική εφαρμογή των παραπάνω αρχών και κανόνων και στο πειθαρχικό δίκαιο, πρέπει να θεωρηθεί ότι συνεφέλκεται σε περιορισμένη, έστω, εφαρμογή, με σκοπό την συμπλήρωση και κατοχύρωσή τους, και η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege*

απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 22.3.2001, *Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας*, § 49 επ., απόφ. της 24.2.1998, *Larissis κατά Ελλάδας*, § 32 επ., απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 15.11.1996, *Cantoni κατά Γαλλίας*, § 26 επ., απόφ. της 25.5.1993, *Kokkinakis κατά Ελλάδας*, § 31 επ.

³³⁵ Βλ. Δ. Κιούπη, ό.π., σελ. 200.

³³⁶ Βλ. άρθρο 23 § 1 π.δ. 160/2008 «Πρότυπος Γενικός Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας των Α.Ε.Ι.».

³³⁷ Βλ. άρθρο 91 § 2 περ. δ' ν. 1756/1988 «Κώδικας οργανισμού δικαστηρίων και κατάσταση δικαστικών λειτουργών»

³³⁸ Βλ. άρθρο 237 § 1 ν. 3852/2010 «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης». Πρόκειται για πειθαρχικό παράπτωμα του οποίου δεν περιγράφεται καθόλου, όπως είναι προφανές, η αντικειμενική υπόσταση· βλ. ΣτΕ 1600/2015.

³³⁹ Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 574 επ.

certa. Έτσι, όπως προεκτέθηκε³⁴⁰, γίνεται δεκτό ότι εφαρμόζονται οι αρχές της απαγόρευσης αναδρομικής θεμελίωσης και επαύξησης του πειθαρχικώς αξιοποιίνου καθώς και η αρχή της αναδρομικής ισχύος του νεότερου, ευμενέστερου για τον δημόσιο υπάλληλο, πειθαρχικού νόμου³⁴¹. Αντίθετα, γίνεται δεκτό ότι η μεταγενέστερη νομοθετική εξειδίκευση του περιεχομένου του υπαλληλικού καθήκοντος και η πειθαρχική δίωξη του δημοσίου υπαλλήλου βάσει του νεότερου πειθαρχικού νόμου δεν προσκρούει στην αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege praevia*³⁴². Ωστόσο, εφόσον επιτρέπεται η πειθαρχική δίωξη του δημοσίου υπαλλήλου βάσει νεότερης νομοθετικής διάταξης που ερμηνεύει το περιεχόμενο του υπαλληλικού καθήκοντος, θα έμεναν οι παραπάνω αρχές χωρίς κανονιστικές συνέπειες στο πεδίο του πειθαρχικού δικαίου, δεδομένου ότι ούτε ο νομοθέτης ούτε ο πειθαρχικός δικαστής θα έπρεπε να προσφύγουν, όπως προεκτέθηκε, στην αναδρομική θεμελίωση ή επαύξηση του αξιοποιίνου, αλλά θα μπορούσαν απλώς να εξειδικεύουν το περιεχόμενο του γενικού πειθαρχικού παραπτώματος εισάγοντας ένα νέο ειδικό πειθαρχικό παράπτωμα και επιτρέποντας έτσι την πειθαρχική δίωξη γι' αυτό, παρόλο που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης ή της παράλειψής του ο δημόσιος υπάλληλος αγνοούσε την πραγματοποιηθείσα μεταγενέστερα εξειδίκευση του υπαλληλικού του καθήκοντος³⁴³. Έτσι, θα μπορούσε να γίνει δεκτή, χωρίς δυσμενείς για την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας, μια αναλογική εφαρμογή και της αρχής *nullum crimen nulla poena sine lege certa* ώστε να επιβάλλει τον σαφή καθορισμό του ειδικού πειθαρχικού παραπτώματος, έστω κι αν στο πειθαρχικό δίκαιο η ίδια αρχή δεν μεταφέρει εξίσου αυστηρές επιταγές όσο στο ποινικό δίκαιο.

Εξάλλου, είχε γίνει νωρίς αντιληπτό ότι η αρχή της υποκειμενικής υπαιτιότητας που επιβάλλει την υποκειμενική κάλυψη από τον δημόσιο υπάλληλο των στοιχείων της πράξης ή της παράλειψής του που συνιστούν πειθαρχικώς αξιοποινη πράξη θέτει προκλήσεις στην μη εφαρμογή της αρχής *sine lege certa* ως προς τα πειθαρχικά παραπτώματα³⁴⁴. Πράγματι, είναι αμφίβολο αν ο δημόσιος υπάλληλος καλύπτει υποκειμενικά, δηλαδή γνωρίζει ότι η πράξη ή παράλειψή του συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα, όταν η νομοθετική τυποποίησή του περιλαμβάνει τόσο γενικούς όρους ώστε να μπορεί να «φιλοξενήσει» στην νομοτυπική μορφή του σχεδόν οποιαδήποτε συμπεριφορά εντός και κυρίως εκτός της υπηρεσίας. Τελικά, είναι μάλλον αντιφατικό να δε-

³⁴⁰ Βλ. παραπάνω σελ. 28 επ.

³⁴¹ Βλ. παραπάνω σελ. 28 επ.

³⁴² Βλ. Σ. Βλαχόπουλου, ό.π., σελ. 579.

³⁴³ Πρβλ. Δ. Κιούπη, ό.π., σελ. 194, κατά τον οποίο «[Η] ύπαρξη ενός γραπτού, προγενέστερου νόμου δεν διασφαλίζει απολύτως τίποτε, αν αυτός δεν ορίζει σαφώς τα στοιχεία της αξιοποινης πράξεως».

³⁴⁴ Βλ. Ρ. Χατζηνικολάου-Βουζικά, ό.π., σελ. 127 υποσ. 3.

χθούμε ότι, ενώ δεν εφαρμόζεται η αρχή *sine lege certa* στο πειθαρχικό δίκαιο καθώς είναι αδύνατο να προβλεφθούν εκ των προτέρων οι περιπτώσεις πειθαρχικώς αξιόποινων εντός και εκτός υπηρεσίας συμπεριφορών, συγχρόνως ο δημόσιος υπάλληλος προστατεύεται επαρκώς έναντι της αόριστης διατύπωσης του πειθαρχικού παραπτώματος από την αρχή της υποκειμενικής υπαιτιότητας, γεγονός που επιτρέπει ο διωκόμενος να απαλλαγεί από την κατηγορία όταν δεν καλύπτει με υπαιτιότητα τα στοιχεία της αντικειμενικής υπόστασης του παραπτώματος. Αντίθετα, θα μπορούσε να γίνει δεκτό ότι πρέπει να καταβάλλεται από τον νομοθέτη προσπάθεια ώστε να προσδιορίζεται όσο γίνεται πληρέστερα το πειθαρχικό παράπτωμα προκειμένου, αφενός, να προλαμβάνονται οι πειθαρχικώς διωκόμενες πράξεις και, αφετέρου, και να αιτιολογείται πειστικότερα η πειθαρχική δίωξη και η επιβολή πειθαρχικής ποινής.

Τέλος, η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, ως *constitutionis sedes* για την επέκταση αρχών του ποινικού στο πειθαρχικό δίκαιο, δεν είναι ξένη προς την κατοχυρούμενη από το άρθρο 7 § 1 Συντ. αρχή της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών. Έτσι, τόσο η μία όσο και η άλλη αρχή απορρέουν από την αρχή του κράτους δικαίου³⁴⁵ και επιδιώκουν να εξασφαλίσουν, εκτός από τον περιορισμό της νομοθετικής εξουσίας, ότι κανείς δεν διώκεται και τιμωρείται με ποινή που ήταν αντικειμενικά άγνωστη κατά τον χρόνο τέλεσης της διωκόμενης πράξης ή παράλειψης, ενώ συγχρόνως αποτρέπεται η *ad personam* δίωξη. Συνεπώς, θα ήταν σκόπιμο να υποστηριχθεί ότι, καθώς ο εμπλουτισμός του πειθαρχικού δικαίου από αρχές και κανόνες του ποινικού δικαίου θεμελιώνεται στην αρχή του κράτους δικαίου και στην ειδικότερη έκφασή της, της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης, δηλαδή στην ίδια αρχή από την οποία αντλεί την *ratio* και η διάταξη του άρθρου 7 § 1 Συντ., οι εγγυήσεις του τελευταίου άρθρου θα έπρεπε να μεταφερθούν και στο πεδίο του πειθαρχικού κολασμού, όχι βέβαια με εξίσου αυστηρές απαιτήσεις όπως στο πεδίο του ποινικού δικαίου, όπου αυστηρότερες δεν είναι μόνο οι απαιτήσεις της αρχής, αλλά και οι απειλούμενες ποινές, εντούτοις με το σύνολο των αρχών που την συνθέτουν και όχι ορισμένων ειδικότερων μορφών τους.

³⁴⁵ Για την ιστορική καταγωγή της αρχής *sine lege certa* από το κράτος δικαίου, βλ. Δ. Κιούπη, ό.π., σελ. 194 επ. και κυρίως σελ. 196 επ., όπου και περαιτέρω παραπομπές.

2. Διεθνές δίκαιο

Η «κατηγορία ποινικής φύσεως» κατά το άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ έχει ενιαία και αυτόνομη έννοια στο σύστημα της Σύμβασης³⁴⁶. Το άρθρο 6 ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται βέβαια σε διαδικασίες που καταλήγουν στην επιβολή πειθαρχικών ποινών, αλλά εγγυάται μια σειρά δικαιωμάτων³⁴⁷ στο πρόσωπο στο οποίο αποδίδεται ευθύνη που συνιστά «κατηγορία ποινικής φύσεως» κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ. Ήδη όμως από νωρίς, στην βάση της αδυναμίας της θεωρίας να προσδιορίσει την ουσιαστική έννοια του ποινικού αδικήματος και να το διακρίνει από το πειθαρχικό και το εν γένει διοικητικό άδικο³⁴⁸, το ΕΔΔΑ εγκατέλειψε την αρχική του προσέγγιση να απορρίπτει συλλήβδην τις πειθαρχικές υποθέσεις από το κανονιστικό εύρος του άρθρου 6 ΕΣΔΑ³⁴⁹. Τούτο επέβαλλε η ανάγκη να ερμηνεύεται μια πολυμερής διεθνής σύμβαση, όπως η ΕΣΔΑ, με ενιαίο τρόπο για τα συμβληθέντα κράτη και να περιλαμβάνει έννοιες που ερμηνεύονται αυτόνομα από τα όργανα που είναι επιφορτισμένα με την ερμηνεία της. Η διάκριση του εθνικού νομοθέτη μεταξύ ποινικών αδικημάτων και πειθαρχικών παραπτωμάτων επρόκειτο, λοιπόν, σύντομα να ανατραπεί. Έτσι, το δικαστήριο του Στρασβούργου δέχθηκε στην υπόθεση *Engel*³⁵⁰ ότι: «Εάν τα κράτη μέλη μπορούσαν κατά την κρίση τους να χαρακτηρίζουν ένα αδίκημα ως πειθαρχικό αντί για ποινικό και να διώκουν το δράστη ενός μεικτού αδικήματος πειθαρχικά αντί για ποινικά, τότε η εφαρμογή της θεμελιώδους διατάξεως του άρθρου 6 [ΕΣΔΑ] θα υπαγόταν στην κυρίαρχη θέλησή τους»³⁵¹. Με την απόφασή του στην παραπάνω υπόθεση, το ΕΔΔΑ ερμήνευσε με «επαναστατικό»³⁵² τρόπο την έννοια της «κατηγορίας ποινικής φύσεως» προκειμένου να οδηγηθεί, μέσω της τελεολογικής ερμηνείας, στην επέκταση των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ και σε πειθαρχικές διαδικασίες. Τα κριτήρια που υιοθέτησε το δικαστήριο, γνωστά ως «κριτήρια Engel», είναι τρία και συνδέονται με την θέση του παραβιασθέντος κανόνα στο εθνικό δίκαιο του κράτους μέλους, στην φύση της πράξης ή της παράλειψης που προκάλεσε την πειθαρχική

³⁴⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 24.11.1998, *Brown κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφ. της 13.9.2007, *Mouillet κατά Γαλλίας*, απόφ. της 31.7.2007, *Zaicevs κατά Λετονίας*.

³⁴⁷ Ειδικότερα, το άρθρο 6 § 1 ΕΣΔΑ εγγυάται την δίκαιη και δημόσια εκδίκαση της υπόθεσης εντός λογικής προθεσμίας, από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο που λειτουργεί νόμιμα (εδ. α') και την δημόσια έκδοση της απόφασης (εδ. β').

³⁴⁸ Βλ. Σ. Σταύρου, Τα δικαιώματα του διωκομένου στις πειθαρχικές διαδικασίες και το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ 1991, σελ. 373.

³⁴⁹ Βλ. Επιτροπή, απόφ. της 31.5.1967, *X κατά Αυστρίας*.

³⁵⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 8.6.1976, *Engel κ.ά. κατά Ολλανδίας*.

³⁵¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Engel*, § 81.

³⁵² Βλ. Σ. Σταύρου, ό.π., σελ. 376.

δίωξη και στην φύση και στην βαρύτητα της απειλούμενης πειθαρχικής κύρωσης³⁵³. Από τα παραπάνω κριτήρια, το πρώτο, που αναφέρεται στην συστηματική ένταξη του παραβιασθέντος κανόνα στο ποινικό ή στο διοικητικό δίκαιο του κράτους μέλους, είναι το λιγότερο κρίσιμο κατά την διερεύνηση της «κατηγορίας ποινικής φύσεως» δεδομένου ότι, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, πρόκειται για κυρώσεις που δεν περιέχονται στους κανόνες του ποινικού αλλά του διοικητικού δικαίου των κρατών μελών, οπότε και αποκτά νόημα -αλλά και προκαλεί δυσχέρειες- η απόφαση για την νομική φύση της πειθαρχικής διαδικασίας. Κρίσιμη, λοιπόν, αναδεικνύεται η συνδρομή των δύο άλλων προϋποθέσεων, οι οποίες αρκεί να συντρέχουν διαζευκτικά, εφόσον η συνδρομή καθεμιάς από αυτές είναι ικανή καθ' εαυτήν να προσδώσει στην πειθαρχική δίωξη τον χαρακτήρα «κατηγορίας ποινικής φύσεως». Ως προς την φύση του παραβιασθέντος κανόνα δικαίου εξετάζεται, αν αυτός αναφέρεται εν γένει στα υποκείμενα του δικαίου ή στα μέλη ενός δημόσιου συνόλου που συνδέονται με το κράτος με ειδικό νομικό δεσμό³⁵⁴. Συγχρόνως, εξετάζεται ο τιμωρητικός και αποτρεπτικός σκοπός που επιδιώκει ο παραβιασθείς κανόνας δικαίου³⁵⁵. Περαιτέρω, η βαρύτητα του αδικήματος μπορεί να συνιστά ένδειξη «κατηγορίας ποινικής φύσεως», εντούτοις δεν ισχύει το αντίστροφο: η μικρή βαρύτητα του αδικήματος δεν στερεί από την κατηγορία τον ποινικό χαρακτήρα της³⁵⁶. Τέλος, συνεκτιμάται και η τυχόν προϋπόθεση της συνδρομής υπαιτιότητας για την τέλεση της πράξης ή παράλειψης που απαγορεύεται από τον κρινόμενο κανόνα δικαίου³⁵⁷. Συναφώς, έχει γίνει δεκτό ότι οι κυρώσεις που επιβάλλονται στους δημοσίους υπαλλήλους για παράβαση του υπαλληλικού τους καθήκοντος συνιστούν πει-

³⁵³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Engel*, § 81 επ. και, από την θεωρία, *I. Δημητρακόπουλου*, Διοικητικές κυρώσεις και Θεμελιώδη δικαιώματα. Σύνταγμα-ΕΣΔΑ-Δίκαιο ΕΕ, σελ. 48-49, αρ. περιθ. 44, *Σ. Σταύρου*, ό.π., σελ. 376.

³⁵⁴ Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 49-50, αρ. περιθ. 46, *Α.-Α. Σισιλιάνου*, Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα-Παραδεκτό-Δίκαιη ικανοποίηση-Εκτέλεση, σελ. 204. Αν, λοιπόν, ο παραβιασθείς κανόνας δικαίου είχε ως αποδέκτες μια περιορισμένη κατηγορία προσώπων, όπως τους δημοσίους υπαλλήλους, προκύπτει το συμπέρασμα ότι πρόκειται κατ' αρχήν για πειθαρχική κύρωση και όχι για ποινή κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ· βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 23.8.2011, *Vagenas κατά Ελλάδας* (το μέτρο της αυτοδίκαιης έκπτωσης δημοσίου υπαλλήλου λόγω προηγούμενης αμετάκλητης καταδίκης του για τα εγκλήματα της ψευδούς βεβαίωσης και της συνέργειας σε πράξεις λαθρεμπορίας δεν συνιστά ποινή κατά την έννοια του άρθρου 7 ΕΣΔΑ), απόφ. της 13.9.2007, *Mouillet κατά Γαλλίας*, απόφ. της 11.9.2007, *Suküt κατά Τουρκίας*, απόφ. της 24.11.1998, *Brown κατά Ηνωμένου Βασιλείου* (η επιβολή χρηματικής πειθαρχικής ποινής ύψους 10.000 £ σε δικηγόρο δεν συνιστά ποινή κατά την έννοια του άρθρου 7 ΕΣΔΑ).

³⁵⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 9.10.2003, *Ezeh και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, § 82 επ., *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 50, αρ. περιθ. 46.

³⁵⁶ Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 51, αρ. περιθ. 46.

³⁵⁷ Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 51, αρ. περιθ. 46.

θαρχικές, όχι όμως και ποινικές κυρώσεις κατά την αυτόνομη έννοια της ΕΣΔΑ³⁵⁸. Το τρίτο κριτήριο αναφέρεται στην βαρύτητα της κύρωσης που απειλείται για την παραβίαση του κρινόμενου κανόνα δικαίου. Ειδικότερα, είναι κατ' αρχήν αδιάφορη η πράγματι επιβληθείσα κύρωση, η οποία συνεκτιμάται χωρίς όμως να υποβαθμίζει το αρχικό διακύβευμα ως προς την τελική κρίση του δικαστηρίου για τον ποινικό χαρακτήρα της κατηγορίας³⁵⁹. Έτσι, υιοθετείται ο κανόνας ότι όταν απειλείται σοβαρή στέρηση της ελευθερίας, η κατηγορία είναι ποινική, όχι όμως και όταν η απειλούμενη ή και η πράγματι επιβληθείσα κύρωση, ενόψει της διάρκειας και του τρόπου εκτέλεσής της, δεν επιφέρει σοβαρή στέρηση της ελευθερίας³⁶⁰. Για τις στερητικές της ελευθερίας ποινές που επιβάλλονται, ως πειθαρχικές ποινές, στους στρατιωτικούς, μόνιμους και στρατεύσιμους, κρίθηκε με την απόφαση αρχής στην υπόθεση *Engel* ότι ο ολιγοήμερος περιορισμός του στρατιωτικού εντός του στρατοπέδου ή στην οικία του δεν επιφέρει σοβαρή στέρηση της ελευθερίας· αντίθετα, όμως, η επιβολή ποινής τρίμηνης ή τετράμηνης κράτησης σε πειθαρχικό κατάσταση αρμόζει σε ποινικό αδίκημα και όχι σε πειθαρχικό παράπτωμα, γεγονός το οποίο επέβαλλε, στην κριθείσα υπόθεση, την επέκταση των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ³⁶¹. Ενδιαφέρον, όμως, παρουσιάζει η πρόσληψη από την νομολογία του ΕΔΔΑ της ποινής του χρηματικού προστίμου. Καθοριστικός παράγοντας για τον χαρακτηρισμό μιας διαδικασίας που είναι δυνατό να απολήγει στην επιβολή χρηματικού προστίμου ως ποινικής φύσης συνιστά η τυχόν πρόβλεψη της εθνικής νομοθεσίας ότι η μη πληρωμή του οδηγεί, κατά μετατροπή του, σε ποινή στερητική της ελευθερίας³⁶². Έτσι, έγινε δεκτό ότι η απειλή χρηματικής κύρωσης ύψους έως 36.000 ευρώ, ως διαζευκτικής πειθαρχικής ποινής, σε δικηγόρο για επαγγελματικό του παράπτωμα δεν είναι ικανή να προσδώσει στην σε βάρος του πειθαρχική διαδικασία τον χαρακτήρα «κατηγορίας ποινικής φύσεως»³⁶³. Παρ' όλο που η χρηματική ποινή είναι συνήθης ποινή που επιβάλλεται για την τέλεση ποινικών αδικημάτων και έχει γνήσιο τιμωρητικό χαρακτήρα, εντούτοις δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι μεταλλάσσει την πειθαρχική διαδικασία σε κατ' ουσίαν ποινική, δεδομένου ότι δεν μπορεί να οδηγήσει σε αντικατάστασή της από ποινή στερητική της ελευθερίας. Συνεκτιμωμένων, λοιπόν, και των τριών κριτηρίων *Engel*, από την νομολογία του ΕΔΔΑ έπεται, ότι οι πει-

³⁵⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 19.2.2013, *Müller-Hartburg κατά Αυστρίας*, § 44 επ., απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 9.1.2013, *Volkov κατά Ουκρανίας*, § 92 επ., *Vagenas, Moullet*.

³⁵⁹ Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 51, αρ. περιθ. 46.

³⁶⁰ Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 51, αρ. περιθ. 47.

³⁶¹ Βλ. ΕΔΔΑ *Engel*, § 85 και, από την θεωρία, *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 51-52, αρ. περιθ. 47, *Σ. Σταύρου*, ό.π., σελ. 377 επ.

³⁶² Βλ. *I. Δημητρακόπουλου*, ό.π., σελ. 52-53, αρ. περιθ. 47.

³⁶³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Müller-Hartburg*, § 47, όπου το δικαστήριο δέχθηκε ότι: «*Although the size of the potential fine is such that it must be regarded as having a punitive effect, the severity of this sanction in itself does not bring the charges into the criminal sphere*».

θαρχικές διαδικασίες, και εφόσον, στην περίπτωση των στρατιωτικών υπαλλήλων, δεν απειλούν την επιβολή σοβαρών στερητικών της ελευθερίας ποινών, δεν συνιστούν «κατηγορία ποινικής φύσεως» κατά την έννοια του άρθρου 6 ΕΣΔΑ. Εντούτοις, η κρίση αυτή του ευρωπαϊκού δικαστηρίου δεν το εμπόδισε να θεωρήσει ότι οι ίδιες πειθαρχικές διαδικασίες κατά των δημοσίων υπαλλήλων δεν αποκλείεται να συνιστούν «αμφισβητήσεις επί των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων αστικής φύσεως» κατά το γράμμα της ίδιας διάταξης της ΕΣΔΑ, γεγονός το οποίο επιτρέπει έτσι την επέκταση και στις πειθαρχικές διαδικασίες των εγγυήσεων της, αν και όχι με την ίδια αυστηρότητα έναντι των υποθέσεων «κατηγοριών ποινικής φύσεως». Ούτε όμως όταν η σχετική διαδικασία ενέπιπτε στο ποινικό σκέλος του άρθρου 6 ούτε, πολλώ δε μάλλον, όταν ενέπιπτε στο αστικό της σκέλος, δεν τέθηκε ζήτημα επέκτασης και των εγγυήσεων του άρθρου 7 ΕΣΔΑ στις πειθαρχικές διαδικασίες³⁶⁴. Η σαφήνεια, όμως, του πειθαρχικού παραπτώματος απασχόλησε το ευρωπαϊκό δικαστήριο κατά τον έλεγχο της συμβατότητας της εκάστοτε πειθαρχικής διαδικασίας με την αντίστοιχη διάταξη της Σύμβασης που επιτρέπει την επέμβαση σε ένα από τα κατοχυρωμένα από αυτήν θεμελιώδη δικαιώματα, ένδειξη και αυτό υπέρ της παραδοχής ότι το πειθαρχικό παράπτωμα δεν εξαιρείται από την επιταγή της σαφήνειας, έστω κι αν αυτό δεν απορρέει από το άρθρο 7 ΕΣΔΑ αλλά από την αναλογικότητα της επέμβασης σε ένα από τα κατοχυρωμένα δικαιώματα³⁶⁵.

Στις πειθαρχικές ποινές που δεν συνιστούν «κατηγορία ποινικής φύσεως» κατά την αυτόνομη έννοια του άρθρου 6 ΕΣΔΑ δεν εφέλκεται σε εφαρμογή, κατά την πάγια νομολογία του δικαστηρίου του Στρασβούργου³⁶⁶, το άρθρο 7 ΕΣΔΑ που κατοχυρώνει την αρχή της νομιμότητας των εγκλημάτων και των ποινών. Εντούτοις, ενώ δεν έχει γίνει επίκληση ή εφαρμογή του άρθρου 7 ΕΣΔΑ και των εγγυήσεων του ούτε για τις πειθαρχικές ποινές που συνιστούν, με την συνδρομή των κριτηρίων Engel, «κατηγορία ποινική φύσεως», έχει αναπτυχθεί πλούσια νομολογία του ΕΔΔΑ για την εφαρμογή του άρθρου 6 ΕΣΔΑ σε πειθαρχικές διαδικασίες. Το περιε-

³⁶⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. της 24.11.1998, *Brown κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, Επιτροπή, απόφ. της 13.3.1986, *Prince κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, απόφ. της 10.7.1973, X. κατά Λουξεμβούργου.

³⁶⁵ Βλ. T. Ζολώτα, ό.π., σελ. 691-692.

³⁶⁶ Βλ. Επιτροπή, *Prince*, § 6, με την οποία κρίθηκε ότι η επιβολή σε ασκούμενο δικηγόρο της πειθαρχικής ποινής της προσωρινής παύσης τριών μηνών διότι είχε υποβάλει αβάσιμη καταγγελία σε βάρος δικαστικού υπαλλήλου με αφορμή την εκδίκαση ασκηθείσας σε βάρος του ποινικής δίωξης δεν εμπίπτει *ratione materiae* στο άρθρο 7 ΕΣΔΑ. Πρβλ. I. Μαθιουδάκη, Η αναλογική εφαρμογή διατάξεων στις διοικητικές κυρώσεις, ΕΔΚΑ ΜΖ' (2005), σελ. 726, ο οποίος, με παραπομπή στην Επιτροπή, απόφ. της 13.3.1986, *Prince κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, δέχεται ότι το άρθρο 7 ΕΣΔΑ εφαρμόζεται κατ' αρχήν και στις πειθαρχικές ποινές και καταλήγει (σελ. 726-727) ότι: «[Μ]ε βάση το άρθρ. 7 Ε.Σ.Δ.Α. εφαρμόζονται και στις πειθαρχικές ποινές οι αρχές της νομιμότητας, της στενής ερμηνείας και της μη αναδρομικότητας του νόμου».

χόμενο των εγγυήσεων του άρθρου 6 ΕΣΔΑ που εφαρμόζονται και στην διαδικασία επιβολής πειθαρχικών ποινών αποκτά ευρύτερη σημασία, όχι μόνο διότι, όπως έχει κριθεί, η εξασφάλιση εγγυήσεων στην πειθαρχική διαδικασία είναι ικανή να αναπληρώσει την αοριστία του πειθαρχικού παραπτώματος, αλλά και διότι η επέκταση των εγγυήσεων, ιδίως, της § 2 του άρθρου 6 ΕΣΔΑ, που κατ' εξοχήν προορίζονται για την διαδικασία ενώπιον των ποινικών δικαστηρίων, αποδεικνύει την στενή σύνδεση που έτσι αναγνωρίζεται μεταξύ της πειθαρχικής και της ποινικής διαδικασίας.

Στην πρώτη από τις αποφάσεις του με την οποία εξέτασε την σαφήνεια του πειθαρχικού παραπτώματος, το ΕΔΔΑ έκρινε την συμβατότητα με την Σύμβαση της επιβολής της ποινής της παύσης σε Γερμανίδα δημόσιο υπάλληλο, εκπαιδευτικό της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που ήταν μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος της Γερμανίας³⁶⁷. Το Κομμουνιστικό Κόμμα της Γερμανίας, χωρίς να έχει κηρυχθεί αντισυνταγματικό και να έχει αποφασισθεί από το γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο η διάλυσή του³⁶⁸, εντούτοις είχε αναγνωρισθεί ότι επεδίωκε σκοπούς αντίθετους στην δημοκρατική τάξη που καθιέρωνε ο Θεμελιώδης Νόμος³⁶⁹. Έτσι, δημόσιος υπάλληλος δεν μπορούσε να είναι συγχρόνως μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος και να προωθεί την δράση και τους σκοπούς του³⁷⁰. Ως προς την σαφήνεια του νόμου στον οποίο στηρίχθηκε η απόλυση της Γερμανίδας υπαλλήλου, το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι, κατά την νομολογία του, η σαφήνεια του κυρωτικού νόμου εξαρτάται «από το περιεχόμενο του κρινόμενου μέτρου, το πεδίο στο οποίο πρόκειται να εφαρμοσθεί και το πλήθος και την κατάσταση των προσώπων στα οποία απευθύνεται»³⁷¹. Κρίθηκε, λοιπόν, ότι η νομολογία τόσο του Συνταγματικού όσο και του Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου της Γερμανίας δεν κατέλειπε αμφιβολία για το ασυμβίβαστο των ιδιοτήτων του δημοσίου υπαλλήλου και του μέλους του Κομμουνιστικού Κόμματος, παρόλο που, όπως είχε επικαλεσθεί η προσφεύγουσα, η νομολογία του Ομοσπονδιακού Εργατικού Δικαστηρίου φαίνεται να μην αναγνώριζε το παραπάνω ασυμβίβαστο. Όπως δέχθηκε emphatically το δικαστήριο, «μόνο το γεγονός ότι μια νομοθετική διάταξη επιδέχεται περισσότερες από μία ερμηνείες δεν συνεπάγεται ότι δεν πληροί την προϋπόθεση [ο σχετικός περιορισμός του δικαιώματος] “να προβλέπεται από τον νόμο”»³⁷².

³⁶⁷ Βλ. ΕΔΔΑ (ευρ. σύνθ.), απόφ. της 26.9.1995, *Vogt κατά Γερμανίας*, § 11 επ.

³⁶⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, *Vogt*, § 18.

³⁶⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Vogt*, § 22.

³⁷⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Vogt*, § 22: «[Public servants] must unequivocally dissociate themselves from groups who criticise, campaign against and cast aspersions on the State, its institutions and the existing constitutional system».

³⁷¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Vogt*, § 48.

³⁷² Βλ. ΕΔΔΑ, *Vogt*, § 48.

Στην υπόθεση *Maestri* κατά Ιταλίας, αντικείμενο της κρίσης του ΕΔΔΑ ήταν η επιβολή στον δικαστή Angelo Massimo Maestri της πειθαρχικής ποινής της επίπληξης διότι από το 1981 έως τον Μάρτιο 1993 ήταν μέλος μιας μασονικής στοάς³⁷³. Ο Maestri υποστήριξε ότι είχαν παραβιασθεί τα άρθρα 9, 10 και 11 ΕΣΔΑ τα οποία κατοχυρώνουν την ελευθερία της σκέψης, της συνείδησης και της θρησκείας, της έκφρασης καθώς και του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι αντίστοιχα³⁷⁴. Ειδικότερα, το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο έκρινε με την απόφασή του ότι ο προσφεύγων ήδη από το έτος 1982 μπορούσε να είχε προβλέψει την αντίθεση της ιδιότητας του μέλους της μασονικής στοάς με την ακεραιότητα του δικαστικού λειτουργήματος, ενώ θεμελίωσε την αναγνώριση πειθαρχική ευθύνης στην σύγκρουση μεταξύ του όρκου του δικαστικού λειτουργού και εκείνου του μέλους της μασονικής στοάς, στην αυστηρή ιεραρχία και τον ακατάλυτο χαρακτήρα των δεσμών μεταξύ των μασόνων και τέλος στην απόρριψη από αυτούς της κρατικής υπόστασης³⁷⁵.

Εξετάζοντας την συμβατότητα της πειθαρχικής ποινής που επιβλήθηκε στον Maestri με το άρθρο 11 ΕΣΔΑ, το δικαστήριο επανέλαβε ότι ο νόμος με τον οποίο πραγματοποιείται επέμβαση σε κατοχυρωμένο από την Σύμβαση δικαίωμα πρέπει να πληροί ορισμένα δικαιοκρατικά χαρακτηριστικά. Ειδικότερα, πρέπει να είναι προσβάσιμος στα πρόσωπα που αφορά και να διατυπώνεται με επαρκή σαφήνεια προκειμένου να τους επιτρέπει να προβλέψουν εύλογα, έστω με προσφυγή σε νομική συμβουλή, τις συνέπειες που μπορεί να επιφέρει μια συγκεκριμένη πράξη τους³⁷⁶. Έτσι, το εθνικό δίκαιο πρέπει να παρέχει επαρκή προστασία κατά της αυθαίρετης άσκησης της εξουσίας, η οποία δεν πρέπει να διαμορφώνεται στον νόμο απεριόριστα³⁷⁷. Πρέπει συνεπώς ο νόμος να καθορίζει με επαρκή σαφήνεια τον σκοπό και τον τρόπο με τον οποίο ασκείται μια συγκεκριμένη εξουσία του κράτους³⁷⁸. Εξάλλου, το επίπεδο της απαιτούμενης σαφήνειας εξαρτάται από το μέσο με το οποίο ασκείται η κρατική εξουσία, τις βιοτικές σχέσεις στις οποίες πρόκειται να ασκηθεί και τον αριθμό και την κατάσταση των προσώπων που αφορά³⁷⁹.

Κρίσιμο στην προκειμένη περίπτωση ερώτημα ήταν αν ήταν επαρκώς σαφές από το εθνικό δίκαιο ότι η ιδιότητα του δικαστικού λειτουργού ήταν ασύμβατη με εκείνη του μέλους

³⁷³ Βλ. ΕΔΔΑ, απόφ. (ευρ. σύνθ.) της 17.2.2004, *Maestri κατά Ιταλίας*, § 12.

³⁷⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 3.

³⁷⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 13.

³⁷⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 30.

³⁷⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 30.

³⁷⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 30.

³⁷⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 30 in fine.

μασονικής στοάς. Κατ' αρχάς, το δικαστήριο δέχθηκε ότι το άρθρο 18 ενός βασιλικού διατάγματος του έτους 1946, στο οποίο στηρίχθηκε εν μέρει η πειθαρχική δίωξη, δεν αναγνώριζε ως μεταξύ τους ασύμβατες τις ιδιότητες του δικαστή και του μέλους μασονικής στοάς³⁸⁰. Περαιτέρω, το δικαστήριο διέκρινε δύο χρονικές περιόδους: από το έτος 1981, οπότε ο Maestri εντάχθηκε στην στοά, έως τον Μάρτιο του έτους 1990, όταν το Ανώτατο Δικαστικό Συμβούλιο εξέδωσε την πρώτη οδηγία του εκφράζοντας τον προβληματισμό του για την συμμετοχή δικαστικών λειτουργών σε οργανώσεις όπως η μασονική στοά³⁸¹. Η δεύτερη περίοδος εκτεινόταν έως τον Μάρτιο του έτους 1993 όταν ο προσφεύγων αποχώρησε από την στοά. Το δικαστήριο έκρινε, λοιπόν, για την πρώτη περίοδο ότι δεν ήταν σε ισχύ κανόνας που να αναγνώριζε με σαφήνεια την σύγκρουση μεταξύ των δύο ιδιοτήτων³⁸². Στο αντίθετο συμπέρασμα δεν θα μπορούσε να οδηγήσει ούτε νόμος του έτους 1982 που κήρυξε την διάλυση της στοάς «P2» ούτε όμως και η οδηγία του έτους 1992 που επιδίωκε να θέσει, παρά να αντιμετωπίσει το πρόβλημα, και δεν ασχολήθηκε με την σχετική πειθαρχική ευθύνη αλλά τις συνέπειες για την σταδιοδρομία των δικαστικών λειτουργών που ήταν μέλη της στοάς³⁸³. Επομένως, η απαίτηση προβλεψιμότητας δεν πληρούνταν ούτε για την πρώτη ούτε για την δεύτερη περίοδο ακόμη και για ένα πρόσωπο που, όπως ο Maestri, διέθετε νομικές γνώσεις³⁸⁴. Το δικαστήριο έκρινε λοιπόν ότι συνέτρεχε παραβίαση του άρθρου 11 § 2 ΕΣΔΑ χωρίς να εξετάσει περαιτέρω αν τηρήθηκε η αρχή της αναλογικότητας³⁸⁵.

Στην υπόθεση Oleksandr Volkov κατά Ουκρανίας, το Δικαστήριο του Στρασβούργου απασχόλησε η άρνηση του ουκρανικού Κοινοβουλίου να υποβάλει σε ορκωμοσία τον προσφεύγοντα, δικαστή του Ανώτατου Δικαστηρίου που εξελέγη μέλος του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου. Ειδικότερα, ο πρόεδρος και δύο μέλη της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής, που ήταν συγχρόνως και μέλη του Ανώτατου Δικαστικού Συμβουλίου, ζήτησαν την διεξαγωγή έρευνας για την τυχόν πειθαρχική ευθύνη του Volkov για το παράπτωμα της «παραβίασης όρκου», διότι, ως δικαστής του Ανώτατου Δικαστηρίου, είχε εξετάσει ένδικα μέσα κατά αποφάσεων που είχε εκδώσει ο αδερφός της συζύγου του και διότι είχε τελέσει σοβαρές διαδικαστικές παραβάσεις που αφορούσαν μία εταιρία περιορισμένης ευθύνης. Εκτός από διαδικαστικές πλημμέλειες της πειθαρχικής διαδικασίας ενώπιον των αρμόδιων οργάνων, για τις οποίες το ΕΔΔΑ έκρινε ότι

³⁸⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 35.

³⁸¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 36.

³⁸² Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 37.

³⁸³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 39.

³⁸⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 41.

³⁸⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, *Maestri*, § 42.

συνιστούσαν παραβίαση του άρθρου 6 § 1 ΕΣΔΑ, ο Volkov προέβαλε και παραβίαση του άρθρου 8 ΕΣΔΑ το οποίο κατοχυρώνει το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Ειδικότερα, ο προσφεύγων υποστήριξε ότι η επέμβαση στο δικαίωμα της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του που επήλθε με τον πειθαρχικό έλεγχο των πράξεών του ήταν αντίθετη στο άρθρο 8 § 2 ΕΣΔΑ καθώς το πειθαρχικό παράπτωμα της «παραβίασης όρκου» περιγραφόταν τόσο γενικά ώστε δεν πληρούσε την προϋπόθεση της «ποιότητας του νόμου» που απαιτείται προκειμένου να είναι θεμιτή η επέμβαση στο δικαίωμα. Επιπλέον, υποστήριξε ότι η απουσία νομοθετικής πρόβλεψης για την παραγραφή του παραπτώματος καθώς και ενός εύρους ποινών που θα επέτρεπε στο πειθαρχικό όργανο την επιβολή της προσήκουσας ποινής σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας δεν παρείχαν επαρκείς εγγυήσεις κατά της αυθαίρετης άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας³⁸⁶.

Το δικαστήριο δέχθηκε ότι η απόλυση από δημόσια θέση δεν εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 8 ΕΣΔΑ και συνεπώς μπορεί να συνιστά επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής δεδομένου ότι είναι στην εργασία όπου ο άνθρωπος έχει τις περισσότερες ευκαιρίες να αναπτύξει κοινωνικούς δεσμούς³⁸⁷. Εξάλλου, η απόλυση από δημόσια θέση κατόπιν επιβολής της πειθαρχικής ποινής της παύσης μπορεί να θεωρηθεί επέμβαση στο δικαίωμα του άρθρου 8 ΕΣΔΑ καθώς πλήττει την τιμή και την φήμη του προσώπου που συνιστούν αναπόσπαστο γνώρισμα της ιδιωτικής ζωής του³⁸⁸. Το δικαστήριο επανέλαβε την νομολογία του κατά την οποία η επέμβαση στο δικαίωμα πρέπει να διαθέτει ένα νομοθετικό έρεισμα καθώς και να συγκεντρώνει ορισμένα δικαιοκρατικά χαρακτηριστικά³⁸⁹. ειδικότερα, ο νόμος πρέπει να είναι προσιτός στο πρόσωπο που αφορά και προβλέψιμος. Προβλέψιμος, κατά το ΕΔΔΑ, είναι ο νόμος, όταν παρέχει επαρκείς ενδείξεις για τις συνθήκες όπου εφαρμόζεται και τις προϋποθέσεις που πρέπει να πληρούνται προς τούτο προκειμένου το κράτος να μπορεί να επεμβαίνει σε κατοχυρωμένα από την Σύμβαση δικαιώματα³⁹⁰. Πρέπει, λοιπόν, ο νόμος να παρέχει προστασία κατά της αυθαίρετης άσκησης της εξουσίας³⁹¹. Ως προς το περιεχόμενο του πειθαρχικού παραπτώματος, το ΕΔΔΑ επεσήμανε ότι προέκυπτε αποκλειστικά και μόνο από το ίδιο το κείμενο του όρκου, γεγονός που παρείχε στα πειθαρχικά όργανα ευρύ περιθώριο εκτίμη-

³⁸⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 163.

³⁸⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 165.

³⁸⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 165. Περαιτέρω, η απόλυση του Volkov επηρέασε δυσμενώς και τις επαγγελματικές του σχέσεις καθώς και την οικονομική ευημερία του ίδιου και της οικογένειάς του· βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 166.

³⁸⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 169.

³⁹⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 170.

³⁹¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 170.

σης κατά την ερμηνεία και εφαρμογή του³⁹². Συναφώς, το δικαστήριο επανέλαβε την νομολογία του κατά την οποία σε ορισμένα πεδία του δικαίου είναι δύσκολο να επιτευχθεί απόλυτη σαφήνεια του νόμου, αντίθετα μάλιστα ορισμένη ευελιξία είναι σκόπιμη ώστε τα δικαστήρια να μπορούν να ερμηνεύουν τον νόμο σύμφωνα με τις ειδικές συνθήκες της εκάστοτε κρινόμενης περίπτωσης³⁹³. Τούτο είναι συνέπεια της ανάγκης ο νόμος να ορίζει με γενικό τρόπο τις προϋποθέσεις εφαρμογής του καθώς και του ίδιου του προορισμού του να εφαρμόζεται για το μέλλον σε κατ' αρχήν απροσδιόριστο αριθμό πραγματικών περιπτώσεων³⁹⁴. Κατ' εξοχήν πεδίο, όπου απαντάται η γενικότητα των νομοθετικών διατάξεων, είναι το πειθαρχικό δίκαιο το οποίο ορίζει με αρκετά γενικό τρόπο τις πειθαρχικώς κολάσιμες συμπεριφορές. Χωρίς αυτήν την γενικότητα των πειθαρχικών παραπτώματων, θα έπρεπε ο νόμος να αναθεωρείται συνεχώς προκειμένου να καλύπτει τις αναρίθμητες συμπεριφορές που θα εκδηλωθούν στο μέλλον και δεν θα μπορούσαν να είχαν προβλεφθεί κατά την θέσπιση του νόμου³⁹⁵. Επομένως, μια εύστοχη προσέγγιση των διατυπωμένων με γενικό τρόπο διατάξεων του πειθαρχικού δικαίου δεν θα έπρεπε να περιορισθεί μόνο στην ασάφεια των πειθαρχικών παραπτώματων· θα έπρεπε να επεκταθεί και σε άλλους παράγοντες ικανούς να αντισταθμίσουν την ασάφεια και να οδηγήσουν σε μια κρίση για το συμβατό της επέμβασης με τα κατοχυρωμένα από την ΕΣΔΑ δικαιώματα. Έτσι, η περιοριστική και συνεπής ερμηνεία της αόριστης νομοθετικής διάταξης από τα εθνικά δικαιοδοτικά όργανα είναι ικανή να προσδώσει στην επέμβαση την ιδιότητα της προβλεψιμότητας³⁹⁶. Επιπλέον, στο ίδιο αποτέλεσμα μπορεί να οδηγήσει η πρόβλεψη στο εθνικό δίκαιο επαρκών διαδικαστικών εγγυήσεων κατά της αυθαίρετης άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας από τα αρμόδια όργανα³⁹⁷. Στην προκειμένη περίπτωση, όχι μόνο δεν είχε παγιωθεί στην νομολογία των ουκρανικών δικαστηρίων η ερμηνεία του παραπτώματος της «παραβίασης όρκου»³⁹⁸, αλλά δεν συνέτρεχαν ούτε διαδικαστικές εγγυήσεις, ενώ δεν είχε προβλεφθεί ούτε παραγραφή του συγκεκριμένου παραπτώματος³⁹⁹. Εξάλλου, όπως υποστήριξε και ο προσφεύγων, δεν είχε προβλεφθεί ένα επαρκές

³⁹² Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, §§ 173-174. Το κείμενο του όρκου είχε ως εξής: «Δηλώνω επίσημα ότι θα εκπληρώνω τα δικαστικά καθήκοντα με εντιμότητα και αυστηρότητα, θα υπακούω μόνο στον νόμο κατά την απονομή της δικαιοσύνης, και θα είμαι αντικειμενικός και δίκαιος». Μεταγενέστερα, το πειθαρχικό παράπτωμα της «παραβίασης όρκου» εξειδικεύθηκε ως προς τις πράξεις ή παραλείψεις που συνιστούν τέλεσή του, χωρίς εντούτοις να περιορισθεί η ευρεία διακριτική ευχέρεια του πειθαρχικού οργάνου· βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 174.

³⁹³ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 175.

³⁹⁴ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 175.

³⁹⁵ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 178.

³⁹⁶ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 179.

³⁹⁷ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 181.

³⁹⁸ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 180.

³⁹⁹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 181.

εύρος ποινών προκειμένου το πειθαρχικό όργανο να μπορεί να επιβάλει την πράγματι προσήκουσα κατά τρόπο σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας⁴⁰⁰, Τέλος, απουσίαζε η πιο σημαντική εγγύηση κατά της αυθαιρεσίας: η δυνατότητα εξέτασης της υπόθεσης από ανεξάρτητο και αμερόληπτο δικαστήριο⁴⁰¹. Έτσι, το δικαστήριο του Στρασβούργου κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η επέμβαση στο δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του προσφεύγοντος δεν πληρούσε εκείνα τα δικαιοκρατικά χαρακτηριστικά που θα την καθιστούσαν προβλέψιμη και συνεπώς σύμφωνη με το άρθρο 8 § 2 ΕΣΔΑ⁴⁰².

⁴⁰⁰ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, §§ 182-183.

⁴⁰¹ Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 184.

⁴⁰² Βλ. ΕΔΔΑ, *Volkov*, § 185.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Είτε προκύπτει από την αναλογική εφαρμογή του άρθρου 7 Συντ. είτε από την επέκταση των εγγυήσεων του στα πειθαρχικά παραπτώματα και στις πειθαρχικές ποινές είτε, τέλος, από το κράτος δικαίου και την αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του δημοσίου υπαλλήλου, είναι βέβαιο ότι επιβάλλεται ο νομοθέτης να καθορίζει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις πειθαρχικώς αξιόποινες πράξεις. Στο ίδιο συμπέρασμα οδηγεί και η αδυναμία της θεωρίας να διαχωρίσει το πειθαρχικό από το ποινικό άδικο στην βάση μιας ουσιαστικής διάκρισης, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι τελικά δεν χωρίζει το πειθαρχικό από το ποινικό δίκαιο τόση απόσταση όση άλλοτε υποστηριζόταν. Τέλος, ό,τι απομένει από την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* κατά την μεταφορά της στο πειθαρχικό δίκαιο, είναι αμφίβολο αν μπορεί να υπηρετήσει εξίσου τον σκοπό της θεμελιώδους αυτής αρχής του ποινικού κολασμού· με άλλα λόγια, είναι αμφίβολο αν η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege* μπορεί εξίσου αποτελεσματικά να προστατεύσει τον πειθαρχικώς διωκόμενο υπάλληλο χωρίς, συγχρόνως, να εξοπλίζεται, έστω όχι με την ίδια αυστηρότητα, και με την αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa*. Κάτι τέτοιο είναι μάλλον βέβαιο ότι στο ποινικό δίκαιο δεν μπορεί να επιτευχθεί.

Από την εκτεθείσα νομολογία των εθνικών και υπερεθνικών δικαστηρίων προκύπτει εξάλλου ότι η ασάφεια των πειθαρχικών παραπτωμάτων μπορεί να ελλοχεύει δύο μορφές κινδύνων: αφενός, να καταλείπει τα θεμελιώδη δικαιώματα των δημοσίων υπαλλήλων, και ιδίως τον ιδιωτικό βίο τους, ευάλωτα σε αθέμιτες επεμβάσεις εκ μέρους του κράτους και, αφετέρου, την εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία της δημόσιας υπηρεσίας απροστάτευτη, είτε λόγω της αθέμιτης επέμβασης στην άσκηση των καθηκόντων των δημοσίων λειτουργών και υπαλλήλων είτε λόγω της καθιέρωσης τόσο ασαφών πειθαρχικών παραπτωμάτων, ώστε ο δημόσιος υπάλληλος να πληροφορείται ποια είναι η πειθαρχικώς αξιόποινη πράξη και τα στοιχεία που την συγκροτούν μετά την τέλεσή της. Κατ' αυτόν τον τρόπο πλήττεται και το ίδιο το δημόσιο συμφέρον και ιδίως η εσωτερική «έννομη τάξη» της δημόσιας υπηρεσίας, διότι ο δημόσιος υπάλληλος δεν αποτρέπεται αποτελεσματικά να πράξει ή να παραλείψει, καθώς ενδέχεται να αγνοεί ότι η συμπεριφορά του συνιστά πειθαρχικό παράπτωμα.

Από τις παραπάνω συνταγματικές διατάξεις και αρχές επιβάλλεται, λοιπόν, ο νομοθέτης να αποφεύγει όσο είναι δυνατό τις εξαιρετικά ασαφείς αξιολογικές έννοιες, όπως την αναξιοπρεπή ή ανάρμοστη ή ανάξια για υπάλληλο συμπεριφορά, που βέβαια δεν συνιστά καινοτομία

του ελληνικού δημοσίου δικαίου, και να περιγράφει, με πιο «βασανιστική» πρόθεση, τις συμπεριφορές που προσβάλλουν την υπηρεσιακή «έννομη τάξη».

* *
*

Κατάλογος δικαστικών αποφάσεων

<i>Ι. Συμβουλίου της Επικρατείας</i>	990/1996
	1575/1996
324/1930	3010/1996
699/1930	4151/1996
376/1934	4582/1996
1007/1936	454/1997
1008/1938	1313/1997
1374/1957	4287/1997
444/1963	4545/1997
719/1965	4604/1997
570/1973	74/1998
2211/1975	623/1999
3580/1975	2174/1999
4385/1983	2628/1999
2281/1985	3215/1999
4262/1987	3380/1999
3929/1988	4116/1999
4391/1988	323/2000
454/1989	1064/2000
3020/1989	1815/2000
3290/1989	2815/2000
3382/1989	2822/2000
2307/1990	2868/2000
1061/1991	3509/2000
2205/1992	3617/2000
398/1993	4272/2000
1078/1995	1579/2001
2327/1995	2027/2001
4567/1995	2537/2001
281/1996	3379/2002
654/1996	2019/2003

2941/2003	356/2013
116/2004	2591/2013
812/2004	2677/2013
985/2005	3502/2013
2701/2005	1264/2014
2617/2006	1390/2014
2780/2006	1731/2014
1680/2007	2164/2014
3366/2007	3272/2014
2320/2009	3273/2014
116/2010	3674/2014
1264/2010	4333/2014
2709/2010	294/2015
2166/2011	1214/2015
329/2012	1600/2015
1189/2012	153/2016
1605/2012	1718/2016
1615/2012	
1792/2012	
2693/2012	
4311/2012	787/1989
4662/2012	1994/2007
5071/2012	804/2012

2. Διοικητικού Εφετείου Αθηνών

3. Δικαστηρίου Ευρωπαϊκής Ένωσης

C-387/02, C-391/02, C-403/02 (συνεκδ.), 3.5.2005, Silvio Berlusconi, Sergio Adelchi, Marcello Dell'Utri κ.λπ., ECLI:EU:C:2005:270

C-105/14, 8.9.2015, Ivo Taricco, Ezio Filippi, Isabella Leonetti, Nicola Spagnolo, Davide Salvoni, Flavio Spaccavento, Goranco Anakiev, ECLI:EU:C:2015:555

4. Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Engel κ.ά. κατά Ολλανδίας, 8.6.1976, 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, ECLI:CE:ECHR: 1976:0608JUD000510071

Kokkinakis κατά Ελλάδας, 25.5.1993, 14307/88, ECLI:CE:ECHR: 1993:0525JUD001430788

Vogt κατά Γερμανίας, 26.9.1995, 17851/91, ECLI:CE:ECHR: 1995:0926JUD001785191

Cantoni κατά Γαλλίας, 15.11.1996, 17862/91, ECLI:CE:ECHR: 1996:1115JUD001786291

Larissis κ.λπ. κατά Ελλάδας, 24.2.1998, 23372/94, ECLI:CE:ECHR: 1998:0224JUD002337294

Streletz, Kessler και Krenz κατά Γερμανίας, 22.3.2001, 34044/96, 35532/97, 44801/98, ECLI:CE:ECHR: 2001:0322JUD003404496

Ezeh και Connors κατά Ηνωμένου Βασιλείου, 9.10.2003, 39665/98, 40086/98, ECLI:CE:ECHR: 2003:1009JUD003966598

Maestri κατά Ιταλίας, 17.2.2004, 39748/98, ECLI:CE:ECHR: 2004:0217JUD003974898

Zaicevs κατά Λετονίας, 31.7.2007, 65022/01, ECLI:CE:ECHR: 2007:0731JUD006502201

Moulet κατά Γαλλίας, 13.9.2007, 44485/98, ECLI:CE:ECHR: 2002:0326JUD004448598

Vassilios Stavropoulos κατά Ελλάδος, 27.9.2007, 35522/04, ECLI:CE:ECHR: 2007:0927JUD003552204

12.2.2008, Kafkaris κατά Κύπρου, 12.2.2008, 21906/04, ECLI:CE:ECHR: 2008:0212JUD002190604

Scoppola κατά Ιταλίας (no. 2), 17.9.2009, 10249/03, ECLI:CE:ECHR: 2009:0917JUD001024903

Kononov κατά Λετονίας, 17.5.2010, 36376/04, ECLI:CE:ECHR: 2010:0517JUD003637604

Vagenas κατά Ελλάδας, 23.8.2011, 53372/07, ECLI:CE:ECHR: 2011:0823DEC005337207

Volkov κατά Ουκρανίας, 9.1.2013, 21722/11, ECLI:CE:ECHR: 2013:0109JUD002172211

Müller-Hartburg κατά Αυστρίας, 19.2.2013, 47195/06, ECLI:CE:ECHR:
2013:0219JUD004719506

Gouarré Patte κατά Ανδόρρας, 12.1.2016, 33427/10, ECLI:CE:ECHR:
2016:0112JUD003342710

Ruban κατά Ουκρανίας, 12.7.2016, 8927/11, ECLI:CE:ECHR: 2016:0712JUD000892711

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνόγλωσση

- Αγγελόπουλος Θ., Δίκαιον των πολιτικών υπαλλήλων εν Ελλάδι, 1923.
- Αλιβιζάτος Ν., Η συνταγματική θέση των Ενόπλων Δυνάμεων, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1987.
- Ανδρουλάκης Ν., Nullum crimen nulla poena sine lege certa, ΠοινΧρ ΚΓ', σελ. 513 επ.
- , Ποινικόν δίκαιον. Μέρος Ι. Γενικόν Μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1991.
- , Ποινικόν δίκαιον. Μέρος ΙΙ. Ειδικόν Μέρος, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1989.
- Βλαχόπουλος Σ., Η εφαρμογή της αρχής nullum crimen nulla poena sine praevia lege στο πειθαρχικό διοικητικό δίκαιο, ΔιΔικ 1999, σελ. 564 επ.
- , Η δυναμική ερμηνεία του Συντάγματος. Η προσαρμογή του συνταγματικού κειμένου στις μεταβαλλόμενες συνθήκες, εκδ. Ευρασία 2014.
- (επιμ.), Θεμελιώδη δικαιώματα, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2016.
- Γεωργόπουλος Κ., Επίτομο συνταγματικό δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 200112.
- Γιαρένη Ι., Η σχέση ποινικής και πειθαρχικής δίκης. Η σχέση ποινικού και πειθαρχικού αδίκου και γενικότερα η σχέση Ποινικού και Διοικητικού Δικαίου, ΝοΒ 2005, σελ. 772 επ.
- Δαγτόγλου Π., Συνταγματικό δίκαιο, Ατομικά δικαιώματα, εκδ. Σάκκουλα 20124.
- Δαρζέντας Ε., Η αυτονομία του πειθαρχικού δικαίου των δημοσίων υπαλλήλων, ΕΔΔ 1989, σελ. 5 επ.
- , Τα μεγάλα προβλήματα του πειθαρχικού δικαίου. Κριτική εισαγωγή, ΕλλΔνη 1991, σελ. 1199 επ.
- Δημητρακόπουλος Ι., Διοικητικές κυρώσεις και Θεμελιώδη δικαιώματα. Σύνταγμα-ΕΣΔΑ-Δίκαιο ΕΕ, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2014.
- Ζολώτας Τ., Η αρχή της σαφήνειας στο πειθαρχικό διοικητικό δίκαιο, ΘΠΔΔ 2016, σελ. 689 επ.
- Ευστρατίου Π.-Μ., Το δικαίωμα δικαστικής προστασίας σε διοικητικές διαδικασίες και άρθρο 6 § 1 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης δικαιωμάτων του ανθρώπου. Θεμελιώδεις εγγυήσεις μιας ευρωπαϊκής ρήτρας δικαστικής προστασίας σε διοικητικές υποθέσεις, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1996.
- Καϊάφα-Γκμπάντι Μ./Συμεωνίδου-Καστανίδου Ε., Ποινικό δίκαιο. Επίτομή Γενικού Μέρους. Άρθρα 1-49 ΠΚ, εκδ. Σάκκουλα 20057.
- Καράκωστας Β., Το πειθαρχικό αδίκημα της «χαρακτηριστικής αναξιοπρεπούς διαγωγής υπαλλήλου» με τη σύναψη και τη δυστροπία εξόφλησης ιδιωτικών χρεών, Δ 1992, σελ. 187 επ.

Καραλής Σ., Το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου και η ακυρωτική δικαιοδοσία του Συμβουλίου της Επικρατείας, Θέσεις για «ανεπάρκειες» του ακυρωτικού ελέγχου, ΕΔΔ 1996, σελ. 481 επ.

Κιούπης Δ., Η αρχή *nullum crimen nulla poena sine lege certa* στο σύγχρονο ποινικό δίκαιο, ΠοινΧρ Ν', σελ. 193 επ.

Κτιστάκη Σ., Δημοσιοϋπαλληλικό δίκαιο και Ευρωπαϊκή Σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, Η επίδραση της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο ιδιαίτερο καθεστώς των δημοσίων υπαλλήλων, εκδ. Σάκκουλα 2004.

Κυριακόπουλος Η., Ελληνικόν διοικητικόν δίκαιον, 19532.

—, Δίκαιον των πολιτικών διοικητικών υπαλλήλων, εκδ. Ν. Σάκκουλα 1954.

Λαζαράκος Γ., Πειθαρχικό δίκαιο μελών ΕΕΔΠ και ΕΤΕΠ (γνωμ.), ΘΠΔΔ 2014, σελ. 700 επ.

Λύτρας Σ., Έννοια και βασική διάκριση των κυρώσεων στο ελληνικό θετικό δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1984.

—, Το πειθαρχικό φαινόμενο στο σύγχρονο ελληνικό δημόσιο δίκαιο, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1989.

Μαγκάκης Γ.-Α., Το πρόβλημα του οικονομικού ποινικού δικαίου συγχρόνως συμβολή εις την θεωρίαν του διοικητικού ποινικού δικαίου, ΠοινΧρ Η', σελ. 25 επ.

Μαθιουδάκης Ι., Η αναλογική εφαρμογή διατάξεων στις διοικητικές κυρώσεις, ΕΔΚΑ ΜΖ' (2005), σελ. 721 επ.

—, Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 1615/2012, Αρμ 2012, σελ. 1590 επ.

—, Το νέο πειθαρχικό δίκαιο των δημοσίων υπαλλήλων (ν. 4057/2012). Κριτική επισκόπηση, ΔιΔικ 2013, σελ. 1164 επ.

Μαθιουδάκης Ν./Ανδρονόπουλος Β./Χατζηθεοδώρου, Ερμηνεία υπαλληλικού Κώδικα. Νομοθεσία-Διοικητικές λύσεις-Νομολογία, 1979.

Μακρινδάκης Ε., Πειθαρχικόν δίκαιον των υπαλλήλων του Δημοσίου, των δημοτικών και κοινοτικών υπηρεσιών και λοιπών Ν.Π.Δ.Δ. Ισχύουσai διατάξεις-Νομολογία-Ερμηνεία και Σχόλια, 1975.

Μάνεσης Α., Συνταγματικά δικαιώματα α', Ατομικές ελευθερίες, εκδ. Σάκκουλα 1981.

Μανωλέδάκης Ι., Η αντισυνταγματικότητα του άρ. 6 του ν. 1916/1990 («για την προστασία της κοινωνίας από το οργανωμένο έγκλημα») εξαιτίας της νομοτεχνικής του μορφής, Υπερ 1991, σελ. 997 επ.

Μαργαρίτης Λ./Παρασκευόπουλος Ν., Ποινολογία. Άρθρα 50-133 ΠΚ, εκδ. Σάκκουλα 20057.

Μπιτζιλέκης Ν., Υπηρεσιακά εγκλήματα. Άρθρα 235-263α ΠΚ, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 20012.

Νάνου Μ., Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 1608/2007, ΘΠΔΔ 2008, σελ. 328.

Ναυπλιώτης Γ., Ερμηνεία Κώδικος δημοσίων υπαλλήλων και υπαλλήλων Ν.Π.Δ.Δ. (π. δ/γμα 611/1977), Τόμος Γ', Πειθαρχικόν δίκαιον (άρθρ. 205-247), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1978.

—, Ατομικές ελευθερίες με ειδική συνταγματική επιφύλαξη και υπαλληλική σχέση, ΔιΔικ 1994, σελ. 257 επ.

—, Πειθαρχικό δίκαιο. Συστηματική κατ' άρθρο ερμηνεία του ισχύοντος υπαλληλικού (πειθαρχικού) κώδικα (ν. 2683/1999 άρθρα 106-147), εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 2003.

Παναγόπουλος Θ., Υπαλληλικό δίκαιο, εκδ. Αθ. Σταμούλης 20036.

Πανταζής Ν., Πειθαρχικό δίκαιο δημοσίων υπαλλήλων. Πρακτικά θέματα πειθαρχικής διαδικασίας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2015.

—, Ειδικό πειθαρχικό δίκαιο. Αιρετοί-Μέλη ΔΕΠ ΑΕΙ-ΤΕΙ-Διπλωματικοί υπάλληλοι-Δικαστικοί λειτουργοί-Δικηγόροι-Ιατροί-Προσωπικό Ενόπλων Δυνάμεων & Σωμάτων Ασφαλείας, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2017.

Παπανικολαΐδης Δ., Έννοια και νομικός χαρακτήρ των διοικητικών ποινών, εκδ. Π. Σάκκουλα 1975.

Παπαχατζής Γ., Σύστημα του εν Ελλάδι ισχύοντος διοικητικού δικαίου, 19654.

Παραράς Π., Σύνταγμα 1975-Corpus, Τόμος Α', Άρθρα 1-50, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1999.

Παυλίδου Ε., Παρατηρήσεις στην ΣτΕ 4662/2012, ΘΠΔΔ 2012, σελ. 1119.

Πικραμένος Μ., Η σχέση της πειθαρχικής και ποινικής δίκης εν όψει του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, ΕφημΔΔ 2013, σελ. 250 επ.

Ρέμελης Κ., Η αναδρομική εφαρμογή της αυτοδίκαιης θέσης σε αργία επί εκκρεμών πειθαρχικών υποθέσεων, ΕφημΔΔ 2012, σελ. 786 επ.

Ρώτης Β., Η κατ' επανάληψιν άσκησης της πειθαρχικής εξουσίας, ΕΔΔ 1966, σελ. 22 επ.

Σαρίπολος Ν, Ελληνικόν συνταγματικόν δίκαιον. Ερμηνεία του αναθεωρηθέντος ελληνικού Συντάγματος εν συγκρίσει προς τα των ξένων κρατών, Τόμος Α', εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1987.

Σβώλος Α., Γνωμοδότηση, Θεμ ΜΗ', σελ. 678 επ.

—/Βλάχος Γ., Το Σύνταγμα της Ελλάδος, Ερμηνεία-Ιστορία-Συγκριτικόν Δίκαιον, Μέρος Ι, Κράτος και Εκκλησία-Ατομικά δικαιώματα, 1954.

Σισιλιάνος Λ.-Α. (επιμ.), Ευρωπαϊκή Σύμβαση δικαιωμάτων του ανθρώπου, Ερμηνεία κατ' άρθρο, Δικαιώματα-Παραδεκτό-Δίκαιη ικανοποίηση-Εκτέλεση, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 2013.

Σκουρής Β./Τάχος Α., Δημοσιο-υπαλληλικό δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα 19912.

Σπηλιωτόπουλος Ε./Χρυσανθάκης Χ., Βασικοί θεσμοί δημοσιουπαλληλικού δικαίου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη 20138.

Σπηλιωτόπουλος Ε., Βασικοί θεσμοί δημοσιουπαλληλικού δικαίου, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1984.

Σπινέλλης Δ., Ποινικό δίκαιο, Ειδικό μέρος. Εγκλήματα σχετικά με την υπηρεσία, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 1998.

Σπυρόπουλος Φ./Κοντιάδης Ξ./Ανθόπουλος Χ./Γεραπετρίτης Γ., Σύνταγμα, κατ' άρθρο ερμηνεία, εκδ. Σάκκουλα 2017.

Σπυράκος Δ., Η στρατιωτική πειθαρχική φυλάκιση. Ένας συγκαλυμμένος σωφρονιστικός θεσμός, ΝοΒ 1992, σελ. 180 επ.

Στασινόπουλος Μ., Ο αληθής χαρακτήρ των διοικητικών ποινών, ΑρχΝ 1950, σελ. 89 επ.

—, Υπαλληλικός Κώδιξ και Κώδιξ υπαλλήλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, 19572.

—, Το δικαίωμα της υπερασπίσεως ενώπιον των διοικητικών αρχών, 1974.

Σταύρος Σ., Τα δικαιώματα του διωκομένου στις πειθαρχικές διαδικασίες και το άρθρο 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα δικαιώματα του ανθρώπου, ΕΕΕυρΔ 1991, σελ. 371 επ.

Συμεωνίδης Ι., Τα πειθαρχικά συμβούλια των δημοσίων υπαλλήλων πριν και μετά το Ν. 4057/2012, ΘΠΔΔ 2017, σελ. 566 επ.

Τάχος Α., Θεμελιώδεις υποχρεώσεις των δημοσίων υπαλλήλων, Υπακοή, Νομιμοφροσύνη, Πολιτική ουδετερότητα, εκδ. Σάκκουλα 1981.

—/Συμεωνίδης Ι., Ερμηνεία Υπαλληλικού Κώδικα, εκδ. Σάκκουλα 1999.

Τσάτσος Θ., Μελέται διοικητικού δικαίου, εκδ. Ν. Σάκκουλα 1957.

Φθενάκης Χ., Σύστημα υπαλληλικού δικαίου κατά τον Κώδικα, Τόμος Γ', 19671.

Φυτράκης Ε., Ποινικό δίκαιο και στρατιωτική πειθαρχική εξουσία: Το άρθρο 73 ΣΠΚ, Υπερ 1999, σελ. 863 επ.

Χατζηνικολάου-Βουζίκα Ρ., Η εφαρμογή αρχών του ποινικού δικαίου επί του πειθαρχικού αδικήματος, ΔΔνη 1969, σελ. 124 επ.

Χρυσόγονος Κ., Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα 20022.

B. Ξενόγλωσση

Behnke K., Bundesdisziplinarordnung, W. Kohlhammer 1954.

Goldschmidt J., Verwaltungsstrafrecht. Eine Untersuchung der Grenzgebiete zwischen Strafrecht und Verwaltungsrecht auf rechtsgeschichtlicher Grundlage, Carl Heymann 1902.

Lambrecht U., Strafrecht und Disziplinarrecht, Abhängigkeiten und Überschneidungen, Peter Lang 1997.

Lindgen E., Handbuch des Disziplinarrechts für Beamte und Richter in Bund und Ländern, Walter de Gruyter & Co. 1966.

Schabas W., The European Convention on Human Rights. A commentary, Oxford University Press 2016.